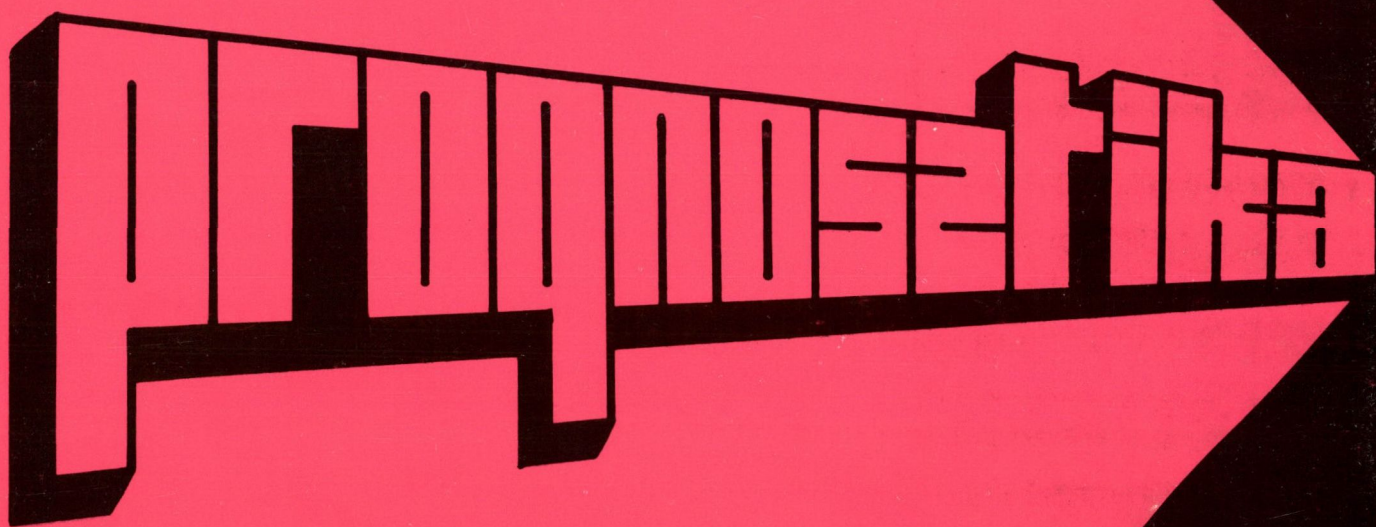

316, 570

1985

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IX. Osztály Jövőkutatási Bizottsága és
Kutatásszervezési Intézete —
SZERVEZÉSI ÉS VEZETÉSI TUDOMÁNYOS TARSASÁG
(az MTESZ taggyejeülete)
Prognosztikai Szakosztálya

1985. 1—4. SZÁM
BUDAPEST

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IX. Osztály Jövőkutatási Bizottsága
Kutatásszervezési Intézete
SZERVEZÉSI ÉS VEZETÉSI TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG
(az MTESZ taggyesülete)
Prognosztikai Szakosztálya

PROGNOSZTIKA

1985. 1—4. szám

Kézirat gyanánt

BUDAPEST

PROGNOSZTIKA

Az MTA IX. Osztály Jövőkutatási Bizottságának,
Kutatásszervezési Intézetének
és az SZVT Prognosztikai Szakosztályának közös kiadványa
1985. évi 1–4. szám

Szerkesztő Bizottság

az MTA IX. Osztály Jövőkutatási Bizottságának tagjai és az SZVT Prognosztikai Szakosztályának vezetőségi tagjai közül: Adorján Bence, Gábor Éva, Gidai Erzsébet, Grolmusz Vince (a Szerkesztő Bizottság vezetője, főszerkesztő), Illés János, Nováky Erzsébet, Sárkány Pál, Szarvas Beatrix, Versztovsek Radmila.

Közreműködött még: Ujhelyi Klára és Téglási Ilona.

E szám szerzői:

dr. Besenyei Lajos kandidátus, egyetemi docens (MKKE Statisztikai Tanszék), Besztuzsev-Lada, Igor Vasziljevics, elnökhelyettes (Szovjet Jövőkutatási Társaság), Bognár József akadémikus, igazgató (MTA Világgazdasági Intézet), dr. Danka Attila intézeti munkatárs (M. M. Vezetőképző és Továbbképző Intézet), Gábor Éva egyetemi docens (BME Filozófiai Tanszék), dr. Gidai Erzsébet kandidátus, tudományos osztályvezető (MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet), dr. Hideg Éva tudományos munkatárs (MKKE Népgazdasági Tervezési Intézet, Jövőkutatási Osztály), Homann, Rolf, elnök (WFSF Európai Központ), dr. Hoós János, a közgazdaságtudomány doktora, államtitkár (Országos Tervhivatal), Illés János fősztályvezető (Országos Tervhivatal), Kaszirova, Violeta, kandidátus, főmunkatárs (BNK, Tudományos és Műszaki Fejlesztési Állami Bizottság), dr. Kovács Attila kandidátus, honvédtiszt (Honvédelmi Minisztérium), dr. Kovács Géza, a közgazdaságtudomány doktora, egyetemi tanár, osztályvezető (MKKE Népgazdasági Tervezési Intézet, Jövőkutatási Osztály), Dipl. ing. Petőcz Gábor főmunkatárs, specialista (Szlovák Tudományos-Műszaki és Beruházási Fejlesztési Bizottság, Bratislava), dr. Szarvas Beatrix egyetemi adjunktus (MKKE Statisztikai Tanszék), Szentágothai János akadémikus, ny. MTA elnök, kutató professzor (SOTE 1. sz. Anatómiai Intézet), dr. Tóth Attiláné egyetemi adjunktus (BME Filozófiai Tanszék), dr. Trethon Ferenc elnök (MTESZ Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság), Wirth, Dieter, professzor (NDK, „Bruno Leuschner” Közgazdasági Főiskola).

HU—ISSN 01333—0098

Készült az MTA Sokszorosító Üzemében 900 példányban

Felelős kiadó: Tolnai Márton
az MTA Kutatásszervezési Intézet igazgatója

8616653 MTA Sokszorosító, Budapest. F. v.: dr. Héczey Lászlóné

A III. MAGYAR JÖVŐKUTATÁSI KONFERENCIA ISMERTETÉSE

A „Prognosztika” 1985. évi 1–4. összevont számában fő helyet kapott a III. Magyar Jövőkutatási Konferencia ismertetése. Egyfelől az előzetesen közreadott kétkötetes kiadványban nem szereplő üdvözlő beszédeket, nyitó előadásokat, valamint a záró plenáris ülésen elhangzott összefoglalókat, állásfoglalásokat és javaslatokat kívánjuk ez úton közreadni. Másfelől a szekciótitkárok által kérésünkre készített írások alapján a három szekcióban történekről kívánunk tájékoztatást adni. De felhasználjuk ezt az alkalmat néhány külföldi felszólaló anyagának ismertetésére is.

A Konferencia megtartására 1985. február 12–14. között került sor Budapesten, a MTESZ Székházában, az MTA Jövőkutatási Bizottságának, valamint az SZVT Prognosztikai Szakosztályának rendezésében. A Konferencia védnökei voltak:

Szentágothai János, az MTA elnöke,

Bognár József, az MTA IX. Osztályának elnöke,

Faluvégi Lajos, az Országos Tervhivatal elnöke,

Huszár István, az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének igazgatója, és

Trethon Ferenc, az SZVT elnöke, az MTESZ társelnöke.

A Konferencia február 12-én délelőtt nyitó plenáris üléssel kezdődött. A megnyitó beszédet Kovács Géza egyetemi tanár, az MTA Jövőkutatási Bizottságának elnöke tartotta. Ezt követően a Konferencia jelen levő védnökei szóltak a résztvevőkhöz, majd a Jövőkutatási Világszövetség elnöke nevében és megbízásából Rolf Homann úr, a WFSF Európai Tagozatának elnöke, továbbá Igor Vasziljevics Besztuzsev-Lada, a Szovjet Jövőkutatási Társaság elnökhelyettese üdvözölte a Konferenciát. A nyitó plenáris ülés befejezéseként a három szekció elnökei mutatták be szekciójuk programját.

A Konferencia 12-én délután és 13-án szekció-előadásokkal folytatódott, párhuzamosan három szekcióban. Az esti órákban három klubfoglalkozásra is sor került.

Február 14-én délelőtt volt a záró plenáris ülés, melyen a szekcióelnökök adtak összefoglaló értékelést az egyes szekciók munkájáról, s itt hangzott el a javaslat a konferencia állásfoglalására és ajánlásaira. A konferencia befejezéseként Gidai Erzsébet, az MTA Jövőkutatási Bizottságának alelnöke, az SZVT Prognosztikai Szakosztályának elnöke mondott záróbeszédet.

1. A NYITÓ PLENÁRIS ÜLÉS ELŐADÁSAI

KOVÁCS GÉZA MEGNYITÓ BESZÉDE

Az MTA Jövőkutatási Bizottsága, valamint a MTESz Szervezési és Vezetési Tudományos Társasága Vállalati Prognosztikai Szakosztályának nevében köszöntöm konferenciánk valamennyi résztvevőjét.

Köszöntöm *Szentágothai János* akadémikust az MTA elnökét, a Római Klub tagját, *Bognár József* akadémikust, az MTA Közgazdasági és Jogtudományi Osztályának elnökét, a Világ-gazdasági Intézet igazgatóját, a Római Klub tagját, *Hoós János* elvtársat a közgazdaságtudományok doktorát, az Országos Tervhivatal államtitkárát, *Trethon Ferenc* elvtársat, egyetemi tanárt, az SzVT elnökét a MTESz társelnökét, köszöntöm továbbá konferenciánk valamennyi hazai vendégét és a sajtó képviselőit.

A külföldi vendégek közül üdvözlöm *Homann* urat, a Jövőkutatási Világszövetség Zürichben székelő európai tagozatának elnökét, továbbá *Igor Besztuzsev-Lada* elvtársat, a SZU Tudományos Akadémiája Szociológiai Intézetének osztályvezetőjét, a Szovjet Jövőkutatási Társaság elnökhelyettesét, s rajtuk keresztül köszöntöm valamennyi külföldi vendégünket.

Üdvözlöm továbbá a konferencia munkájában résztvevő akadémikusainkat, egyetemi oktatóinkat, az intézeti munkatársakat és a gyakorlati szakembereket.

Tisztelt Konferencia!

Szimbólikus jelentősége van annak, hogy konferenciánkat Budapest felszabadulásának 40. évfordulója alkalmából rendezzük. Negyven évvel ezelőtt fejeződtek be a budapesti harcok, s szűnt meg ezzel együtt a fasizmus rémuralma által keltett létbizonytalanság. A szovjet hadsereg felszabadító harcainak eredményeként ekkor teremtődött meg egy jobb jövő felépítésének reménykeltő perspektívája. Külön öröm számomra, hogy a konferencia résztvevői között üdvözölhetem azokat az idősebb elvtársakat, — köztük már több esetben nyugdíjasokat — akik nemzedékük jeles képviselőjeként kiemelkedően fontos szerepet játszottak az új élet megteremtésében. Öröm számomra az is — ismerve az érintett jelenlevő elvtársakat —, hogy a továbbiakban is, mind a mai napig megőrizték jövő iránti fogékonyságukat és a jövő iránti felelősségüket.

Sorainkban itt ülnek a középgenerációhoz tartozó elvtársaink, akik ugyancsak nemzedékük jeles képviselőjeként aktív szerepet játszottak az elmúlt évek eredményes építő munkájában, és akikre a mai körülmények között is felelősségteljes döntések hárulnak.

Konferenciánk munkájában résztvesznek a fiatal generáció képviselői is. Azok, akiket változó generációként is szoktunk emlegetni. Részükről a jövő kutatásával való foglalkozás eredményes felkészülés lehet a jövőbeni döntések meghozatalában való részvételre. Mindez természetesen nem feledtetheti el velünk abbéli kötelezettségünket, hogy már most minél nagyobb számban vonjuk be őket — a döntések előkészítésén túl — a döntések meghozatalába is. Amennyiben a fiatalabb nemzedék képviselői nem kapnak jelentőségüknek, képességüknek megfelelő lehetőséget a döntési folyamatban való részvételre, fennáll annak a potenciális veszélye, hogy — a jövő iránti érdektelenség kialakulásán túl — nemzedéki méretekben következik

be a váltó generációnál egy felerősödő infantizálódási folyamat, és ennek beláthatatlan káros következményei lehetnek a jövőre.

Minthogy a jövőkutatás tárgya a jövő, értelemszerűen konferenciánk hangsúlyozottan a jövővel foglalkozik. Ilyen vonatkozásban jól illik bele a jelenlegi időszak tudományos tanácskozásainak sorozatába. Több intézmény közös rendezvényen tekintette át a közelmúltban az elmúlt évtizedek hazai fejlődését. Konferenciánk az elkövetkezendő évtizedek hazai fejlődését teszi meg vizsgálódása tárgyává. Így tehát a múlt, a jelen és a jövő tudományos vizsgálódásunkban együttesen szerves egységet alkot, annak ismételt hangsúlyozásával, hogy nálunk a jövővel való foglalkozás kerül előtérbe, és a múlttal is jövőcentrikusan foglalkozunk. Tudományos tanácskozásunk jelszavává is tehetnénk a nagy magyar reformer Széchenyi István hitvallásnak is beillő vélekedését. Idézem: „Nem nézek én megvallom annyit hátra, mint sok hazámfia. Nincs annyi gondom tudni, hogy valaha mik voltunk, de inkább átnézni idővel mik lehetünk és mik leendünk” – írta. Ebben a hitvallásban a jövő mint kívánatos és lehetséges jövő is együtt jelenik meg, védve egyfelől a jövő utópikus kezelésétől, másfelől a jövőnek túlzottan a napi gondokhoz tapadó megítélésétől.

Nem szabad ma sem figyelmen kívül hagynunk, hogy az utópizmus veszélyével egyenrangú veszély az, ha a mai gondokat vetítjük a jövőbe. Így a jövővel való foglalkozás leszűkült gondolkodást eredményez, ami viszont törpe programokat szül és az ilyen programokon alapuló döntések valójában beszűkítik jövőbeni lehetőségeinket.

A jövővel való foglalkozásban törekszünk a jövőt árnyaltan felszínre hozni és tudatosítani. Konferenciánk egyaránt foglalkozik a nagyobb távlatú jövővel, és az előttünk álló közép- és hosszú távú tervperiódus alatt megvalósítható, illetve prognosztikusan megvalósuló jövőbeni fejlődéssel. E törekvéseink összhangban állnak az MSzMP KB által a XIII. Pártkongresszusra előzetesen kiadott irányelveinek azzal – jövőkutatási szempontból is – a különösen üdvözlendő állásfoglalásával, miszerint fokozottan támogatni kell mind a távlati célokat megalapozó, mind a mai igényekhez igazodó kutatásokat és eredményeik alkalmazását.

Az idővel való árnyaltabb foglalkozás a tér–idő szerves összefüggéséből adódóan egyben árnyaltabb térbeni problémakezelést is feltételez. Konferenciánk látómezejében benne van hazai fejlődésünknek a világ globális és nagytérségű fejlődésébe való beágyazása, annak keresése, hogy – a világ összfejlődését és kelet-, ill. középeurópai szocialista létünket figyelembevéve – hogyan tudjuk biztosítani további haladásunkat, népünk életszínvonalának emelését és életminőségének javítását. A térbeli összefüggések vizsgálata természetesen kiterjed országunk regionális problémáinak a feltárására is.

Konferenciánk egyaránt foglalkozik természeti és művi környezetünk, technikai és gazdasági rendszerünk, társadalmunk tagozódásának és értékrendjének jövőbeni fejlődésével, gazdasági fejlődésünk és szociális problémáink megoldásával, a közöttük levő összefüggések prognosztikus vizsgálatára helyezve a hangsúlyt. Így érthető, hogy tanácskozásunk programjának kidolgozásában az interdiszciplináris problémakezelés szem előtt tartása vezetett.

Konferenciánk a legkülönbözőbb szaktudományok képviselőit látja vendégül előadóként, nagy figyelmet fordítva arra – és erre törekedtünk valóban –, hogy olyanok vegyenek részt a tanácskozásunkon, akik eddigi munkásságuk, megjelent írásaik alapján bizonyították már az interdiszciplináris problémakezelés iránti fogékonyságukat és készségüket arra, hogy más szaktudományok képviselőivel jövőcentrikusan együttműködjenek. Bízom abban, hogy nem a késői XX. század modern Babelét hívtuk létre e jövőkutatási konferenciával, hanem a sokoldalú jövő megismerésének elmélyítését tekinthetjük majd eszmecserénk legfőbb eredményének. Vitáinkban egyaránt nagy hangsúlyt kapnak a makroszinten és a mikroszférában (tehát a vállalati szférában) kezelhető és megoldható problémák. Itt tulajdonképpen a közös erőfeszítésben megvalósítandó munkamegosztásról van szó, amely éppen azért válhat hatékonyá, mert mind-

egyik szféra számol a másik lehetőségeivel és gondjaival. A kölcsönös kapcsolat emeli ösztársadalmi méretekben hazánkat magasabb szintre. Az elmondott gondolatok jegyében megnyitom III. Jövőkutatási Konferenciánkat.

SZENTÁGOTHAJ JÁNOS ÜDVÖZLŐ BESZÉDE

Tisztelt Konferencia!

A házigazda megtisztelő jogán üdvözlöm – a Magyar Tudományos Akadémia elnöksége, tagsága és az általuk képviselt egész kutató közösség nevében – a III. Magyar Jövőkutatási Konferencia résztvevőit, vendégeit és nem utolsó sorban, rendezőit.

A jövőbe való előrelátás törekvése az emberi lét sajátos és elidegeníthetetlen specifikuma, valószínűleg már az „emberré válás” kezdetei óta. Akkor is, ha eddigelé az anthropogenesis többmillió éves folyamatában az emberi éntudat megjelenését – valószínűleg mégis valamiféle viszonylagosan rövid (ha nem is forradalomszerű ugrásként képzelhető) átmenettel – nem tudjuk sem időben, sem a már egyértelműen hominid (eszközhasználó) előember hézagosan ismert formái láncolatában „helyileg” meghatározni. Az igazi emberi éntudat jellegzetessége – függetlenül attól, vajon ezt a szimbolikus jelentésekkel operáló nyelvi kommunikáció kifejlődésével azonosítjuk-e vagy sem – az egyéni identitás időbeli (múlt, jelen, jövő) folyamatossága érzetének, átélésének minden mást megelőző, sőt az egyén életén túlterjedő (társadalmasított) valósága. Ezért is él bennünk valamiféle ködös nosztalgia egy valamikor volt „paradicsomi ártatlanság” állapota iránt, amikor az állathoz hasonlóan még egyenlők lehettünk „saját biológiánkkal”. A bibliai teremtés- és bűnbeeséstörténet – még ha csupán parabolaként értelmezzük is – utolérhetetlen szépségű és mélységű költői képe az „elveszett ártatlanság” emberi tragédiájának. Az emberiség nagy kultúrvallásaiban – elemeiben már előtte is – a jövőbe tekintés rendszerint erkölcsi motivációjú intelmekben (próféciákban) nyilvánul meg: a legkonzekvensebben, legracionálisabban és történelmi összefüggések felmutatásával az ótestamentumi próféciákban. Lehántva ezekről a misztikus elemeket, a fennmaradó racionális mag az az általános történelmi tapasztalatunk (vagy talán csak sejtésünk?), hogy társadalmi értékrendek és magatartásformák devalválódása és felbomlása egyben előrejelzője (oka-okozata?) e társadalmak bukásának vagy nagyobb sorsfordulóinak. Ugynevezett nyugati civilizációnkban az emberi-társadalmi erkölcs és a történelmi sors közötti kapcsolat tudata számos hullámvölgyön és hullámhegyen ment keresztül; pillanatnyilag szinte semmivé devalválódott (szekularizálódott) és nagyobbára csak rejtett, bár társadalmi hatásaiban korántsem jelentéktelen töredékében folytatja létét.

A döntően erkölcsi motivációjú jövőbe tekintés helyébe – az utóbbi mondjuk, 4–500 évben – fokozatosan a tudományos előrelátás és előrejelzés igénye lépett. Ennek gyökerei a tudományos gondolkozás lényegi vonásait már tartalmazó ókori, majd reneszánsz utópiákra nyúlnak vissza. A gyakorlatba való átültetésükre is voltak kísérletek: a Paraguay-i Jézus társasági bennszülött állam, az északamerikai vallási szekták által indított különböző kezdeményezések, néhány, az angliai ipari forradalom súlyos ellentmondása által sugallt, nagyobbára naiv kísérletre kell gondolnunk.

Minőségileg új vonásként jelentkezik a 19. században Marx és Engels, korunk tudományának működési mechanizmusa elemzésére alapozott szintézise és előrejelzése a társadalom jövőbeli fejlődéséről. Ennek a gyakorlatba való átültetése ma már a szocialista építés idestova 68 éves és az emberiség történelmét messzemenően meghatározó realitás.

De még ezek ismeretében is meglepetésként hatott a jövő fejlődésébe való előretekintés igényének mai imperatív és egyben egzisztenciális súlyú jelentkezése. Amiről akár még csak

15 évvel ezelőtt úgy beszéltünk, mint az ezredforduló körül vagy utána aktuálissá váló problémákról, ma már közvetlenül húsunkba vágó valóság. Gondoljunk itt csupán a környezet-szennyezés és környezetromlás drámaian felgyorsult folyamatára. Ma már a kételkedők is elismerik a Magyar Tudományos Akadémia kezdeményezésének szerencsés voltát, hogy jó előre felismerte a jövő kutatás tudományának nem csupán létjogosultságát mint önálló tudományos diszciplínáét, de szigorúan tudományos művelésének óriási jelentőségét is. A lehetőségeknek megfelelően támogatta, mint a jövő tudományának egyenrangú inter- vagy helyesebben multidiszciplináris irányát. Ezért is tekinthetünk oly nagy érdeklődéssel a konferencia elé. Csupán sebtiben átlapozva a konferencia program-füzetét, olyan alapvető területek ötlenek szemünkbe, mint az energetika, a biomassza felmérése és hasznosítása, a biotechnológia, az elektronika és az információs társadalom, nyersanyag-kincsünk, újabb potenciális nyersanyagforrások, környezetvédelem, településhálózat, településfejlesztés, vízkészletek és azokkal való gazdálkodás stb. Köztük olyanok is, amiket persze jobb volna pillanatnyilag bőrünkön is tapasztalni*, t.i. az éghajlat globális felemelegedése. Tágabb perspektívában a társadalmi és gazdasági fejlődés nemzetközi és hazai trendjeinek elemzése, az iparvállalati stratégia és prognosztika hazai igényei és lehetőségei. Aligha lenne célszerű rövid hozzászólásban magamfajta abszolút ignoránsnak arra vállalkoznom, hogy a kérdések szakavatott ismerői által mondandóknak elébeugorjak. Engedjék meg ezért, hogy ehelyett a tudomány mai létezési módjából, a benne jelentkező mozgások jellegéből vonjak le előre néhány igen általános következtetést.

Minden tudomány alapvető funkciója a törekvés az addig lehetetlen, sőt még az elképzelhetőség határán is túllévő dolgok megismerésére és megvalósítására. Ez nem más, mint a jövő művelése. Gondoljunk pl. azokra a vitákra, amelyek a repülést megelőzték. A sárkányrepülésnek – igaz, nagyjából játékszer formájában és főleg a kínai kultúrában – már évezredekkel ezelőtti gyakorlati megvalósítása ellenére komolyan úgy vélték, hogy a levegőnél közismerten nehezebb madarak repülésében valamiféle az élettelen anyagban jelen nem levő „élet-princípiumnak” kell közrejátszania. Pedig a szélerő gyakorlati felhasználása – tehát ugyanazoknak a fizikai princípiumoknak az alkalmazása más körülmények közt – sok évezredes gyakorlatra tekintett vissza.

Közben persze hozzászoktunk a gondolathoz, hogy olyan „lehetetlenségek”, mint az atomok vélt oszthatatlansága, sőt idestova az elemi részecskéké is, már régen szertefoszlott legenda. Az elmúlt harminc évben realitássá vált az égitestünktől való elszakadás, nem is beszélve az élet legrejtettebb mechanizmusaiba való beavatkozásokról, mint amilyeneket a modern molekuláris biológia és a genetika kínál. Így a múlt században még széles tudományos körben is vallott „ignorabimus” és „non possumus” állítások értelmüket veszítették.

Sajnos, nem olyan egyértelműen biztos, hogy ami tudományosan lehetséges, feltétlenül az emberiség érdekeit szolgálja. A XIX. századi pozitívizmus hajlamos volt – nem is jogosulatlanul – a tudomány fejlődése és az emberiség boldogulása közé fenntartás nélkül egyenlőségjelet tenni. Ezt az alapkérdést most az emberiségnek szinte minden konkrét problémában újra fel kell tennie magának. De ezen túlmenően is újra és újra meg kell kérdőjeleznünk még a látszólag jól megalapozott, sokkal gyakorlatibb előrejelzéseket is. Hiába, a tudomány sem tévedhetetlen! Hivatkozhatnák az olajárak és más ipari nyersanyagárak feltartóztathatatlan emelkedésének képzetére a 70-es évek elején. A példákat bizonyára tovább sorolhatnám, de jobb, ha – mint közgazdasági laikus – ilyesmibe nem bonyolódom bele.

A tévedés jogának fenntartása mellett minden társadalomnak, a miénknek is, fel kell készülnie egyes prognózisok be nem válására. Rekrimináció nélkül el kell fogadni, ha mondjuk a politika utólag be nem vált prognózisok alapján helytelen döntést hozott. Ennek ellentéte-

*A konferencia időpontjában igen hideg volt, erre utal ez a tréfás megjegyzés. (Szerk.)

leként viszont gondoskodni kell róla, hogy minden lényeges kihatású döntést legalább olyan publicitásnak kell megelőznie, amely az informált közvéleményben – az informáltságot a *legszélesebb multidiszciplináris* spektrumban értem, tehát hangsúlyozottan *nem egy speciális terület szakembereire* – visszhangot kelt, széles körű társadalmi vitát tesz lehetővé. Tévedni annak és *csak annak* van joga, aki elképzeléseit döntése előtt az informált közvélemény vitája elé bocsátotta. Az orvosnak is van joga tévedni – mindaddig, amíg a beteg érdekében és a korszerű tudomány eszközeivel, tapasztalataival él és logikája szerint gondolkozik –, de jobb (a tévedés is elfogadhatóbb), ha nem érheti vád, hogy elmulasztotta kikérni orvosi konzílium véleményét.

A jövő kutatás vizsgálata tárgyából és ahhoz való viszonyulásunk számos – nem kis mértékben szubjektív természetű – eleméből következően más tudomány-területeknél talán nagyobb mértékben van kitéve ama veszélyeknek, amelyekkel a modern tudomány- és megismerélmélet jelenleg kénytelen szembenézni. A végtelen nagy (kozmosz) és végtelenül kicsiny (elemi részecskék és ezek alkotói) nagyságrendjében a modern fizika elvont és a „józan emberi ész” természetes intuíciójával már alig követhető területekre kénytelen elmerészkedni. Ugyanez fokozottan érvényes az élővilág és a „csak élők” már túllépő idegi-pszichés, majd az ezen újra túllépő emberi társadalmi jelenségek vizsgálatára. Milyen a tudományos megismerés mechanizmusa és logikája ilyen nagykomplexitású rendszerek vizsgálatában? Következtetéseinkben számos részlet megfigyeléséből kell-e tehát indukció útján az általánosabb törvényszerűségekre jutnunk, vagy fordítva: axiómaként felvetett, intuitív plauzibilis alaptételekből kell-e deduktív kibontanunk tárgyunk részleteit? Csak azért vetem itt fel a tudományos megismerés mechanizmusai körül ma kiújult vita néhány kérdését, hogy ezzel is érzékeltessem a jövő kutatás új diszciplínája felé tekintő várakozásunkat.

A III. Jövő kutatási Konferencia előadóinak és résztvevőinek szívből sikeres tanácskozást kívánok.

BOGNÁR JÓZSEF ÜDVÖZLŐ BESZÉDE

Tisztelt Konferencia!

Mindenekelőtt az MTA Gazdasági és Jogtudományok osztálya nevében szeretném én is köszönteni a Jövő kutatási Konferenciát, utalva arra, hogy osztályunk a Magyar Tudományos Akadémia legjobb hagyományaihoz méltóan törekedett és törekszik arra jövőben is, hogy minden új kezdeményezést felkaroljon és támogasson. Hiszen az új kezdeményezésektől gondolkodásmódunk, ismereteink, módszereink és cselekvési rendszereinknek a gazdagodását várjuk.

Korunkban a tudomány és a valóság között a kölcsönhatások rendszerében szinte versenyt futás folyik. És bár a nagy átalakulásnak és forradalomnak a legfőbb hajtóereje a tudományos-műszaki fejlődés, de néha a tudománynak is nehéz követnie a kumulatív, időben-térben és jellegben eltérően jelentkező hatások által megváltozott valóságot. Hiszen a hatások nem mindig ott jelentkeznek, ahol a cselekvések. Ezt a környezetvédelem területén, az erdők vagy a vizek állapotában, ma már mindenütt észlelhetjük, hiszen gyakran másutt történik a természeti rendszerek állapotát romboló tevékenység, mint ahol a következmények jelentkeznek.

Kezdetől fogva nagy jelentőséget tulajdonítunk a jövő kutatásnak, miután a jövő kutatásban a tudomány fokozott felelősségének a felismerését véljük felfedezni, hiszen vállalnunk kell a felelősséget a jövő nemzedékek és az egész glóbus sorsáért is. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a nemzedékek azon végtelen láncolatában, ami mintegy – a legújabb ismeretek szerint most már – egy vagy több millió éves létezésünkkel függ össze, felelősek vagyunk azért, hogy ezt a glóbuszt és ezt a Földet olyan állapotban adjuk át utódainknak, ami a továbbélést és az utódok

fejlődését is lehetővé teszi egy olyan világban, ahol a század végén 6, de a 21. század első évtizedeiben már 12 milliárdos, vagy ennél nagyobb népességgel kell számolni. Ily módon a természeti erőforrások, és a környezeti problémák még sokkal nagyobb szerepet fognak játszani, mint jelenleg. Technikai civilizáciánk ugyanis annyira fejlesztette eszközeit – sajnos intézményeit és struktúráit sokkal kevésbé –, hogy kumulatív hatásaival mind a természeti, mind a társadalmi struktúrát potenciálisan veszélyezteti. Ez annyit jelent, hogy a tudomány sugárzásának továbbra is döntő jelentősége van, mert *ez az életet adó sugárzás*, de gyakran sugárvédelemre, megfelelő adagolásra és arányokra is szükség van, mert a hatásokat bizonyos keretek között kell tartani.

A jövőt nem szabad kizárólag, vagy elsősorban a jelen problematikájából kiindulva felvázolni – erre egyébként az előadók is utaltak –, de ugyanakkor nem tekinthetjük azt a mai cselekvési rendszertől teljesen elszakadt és attól függetlenül létezőnek, hanem olyan folyamatok, jelenségek és következmények rendszerének, amelyet már mai cselekvésünkkel és mai politikánkkal is befolyásolunk. Ha például a vizek minőségét, a bioszféra összetételét, az erdők állapotát rontjuk le, úgy magatartásunk a jövőbeni nemzedékek helyzetét is megnehezíti. Nyilvánvaló, hogy a természeti környezet degradálásával kényszer-helyzeteket teremtünk a jövőbeni nemzedékek számára, amelyek korlátozzák a jövőbeli cselekvések szabadságfokát. Nyilvánvaló, hogy nem nőhetnek lehetőségeik azzal arányban, ahogy maga a kor és a fejlődés azt megkívánja, ha a természeti rendszerekben jelentkező feltételeket lerontották a megelőző generációk. E tény felismerése, egyik előfeltétele annak, hogy egy újra kormányozható világba kerüljünk. Globális értelemben mondom ezt, hiszen napjainkban 180 nemzeti állam és nemzeti gazdaság eltérő érdekrendszeriből nem mindig olyan cselekvések származnak, amelyek globálisan helyesek, és amelyek az emberiség előrehaladását szolgálják.

Elmulasztják ezek a cselekvések általában a kölcsönös függőségi viszonyok figyelembevételét is, amelyek ma a nemzetek, államok, de az egész emberiség, a kontinensek életét döntő mértékben befolyásolják. Természetesen azt a nagy célt, hogy kormányozható világba kerüljünk, nem lennének képesek kizárólag a nagy egzaktságra törekvő, és éppen ezért a bonyolult összefüggéseket és kapcsolatokat gyakran mellőző szaktudományok segítségével elérni. Ezért van szükség multidiszciplinaritásra, és különösen a természeti és társadalomtudományok együttműködésére valamennyi időrendszerben: tehát rövid-, közép- és hosszú távon egyaránt. Azt tudomásul kell vennünk, hogy a tisztán társadalmi, gazdasági értelemben vett racionalitás hagyományos formái gyakran veszélyeztetik a természeti rendszereket. Ez annyit jelent, hogy a társadalmi, gazdasági racionalitás hagyományos formáit meg kell változtatni annak érdekében, hogy ez a fajta racionalitás összhangba kerüljön a természeti rendszerek természetével.

Míg a műszaki-technikai forradalom egyes következményeit gyakran a társadalmi struktúrák sem képesek elviselni, ami sokszor instabilitásra, krízisekre, elmaradásra és „befagyásra” vezet a különböző társadalmakban, addig a természeti rendszerekre kifejtett negatív hatások az emberiség létfeltételeit fenyegetik.

Ma még nem állapítható meg természetesen szabatosan a jövőkutatás helye a tudományok rendszerében, ami persze lényeges, de nem döntő kérdés. Véleményem szerint nem maradhat külön szakdiszciplína, hanem azon gondolkodásmód és módszerek összességét fogja jelenteni, amelyet szinte minden tudománynak fel kell ölelnie a válság vizsgálata során, amely a jövő kérdéseivel foglalkozik. És különösen fel kell ölelniök mindazon tudományoknak, amelyek a természeti és társadalmi rendszerek működésébe való beavatkozásokkal foglalkoznak. Feltehető, hogy néhány évtizedes külön gyűjtőmunkára, elemzésre, vizsgálódásra tapasztalatra feltétlenül szükség van ahhoz, hogy végül is meg tudjuk állapítani, hogy mit célszerű kialakítani. Egy olyan sajátos, széles értelemben vett társadalomtudományt-e, amely sok altudomány-fajtát foglal magában, vagy pedig az egyes szaktudományokban következik be olyan jellegű megújulás,

amely erősíti és kiterjeszti képességeiket az általános kérdések vizsgálatában, komplex összefüggéseknek és ezek között a jövőnek az elemzésében. Bármit hozzon is ebből a szempontból a jövő, abban biztos vagyok – és azt a mostani konferencia és annak programja is igazolja –, hogy a magyar jövőkutatóknak ma már széles gárdája alakult ki mind a három vonatkozásban, a fiatalok, a középső nemzedék és az idősebbek között egyaránt, és így megvan minden reményünk arra, hogy jövőkutatásunk a hazai és a nemzetközi tudomány számára egyaránt számottevő eredményeket érjen el. Remélem, hogy ezek az eredmények olyanok lesznek, amelyek előmozdítják a hazai és a nemzetközi problémák megoldását és elősegítik azt a nagy célt, hogy az emberiség tökéletesen tanulja meg a saját fejlődésével összefüggő kérdések kormányzását.

HOÓS JÁNOS ÜDVÖZLŐ BESZÉDE*

Tisztelt Konferencia, kedves elvtársnők, elvtársak!

A jövőkutatás és eredményeinek a hasznosítása – nyugodtan mondhatjuk – a népgazdasági tervezés szerves részévé vált. Ez a tervezés eddigi logikai fejlődéséből következik, és ennek kapcsán engedjék meg, hogy néhány, a jövőkutatással közvetlenül összefüggő fejlődési elemet, új vonást emeljek ki abból a folyamatból, amely a népgazdasági tervezést az elmúlt 10–15 évben, de különösen az elmúlt 5–6 évben jellemezte.

Mindenek előtt azt kell hangsúlyozni, hogy kialakult a különböző időtartamú tervek rendszere. Tehát az éves, a középtávú és a távlati tervnek a rendszere, amely terv-fajták szerves egységet képeznek, egymásra épülnek, és kiegészítik egymást. A következő új elem az, hogy a tervezés nyitottá vált. Nyitottá vált két tekintetben is, egyfelől variációkban tervezünk, forgatókönyv-szerűen, megpróbálva reagálni a változó körülményekre, és esetenként egymásnak ellentmondó, talán egymást kizáró variációkat is felvázolni.

A nyitottság azonban azt is jelenti, hogy az egyes tervfajtákon belül megfelelő szakaszokat különböztetünk meg, olyan szakaszokat, amelyek alapvetően az adott ismeretbázisra épülnek. E tekintetben például egy távlati terv, amely 15–20 éves, más részletességgel dolgozza ki az első öt év, mint a második tíz, vagy esetleg az utolsó öt év fejlődési célját és feltételeit.

A tervezés új vonása az is, hogy egyre inkább nemcsak gazdasági, hanem társadalmi tervezéssé vált és válik. Itt is két elemet célszerű kiemelni: az egyik az, hogy a tervezés igyekszik felszínre hozni a különböző társadalmi érdekeket, ezeket igyekszik ütköztetni, és ezen érdekek között kialakítani azt a társadalmi koncenzust, amely esetenként egy olyan kompromisszumot jelent, amely nem a legtökéletesebb, de azért végrehajtható és gyakorlatilag is vezérelhető megoldások felé visz bennünket. A társadalmi tervezés másik aspektusa az, hogy a tervezés olyan kérdésekkel is foglalkozik, amelyek túlnőnek a közvetlen gazdasági szférán. Ilyen pl. az életmód problematikája, a társadalom értékrendje, a társadalmi értékek változása, a különböző társadalmi rétegek magatartása, viselkedése, és reagálásuk az egyes közgazdasági vagy más változásokra.

A tervezés új eleme az is, hogy módszertanilag is, a metodika területén is igyekszik megújulni. E tekintetben a jövőkutatásnál azt emelném ki, hogy beépít egy olyan szakaszt a tervezésbe, amely kimondottan a prognózisokkal foglalkozik. Tehát egy olyan szakaszt, amely prognózisszerűen igyekszik felvázolni a jövő várható alakulását, annak problematikáját. Eddig a tervezés alapvetően a múlt elemzésére épített, a múlt elemzésére dolgozta ki a megfelelő elgondolásait, s az elgondolások alapján a terv koncepciót, a terv irányelvét.

Úgy gondolom, hogy ezen új elemekben természetszerűen több vonatkozásban fontos sze-

*Az eredeti védnök: Faluvégi Lajos, OT elnök helyett.

repet kaphat a jövő kutatás is. Egyrészt a tudomány eredményeinek hasznosítása révén, másrészt különféle céltanulmányok megrendelésével és e céltanulmányok eredményének felhasználásával, és nem utolsósorban különböző viták révén, amelyek kapcsolódnak a tudományos vitákhoz, de kapcsolódnak ezekhez a bizonyos társadalmi érdekegyeztetési folyamatokhoz is. Ennek illusztrálására csak azt kívánom megemlíteni, hogy a most befejeződéshez közeledő távlati tervező munkában 27 prognózist használtunk fel, e prognózisok többségének kidolgozásában az MTA Jövő kutatási Bizottsága aktívan részt vett; pl. elkészült a világmodellek kritikai elemzése, és az azokból levonható következtetések hasznos információt adnak a tervezés számára.

Az a prognózis például, amely a népesség hosszú távú alakulása témában került kidolgozásra, nyugodtan mondhatjuk, hogy jelentős koncepcionális elmozdulást tett lehetővé népességi gondjaink problémáink megoldása tekintetében, és nagyon komoly kormányzati, politikai döntések alapjául szolgál.

Ugyanígy igen jelentősnek mondhatjuk a világgazdasági környezet változása témájában folyó széles körű munkát és tevékenységet. De azt is állíthatjuk, hogy a konferencia sok résztvevője közreműködött a prognózisok zsűrizésében, a koncepciók vitájában és formálásában is.

Tehát ezekből nyilvánvalóan az következik, hogy a népgazdasági tervezésnek szüksége van egy történelmi léptékkal is mérhető jövőképre, és esetenként olyan jövőképre, amely különböző lehetséges variációkat, lehetséges utakat ír le, annál is inkább, mert a távolabbi jövő előrelátása esetenként „könnyebb”, mint a közvetlen jövőé. De azért mégis azt kell mondanunk, hogy a jövő meglepetéseket is tartogathat, és a meglepetésekre fel kell készülni a különböző variációkkal és különböző alternatív megközelítésekkel.

Úgy gondolom, a jelen tervezési munkában is fontos szerepe van a jövő kutatásnak. Most folyik a 2000-ig szóló távlati terv véglegesítése, illetőleg előkészítés alatt van a következő távlati terv, tehát a 2020-ig, illetőleg a 2025-ig szóló tervmunka is, olyan megfontolásból, hogy folyamatosan rendelkezniünk kell egy 15–20 évre előre tekintő jövőképpel. Ebben a munkában tehát a most folyó hosszú távú terv véglegesítésében, illetőleg egy új hosszú távú terv előkészítésében a jövő kutatásnak igen aktív szerepe lesz, de fontos a VII. ötéves terv munkálataiban is, amely munka során komoly gazdasági, gazdaságpolitikai döntéseket kell hozni. Úgy érzem nagyon fontos szerep hárulhat a jövő kutatás szakembereire, részint azért, mert ezt a tervet szembesíteni kell azzal a jövőképpel, ami kialakult, másfelől pedig ennek a tervnek számos olyan problémája van, amit csak a jövőbe beillesztve lehet megoldani, pl. automobizálás, a környezetvédelem, az oktatás, a tudományfejlődés és így tovább. Láthatjuk azt is, hogy az éves tervek egyes problémái ugyancsak összefüggnek a jövőképpel. Az éves tervet be kell illeszteni a középtávú tervbe, és a középtávú terv a távlati terv része. Tehát abban, hogy minden döntésünknek legyen rövid távú, középtávú és távlati megalapozottsága, a jövő kutatásnak hasznos szerepe lehet.

TRETHON FERENC ÜDVÖZLŐ BESZÉDE

Kedves Elvtársak!

A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége, valamint a Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság nevében tisztelettel köszöntöm a konferencia Elnökségét és minden résztvevőjét. Sorrendben utolsónak szólni a már elhangzottak ismétlésének veszélye miatt nem könnyű. Igyekszem azt mindenképpen elkerülni.

A hetvenes évek második fele és a nyolcvanas esztendőik egésze kihívásai közé tartozik az a helyzet, hogy a korábbi időszakokban történt események tapasztalatai, az ezeket rögzítő adatok egyre kevésbé segítik a jövőben történő eligazodást. Napjainkban különösen fontos an-

nak felismerése, hogy minden tény az akkori közeg jellemzői és az ez időben érvényes feltételek mellett teljes értékű. Ha az említettek változnak – már pedig ez igen gyakori –, a múltra vonatkozó következtetések felhasználhatósága a jövőkép kialakításában meglehetősen korlátozott.

Megközelítően hasonló a helyzet a jelennel is, amely csak abban az esetben ad bizonyos támpontot a távlatok megítéléséhez, ha tárgyilagosan felvázoljuk azt a fejlődési folyamatot, amely napjainkig vezetett. Ez a konferencia jó alkalom arra, hogy általánossá váljék az a nézet miszerint a jövőt kutatni, előrejelzéseket készíteni nemcsak makro-, hanem mezo- és mikro-szinten egyaránt kell. Egyetlen egy szervezet sem várhat és építhet „központi igehirdetésre”.

A jövő kutatása, feltárása, prognosztizálása nélkülözhetetlen a vállalkozó szellemű s ennek megfelelően távlatokban is gondolkozó, rugalmas magatartású vezetők részére. Ez a követelmény azt is jelenti, hogy nem kizárólag az e témával foglalkozó szakintézmények véleményére, állásfoglalására kell a jövőt érintő döntéseket alapozni. A vezetésnek mind egyéni, mind testületi vonatkozásban saját értékítélete kell legyen a várható helyzetet, tendenciákat illetően. Van olyan nézet – nem is indokolatlanul –, hogy a reális prognózisokhoz kell egy bizonyos fenyegetettségi állapot, veszélyérzés, amely inspirálja az érdekelteket arra, hogy az általuk kialakított jövőkép ne legyen végtelenül optimista vagy pesszimista. Úgy vélem, hogy a kritikus helyzetnek most nem vagyunk híján, a konferencia ezért is jó időpontban kerül megrendezésre. A döntések meghozatalához, intézkedések megtételéhez, utasítások kiadásához kellő előrelátás, s ehhez megfelelő bátorság szükséges.

Hogyan is fogalmazott ezzel kapcsolatban Platon?

– „Bátorság az, ha tudjuk, hogy mitől kell félni.”

A jövőt már csak azért is érdemes kutatni.

Hála a publikáló szakembereknek, meglehetősen bő a prognosztikával foglalkozó szakirodalom, különösen az alkalmazható technikák, módszerek tekintetében. Emellett azonban hangot kell adni annak a véleménynek is, hogy a módszerek soha nem pótolják és nem helyettesítik a módszeres gondolkodást. Az előbbieket csak kiegészítői lehetnek a gondolkodás folyamatának. Ezzel kapcsolatban említést kell tenni a döntések várható következményeiről úgy, ahogy azt az előttem szólók már elmondották: a jövőt nem a jelen kategóriái szerint kell megítélni. Elkerülhetetlen ezért, hogy a döntések várható következményeit mindig egybevevessék a prognózisokkal, annak megállapíthatósága érdekében, hogy azok hogyan illeszkednek a jövőképbe. A jövőkutatásnak, a prognózisoknak, az előrejelzéseknek segíteniük kell bennünket az abban történő eligazodásban, hogy a jövőben várható eseményekből melyek azok, amikhez csak alkalmazkodni tudunk, és melyek tartoznak abba a sorba, amelyeknek alakulását képességünk és készségünk alapján befolyásolhatjuk. Ezt a csoportosítást – nézetem szerint – mindenképpen meg kell tenni.

Milyen veszélyzónák vannak a jövőkutatásban, a prognosztikai munkában? Az emberi természet jellemzője, hogy könnyen elhiszi annak bekövetkezését, amit óhajt és szívesen látja előre azt, amit látni szeretne. Komoly gond, ha az előrejelzések a „Quod erat demonstrandum” elv gyakorlatát követik, tehát „felvállalják”, hogy a korábban megszületett döntések vagy állásfoglalások helyességét mindenáron igazolják. A tisztesség azt követeli, hogy erre megalapozatlanul soha ne kerüljön sor.

Felhasználom a lehetőséget annak megemlítésére, hogy magam is rendkívül fontosnak ítélem a technikai előrejelzést, a műszaki fejlődés irányának előrebecslését, az ebből levonható következtetések megfogalmazását. Emellett azonban legalább ilyen lényeges, hogy a vállalkozó szellemű vezetés számára és érdekében „kitapogatható” legyen a gazdaságirányítás várható magatartása, a működés belső közege változásából származó kockázat csökkentése érdekében.

A közvéleményben van olyan felfogás is, hogy a jövőt kutatók lényegében utópisták. Hi-

vatkoznak nem egyszer Thales miletosi asztronómusra, aki szerint „Az ember soha sem a távoli hegyekben, hanem a lába alatt levő göröngyökben botlik meg”. Annak érdekében, hogy erre ne kerüljön sor, hogy egyre kevesebb legyen a buktató, feltétlenül látni kell a távoli hegyeket is. Ez azt jelenti, hogy a jelenben hozott döntések, intézkedések sem nélkülözhetik a stratégiai, taktikai távlatokat, s a hosszú távra vonatkozó előrejelzések esetén sem hiányozhat a hasznosítást célzó, az operativitást megalapozó koncepció.

Amikor a konferenciának sok sikert és jó munkát kívánok, hiszem, hogy igaza van Saint Simon francia tudósnak, aki szerint: „Az emberi aranykor nem mögöttünk, hanem előttünk van, apáink nem látták meg, gyerekeink eljutnak oda egy szép napon, és rajtunk áll, hogy egyengessük nekik az utat”.

Szívből kívánom, hogy a tanácskozás ebben a vonatkozásban is jelentős állomás legyen.

ROLF HOMANN ÜDVÖZLŐ BESZÉDE:

Kedves Kovács Professzor, kedves résztvevők!

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy részt vehetek a III. Magyar Jövőkutatási Konferencián. Sajnos szövetségünk elnöke, Eleonora Masini és főtitkára, James A. Dator, nem lehetnek jelen. Ezért engedjék meg, hogy átadjam elnökünk üdvözlését:

„Szeretném, ha megerősödne a kapcsolat a kelet-európai országok és a mi országaink jövőkutatói között. Remélem, hogy a konferencia hozzá fog járulni az együttműködés kibontakozásához.”

Idáig szól elnökünk üdvözlete.

1973. május 26-tól, a Jövőkutatási Világszövetség alapításától kezdve a cél az volt, hogy országainkat közelebb hozza egymáshoz, azokat az országokat, amelyek ösztönzik a jövőkutatást. A Világszövetség meg van győződve arról, hogy a jövő az emberiségé, az emberiség egészé és nem egyes egyéneké vagy csupán egyes államoké, ill. politikai hatalmaké. Ennek a felismerésnek az értelmében mi mindent megtettünk, hogy az ideológiai és politikai elhatárolódásokat csökkentjük. Sikerként könyvelhetjük el, hogy a legutóbbi világkonferenciánkon Costa Rica-ban üdvözölhattük Magyarország, Románia, Jugoszlávia és Lengyelország képviselőit, s hogy együtt láthattuk a Szovjetunió, Kína és az Egyesült Államok résztvevőit.

Hasonló reményeket táplálunk az 1986-ban Hawai-ban tartandó világkonferenciával kapcsolatban is. Ez a konferencia a jóléti állam jövőjével fog foglalkozni. De ugyanilyen reményeket fűzünk az 1988-ban Kínában tartandó konferenciához is.

Az egyik fő probléma a nemzetek és a kontinensek közötti vitában a nyelvi-megértési probléma, ill. az egymás elfogadásának a problémája. Magyarország nyelve csodálatos – legalábbis ez a benyomásom az Önök nyelvéről – csak egy hibája van, hogy kevesen értik közülünk. Ezért is szeretném megköszönni, hogy a „Jövőkutatás Magyarországon” című kötetet angolul jelentették meg, mert ezzel ablakot nyitottak az országra. Mások is megismerkedhetnek az Önök jövőjével.

A megközelítések, kísérletek és gondolatok sokoldalúsága azt bizonyítja, hogy ez a konferencia mérföldkő lesz Magyarország jövőjét illetően, mivel utat fog nyitni a további együttműködéshez. Remélem, hogy jó kapcsolat jön létre – hasonlóan ahhoz, ahogy a múltban is – a Jövőkutatási Világszövetség és Magyarország között.

IGOR VASZILJEVICS BESZTUZSEV-LADA ÜDVÖZLŐ BESZÉDE

Legjobb kívánságaimat szeretném tolmácsolni a III. Magyar Jövőkutató Konferencia résztvevőinek, s gondolom, hogy a többi szocialista ország képviselői is csatlakoznak ehhez. A III. Magyar Jövőkutató Konferenciát szerencsés időpontban rendezték meg, mivel nemsokára követi ezt a Tbilisziben megrendezendő KGST Jövőkutató Konferencia.* De szerencsésnek mondható a konferencia megrendezése abból a szempontból is, hogy a kollégák értékelni és elemezni tudják azokat az eredményeket, amelyeket a jövő kutatás terén sikerült elérniük.

Jómagam társadalmi prognosztizálással foglalkozom, bár eredeti szakmám a történettudományi kutatáshoz köt. Immár 15 éve állok szoros kapcsolatban a magyar jövőkutatókkal és foglalkozunk közösen a bennünket érdeklő kérdésekkel.

Őszintén örülök azoknak a sikereknek, amit Önök a jövő kutatás terén elértek és szívből gratulálok. Számomra igen örömdetes, hogy Magyarországon a legmagasabb szinten: a Központi Bizottság, a kormány, az Akadémia Elnöksége és a MTESZ SZVT vezetői között megvan az összhang tekintetben, hogy nagy jelentőséget tulajdonítanak a jövő kutatásnak. Különösen örömdetes az a tény, hogy a vezetők reálisan ítélik meg a jövő kutatást, tisztában lévén azzal, hogy ez nem egyszerűen csak egy tevékenység, hanem tudományosan nagyon is megalapozott tevékenység. Feltételezem, hogy azok a sikerek, amelyeket Magyarországon az utóbbi években elértek, nagymértékben ennek a tudományos tevékenységnek tulajdonítható.

Azt szokták mondani, hogy a futurologusok a legszerencsétlenebb és a legboldogtalanabb emberek és ugyanakkor a leghasznosabb emberek is, mert tudják, hogy elképzeléseiknek milyen következményei lehetnek. Ha ennek a futurologiai tevékenységnek a lényegét akarnám megragadni, akkor azt mondanám, hogy itt a ma elfogadott határozatok következményeinek a prognosztizálásáról van szó.

A futurologia mai kérdéseit vizsgálva azt tapasztalom, hogy diszciplínánk új és mély változások előtt áll, olyan új feltalálások és megállapítások előtt, amelyek civilizációnk alapját érintik. A jövő feladatainak megoldását szolgáló civilizáció – szerintünk – a kommunista civilizáció lesz. Ehhez szeretnénk sok sikert kívánni a magyar kollégáknak és az itt megjelent valamennyi résztvevőnek mind az elméleti, mind a gyakorlati munkában.

*Ezt végül elhalasztották: 1986-ban Jerevánban kerül megrendezésre.

2. SZEKCIÓNKÉNTI ÖSSZEFOGLALÓK

ÖSSZEFOGLALÓ AZ 1. SZ. SZEKCIÓ MUNKÁJÁRÓL*

A Konferencia 1. sz. szekciója a „Magyarország 2020” c. témával foglalkozott, melyhez 36 írásos előadás érkezett, s közülük a konferencián szóban 33 került ismertetésre. Az előadások tudományos-technikai és társadalmi-gazdasági fejlődésünk nagy távlatú kérdésköreinek lehetséges és kívánatos jövőjével, valamint a komplex magyar jövőkép és a nagy távlatokban lehetséges stratégiák kialakításának előrejelzési kérdéseivel foglalkoztak. Az előadásokról és az azokat követő hozzászólásokról témacsoportok szerint adunk rövid összefoglalót.

Kovács Géza szekciónyitó előadásában az ezredfordulót átlépő, 2020 körüli időszakra vonatkozó magyar jövőkép generáló elemeivel, aktuális kutatási témáival és módszertani problémáival foglalkozott.

Az elmúlt években a jövőképkészítés terén folyó kutatások azt támasztják alá, hogy a jövőképkészítésben át kell lépni a XXI. századba, a társadalom jövőképét egy következő fejlődési-formációs szakasz társadalomképeként kell felvázolni.

A jövőkép kidolgozása metodológiai szempontból többirányú közelítést tételez fel. Kiindulhatunk a világ globális problémáiból és a nagytársadalmi problémakezelésen keresztül juthatunk el hazánk jövőképig. Egy másik közelítésben az átfogó társadalmi-termelési viszonyok, eszmék, ideológiák nemzetközi és nagytársadalmi fejlődéstendenciáiból is kibonthatjuk a jövőképet. Egy harmadik közelítésmód lehet a jövőt generáló tudományos-technikai fejlődésből való kiindulás. Ekkor a technikai-termelési viszonyok lehetséges változásából juthatunk el a társadalmi-termelési viszonyok lehetséges fejlődéséhez. Nem bizonyul járható útnak a nagy távlatú jövő olyan felfogása, amelyben a jövőt csak a mai döntéseink következményeként fogjuk fel. Ebben az esetben ugyanis a nagy távlatú jövőt beszorítanánk középtávú problémáink hálójába, s így elveszne annak normatív jellege. Igaz, hogy a normatív jövőkép magában hordhatja az utópizmus veszélyét, de éppen ennyire veszélyes lehet a perspektívavesztés is. Ma ennek nagyobb a veszélye, mint az utópizmusnak.

Az utóbbi évek jövőképkutatásai a harmadik közelítésmódban folytak. Ezek szerint a jövőképkészítést leginkább generáló elemek: a mikroelektronikai fejlődés és a biotechnológia várható fejlődése. Ezeknek a jövőjét eddig külön-külön vizsgáltuk, de a jövőben találkozási pontjaikra, összefüggéseikre is nagyobb figyelmet kell fordítanunk. Ma még ugyancsak keveset foglalkozunk a mikroprocesszoros és a biológiai forradalom terjedésével összefüggő társadalmi veszélyek megjelenésének, ill. azok hatékony megelőzésének a lehetőségeivel.

E két generáló elem kapcsán a jövőben többet kell foglalkoznunk a szervezési elvek és az ésszerű tevékenység-méretek és azok időbeni és térbeni elosztása minőségi megváltozásának a lehetőségeivel is. A fő kérdés itt az, hogy: e két tudományintenzív fejlődési elem terjedésével meghaladhatók-e az ipari szervezési elvek és játékszabályok? A tevékenység-méretekből és

*Összeállította: Hideg Éva, a szekció titkára.

azok időbeni és térbeni elosztásában bekövetkezhetnek-e olyan változások, hogy csökken az üzemméret, rugalmassá válik az időbeni elosztás? A tevékenységek decentralizálódhatnak-e a térben?

A módszertan továbbfejlesztésénél a fő feladatot a nagyrendszerek modellezése terén való előrehaladásban látja az előadó. Ennek kapcsán nemcsak egy-egy nagyrendszer modellezésében kell előrelépni, hanem a különböző nagyrendszereknek modellrendszerekbe való összefoglalásában is. Ezzel kapcsolatban kutatni kell a bonyolult ökológiai–műszaki–társadalmi–gazdasági nagyrendszerek optimális mértékét, kezelhető alrendszereinek számát.

A kutatási feladatok megoldásában Kovács Géza a multidiszciplinaritás jelentőségét emelte ki. A szekció munkája is ennek jegyében folyt azzal a céllal, hogy hozzájáruljon a jövőképek nagy távlatú, komplex rendezőelveinek a kidolgozásához.

I. TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK ÉS TUDOMÁNY-INTEZÍV TECHNOLÓGIÁK

1. Természeti erőforrások

Az energia- és a nyersanyagprognózisok a jövőkutatás örökzöld témái közé tartoznak. Ennek egyik oka az, hogy a természeti erőforrások nyújtotta lehetőségek a társadalmi-gazdasági prognosztizálás alapfeltételét képezik. A másik ok pedig az, hogy e téren viszonylag könnyebb és biztonságosabb prognosztizálni még nagy távlatokban is. Ebben a témában 3 előadás hangzott el. Ezek közül 2 energetikai kérdésekkel, 1 pedig a nyersanyagbányászat jövőjével foglalkozott.

Vajda György az energetika jövőjéről tartott előadásában azt vizsgálta, hogy a világ 2020-ig várható kumulált energiaszükségletét milyen energiahordozókkal és milyen formában lehet kielégíteni.

A nemzetközi fejlődéstendenciák szerint a következő évtizedekben abszolút energiahány nem fenyeget, figyelembe véve a szükséglet-racionalitásnak és a technikai fejlődésnek az energiaszükségletre gyakorolt hatását, de valószínűsíthető, hogy az olcsó energia korszaka lezárult. Az energetika fajlagos beruházási költségei továbbra is növekvő tendenciát mutatnak, mert kedvezőtlenebbé válnak a kitermelési feltételek, s így növekszik a technikaigényesség, és szigorodnak a környezetvédelmi követelmények is.

A szén tekintetében a legkedvezőbb a helyzet. A szén igazi jövőjét az abból homogén konzisztenciájú, könnyen kezelhető fluid tüzelőanyagok előállítása jelenti. A kőolaj biztosítása sincs veszélyben, de felhasználását radikálisan vissza kell szorítani. A földgáz terén a kőolajhoz hasonló feszültségek várhatók a közeljövőben, ezért helyettesítésére már most kell gondolni. A teljes értékű megoldást a szénből gyártott mesterséges földgáz ígéri.

Az atomenergia további terjedése és hatásfokának javulása várható. A fúziós energia a jövő nagy ígérete, de a technikai problémák megoldása még néhány évtizedet igénybe vesz.

A hazai energetikában is a nemzetközi fejlődéstendenciák követése várható, mert az energetikát nagy léptékben módosító új megoldások fejlesztésére nem vagyunk képesek. *Vajda György* végül kiemelte a hazai energetikai feladatok megoldásában a nemzetközi együttműködés növekvő jelentőségét.

Lévai András a nem hagyományos, megújuló energiaforrások várható felhasználási lehetőségéről szólt. Annak ellenére, hogy ezeket az energiaforrásokat távlatilag sem helyes túlbecsülni, célszerű számolni hazai alternatív és kiegészítő hasznosításukkal.

Ezek közül első helyen a napenergiát említette, amely alacsony hőmérsékletű hő, közvet-

len villamosenergiává történő átalakítás és szervesanyag termelés melléktermékeinek energetikai felhasználása formájában hasznosítható. Nagy távlatokban nem tűnik lehetetlennek a geoszinkron pályára helyezett fényelemes naperőmű sem.

A többi megújuló energiaforrás (szél, víz, geotermikus energia) a Földnek csak egyes térségeiben áll rendelkezésre. Ezek hasznosítása a helyi energiaigények kielégítésében játszhat szerepet.

Hazai viszonylatban főként a nap- és a geotermikus energia felhasználásának bővítésére van lehetőség. Túl nagy reményeket ezekhez sem szabad fűzni, mert az energiamérlegben néhány százaléknál nagyobb részarányt nem érhetnek el.

Juhász Árpád ásványi nyersanyagbányászatunk ezredforduló utáni lehetőségeit elemezte. Magyarország ásványkincsek tekintetében „sajnos” jól feltárt, ezért 2000 után is a ma ismert készletekkel kell számolni.

2000 után szénvagyonunk zöme kis fűtőértékű, de felszínközeli lignitből fog állni. A hazai kőolaj és a földgáz már nem játszhat nagy szerepet az energiaszükséglet kielégítésében, viszont uránérc tartalékaink mintegy 100 évre elegendőek. Bauxitkészletünk hosszú távra biztosított, de csak akkor, ha a ma meddőként kezelt kis modulusú bauxittípusok is felhasználhatók lesznek.

Legnagyobb perspektíva a rézérc bányászata előtt áll. Mélyszinti rézérckészletünk a jövő század technológiájával kitermelhető lesz. Minthogy ez az érc sok más fémeket is tartalmaz, ezért a kitermelt érc komplex hasznosítását kell megvalósítani.

2. Tudomány-intenzív technológiák

Ebben a témakörben 4 előadás foglalkozott a műszaki fejlődés távlataival és azok várható világgazdasági összefüggéseivel, a világgazdasági korszakváltással és a világ globális problémáival, valamint az ebből következő hazai stratégiák kérdéseivel, 8 előadás pedig a mikroelektronika és a biotechnológia várható fejlődésének főbb jellemzőivel.

2.1 Világgazdasági korszakváltás és globalitás

Simai Mihály előadásában a műszaki fejlődés általános fejlődéstendenciáit és azoknak a világgazdaságra gyakorolt hatását, valamint az új feltételekhez való alkalmazkodás lehetőségeit vizsgálta.

A világgazdasági előrejelzések egyik leggyengébb pontjának minősítette a műszaki prognózisokat, mert azok a már meglévő vagy születőben levő technikai vívmányokat a társadalmi-gazdasági feltételekből kiszakítva kezelték. Ezen kívül nehezíti a megbízható műszaki prognózisok készítését az is, hogy az új találmányok között a kutatás és az alkalmazás során előre nem látható kölcsönhatások alakulnak ki, az új találmányokkal kapcsolatban gyakran példátlan, előre nem látható keresleti viszonyok is születhetnek, s végül nehéz megszerezni a prognózisok kidolgozásához szükséges információkat. Ennek ellenére a tudományos-műszaki előrejelzésekre feltétlenül szükség van a világgazdasági prognózisok tudományos megalapozásához.

Az eddigi kutatások azt bizonyítják, hogy a tudományos-technikai haladás új irányjai átfogó változásokat eredményeznek a társadalmi-gazdasági fejlődésben, s ezek a változások gyorsabbak, mint korábban, továbbá e változásokhoz minőségi ugrások kapcsolódnak.

A műszaki fejlődés távlatai a világgazdaságot is átstrukturálják. Az iparilag fejlett országok előnyei megőrződnek, de mellettük új centrumok is kialakulnak (pl. Dél-Korea, Brazília). Az

újonnan iparosodó országokban az új ipari forradalom elterjedésének kedvezőtlenek a feltételei, ezért ezeknek az országoknak a helyzete várhatóan rosszabbodni fog. Az új ipari forradalom szempontjából a szocialista országok helyzete is kedvezőtlen, mert az új technika katonai és polgári felhasználása között ma még gyenge a kapcsolat.

A kis szocialista országok – köztük hazánk – világgazdasági pozíciójának a megőrzése szempontjából erősíteni kellene az új feltételekhez való alkalmazkodás képességét. Az új ipari forradalommal való lépéstartás a belső fejlődéssel szinkronban levő adaptáció útján érhető el. Ennek a stratégiának az elemei: a fejlesztési irányok koncentrált kiválasztása, meghonosításuk minimális feltétel-együttesének a megteremtése és az új ismeretek állandó beáramlásának a biztosítása.

Jaksa Margit és Jáger Ida a totalitás és a globalitás filozófiai kérdéseit elemezték. Abból indultak ki, hogy a marxista filozófia alapján a világ totalitása ontológiai tény, de ez a totalitás még nem teljes horizontú. Ebben a már több vonatkozásban totálissá vált világban léteznek a globális problémák. A globális problémák olyan, az egész Földre kiterjedő és érdekeltségű aktuális jelenségek és folyamatok, amelyek kifejezik az ember–természet–társadalom bioszociális egységét.

A globális problémák kutatására a neopozitívista közelítésmód a jellemző. A kutatásokban használatos neopozitívista rendszermodellek sem a történetiséget, sem a totalitást nem tudják integrálni. Legfőbb hibájuk az, hogy a rendszermodellek céltételezéseit, valamint az alapjukként funkcionáló normákat és értékeket a kutatás számára adottságként, a tudomány számára nem vitatandó tényként kezelik. Ebből következik az értékek globális homogenizálódásának vagy az egyes népek kulturális szuverenitásának tényéből kiinduló „posztkonvencionális erkölcsnek” és egy „diszkurzus-etikának” a feltételezése is. Véleményünk szerint a totalitáselméletű megközelítésben egymás mellett és egymásrahatásukban kellene vizsgálni mind a globális problémákat, mind azokat a társadalmi problémákat, amelyek ugyan az egész Földre kiterjedő jelentőségűek, de nem bioszociális aspektusúak.

Tóth László a globálissá váló világ sajátosságaival és ezen belül a világban betölthető helyünkkel foglalkozott.

A világ globalizálódása alatt egyrészt azt érti, hogy a világban ma olyan kölcsönhatásos folyamatok léteznek, amelyek eleve nemzetközi, illetve világjelenségként keletkeznek az ember–természet viszonyban; másrészt azt, hogy a tudományos-technikai forradalom hatására kibontakozóban vannak egyéb „világdimenziójú” folyamatok is, amelyek szintén döntően befolyásolják az emberiség jövőjét. A „világdimenziójú” folyamatok megjelenése, létezése az emberiség jövője szempontjából ambivalens. Ezek a folyamatok elsősorban a legfejlettebb technikával bíró tőkés országokból generálódnak.

A globálissá váló világra differenciálódási folyamatok, illetve az ezek következtében előálló és folyton változó szintkülönbségek jellemzők, amelyek egyre inkább tudatosulnak is. Éppen ezek a szintkülönbségek válnak a világfejlődés egyre döntőbb faktorává, s ezzel együtt feszültségforrásokká. Ezeket a folyamatokat a világgazdasági korszakváltásra vonatkozó elképzelések már jelezték, de a fejlődés – az új nemzetközi rend normatív képzetével szemben – pontosan az ellentétéhez, a protekcionizmus felerősödéséhez vezetett.

Különösen a fejlődő világbeli differenciálódási folyamatok helyezték új megvilágításba a világrendszer jövőjét és a korábban elképzelt fejlődési tendenciákat.

A differenciálódási folyamat egyik pólusán a legszegényebb több mint 50 ország végzetesen leszakadt a többiektől. Ezzel szemben 30–40 fejlődő ország – pontosan a protekcionizmus felerősödésének időszakában – a korszakváltás sajátos jelenségeként dinamikus fejlődést mutatott.

Az ilyen – a fejlett országokhoz való felzárkózás lehetőségeit magába foglaló – ország-

csoportok közé tartoznak a szocialista országok, köztük Magyarország is. Jövönk szempontjából arra a kérdésre kell választ keresni, hogy az ilyen országokat mi teszi alkalmassá exportképes gazdaság kialakítására? A fejlődő országok többségében az okok az energiaforrásokban vagy az olcsó munkaerőben keresendők. Egy kisebb részükénél azonban a gyors fejlődés oka a kultúráltság és az erre épített innovatív készségek, valamint azok aktivizálása. Hazánk esetében is az innovatív-adaptív tanulás lehet a jövőbeni eredményes fejlődés mozgató rugója.

Némethi Gábor a világproblémák és a „kis országok” kapcsolatának lehetséges stratégiájáról szól.

Felfogásában korunk világproblémái két csoportra oszthatók. Globálisak azok a problémák, amelyek egy-egy régió belül jelentkeznek, mégis az egész világra kiterjedő hatásmechanizmust gerjesztenek. Az univerzális problémák pedig a világ minden lakóját, népét, közösségét – ha nem is egyformán, de – érintik. Ezek közül ma az ember fizikai környezetének, társadalmi körülményeinek és belső határainak az áttörése a legnagyobb kihívás.

Korunkban az egyes világproblémák, valamint a világproblémák és a nemzeti problémák egymással összefonódva jelentkeznek. Ebből adódóan a globálisan is megjelenő problémák megoldása is főként helyi szinten képzelhető el. Ennek útja az lehet, hogy minden egyes ország saját problémáit a világproblematika egészébe ágyazva dolgozza fel, az országgal szembeni kihívásokat rendszerben tekintse át, a megoldásokat illessze a többi nemzet elképzeléseivel, a globális célok eléréséhez.

Ennek az útnak a követése különösen a „kis országok” számára rendkívül fontos. Nekik még fokozottabban kell figyelniük a világ nagy problémáira, mert gazdasági erejükénél fogva nem rendelkeznek meghatározó erővel a világtendenciák befolyásolására. Az ilyen országok számára a feltételrendszer olyan külső adottságként jelenik meg, amelynek alakításában kevés szavuk van, de az a későbbiekben őket is behatárolja. Ez a helyzet regionális együttműködéssel, a megegyező és az eltérő problémák végiggondolásával, ezek kezelésének esetleges összehangolásával enyhíthető, de alapvetően nem változtatható meg. A „kis országok” számára tehát létkérdés a világtendenciák megismerése, a világ általános helyzetétől való függés tudatosítása és a tekintélyesebb, erősebb országok követése, vagy az azokkal való együttthaladás stratégiájának a folyamatos aktualizálása.

2.2 Információtechnika

Vámos Tibor az információtechnika forradalmának néhány várható hatására hívta fel a figyelmet.

Az információtechnika azért jelent forradalmi változást, mert nemcsak a fizikai munkát képes helyettesíteni, hanem a szellemi munkák egy részét is. A változások a következő területeken a legnagyobbak:

1. Az információtechnika széles körű elterjedése megváltoztatja a munka jellegét. Ahol az új technika megjelenik, ott a dolgozók többsége információkezelést fog végezni.

2. Az óriási információmennyiség kezelése, felhasználása az információval való bántudás képességét igényli.

3. A sokféle felhalmozott információ megnövelheti manipulált felhasználásának a veszélyét. Ez elkerülhető lehet azáltal, hogy az információt mindenki számára hozzáférhetővé tesszik, de a szakemberek személyi autoritása továbbra is problematikus marad.

4. Az új technika rendkívül nagy munkaerőmegtakarító hatású, ezért számolni kell növekvő foglalkoztatottsági gondokkal is.

5. Az új technika kooperatív rendszerekben funkcionál, s ez szükségszerűen maga után vonja a hasonló elvű szervezési-szervezeti átalakulásokat is.

Ezekkel a változásokkal a társadalomnak lépést kell tartania, illetve megoldási módokat kell találnia a felmerülő problémákra. Az új technika befogadása a társadalom rugalmasságától függ, attól, hogy mennyire képes az új iránt nyitottá válni, növelni befogadó és alkalmazkodó képességét, és létrehozni a gyors változásokhoz alkalmazkodni képes adaptív struktúrákat.

Szentgyörgyi Zsuzsa a technikai előrejelzések módszertani kérdéseivel, az információtechnika várható társadalmi hatásaival és a hazai fejlődésnek a technikai fejlődéssel összefüggő konfliktusaival foglalkozott.

A technika hosszú távú előrejelzései azonos kezdeti feltételekből kiinduló, folyamatos változások feltételezésével készülnek. Még ebben az esetben is előfordul, hogy a folyamatok trajektóriái egy idő után megjósolhatatlanul szétválhatnak, „bolyongani” kezdenek. A valóságban azonban a technikai fejlődés nem teljesen azonos feltételek mellett és nem is mindig folytonos változásokon keresztül valósul meg. Az ily módon készített előrejelzésekben sok a bizonytalanság, ezért ezeket ki kell egészíteni a technikai változások különböző feltétel- és következményrendszerének a vizsgálatával. Ezek közül a technikai fejlődés társadalmi-gazdasági közegének a tanulmányozását tekinti a legfontosabbnak.

Az információtechnikából adódó társadalmi hatások közül a következőket emelte ki:

1. A munkamegosztásban a differenciálódás mellett növekszik az integrálódás, a kreativitás.
2. Új kommunikációs formák alakulnak ki.
3. Az adathozzáférés helyett ismerethozzáférés jön létre.
4. Az oktatásnak integrálnia kell az új technikát az oktatás tárgyában és eszközeiben egyaránt.

A technika hazai fejlődésének konfliktusa várhatóan abban mutatkozik meg, hogy összeütközésbe kerülhet a társadalmi biztonság a hatékonysággal, az elméleti kutatások támogatása a gyakorlati alkalmazás kísérleti kutatásainak a támogatásával, a nagyüzemi méret prioritása a kisüzemi méret szükségszerű előretörésével.

Adorján Bence az elektronikus technológiák fejlődéstrendjeiből levont következtetéseit foglalta össze előadásában.

Egyik következtetése az volt, hogy az elektronikus technológiák fejlődési szakaszait már nem a hardware paraméterei, hanem annak működési rendszerei alapján kellene megkülönböztetni. Eszerint a jövőben a kevés nagy és közepes gép és az azokhoz kapcsolódó (vagy önálló) kisméretű hálózatrendszerének az elterjedése várható.

A másik következtetése az volt, hogy az elektronikus technológiák jövőbeni fejlődésére a speciális felhasználási célokhoz való alkalmazkodás lesz a jellemző.

A hazai fejlődés szempontjából is figyelemre méltónak tartja azt, hogy azokon a területeken, ahol elterjed az elektronizáció, ott a behatolással arányosan felgyorsul az állóeszközök, valamint az alkalmazott technológiák erkölcsi kopása.

Az elektronizáció behatolásának várható gazdasági-társadalmi hatásairól szólva kiemelte az információval való lépéstartás fontosságát, a követő hazai fejlődésben az elektronizálás céljainak és prioritásainak a társadalmi mérlegelését és az általános politikai feltételek fontosságát, hogy az elektronizáció ne fegyver, hanem békés eszköz legyen az ember kezében.

Benedek András a technológiai fejlődés és az oktatás hosszú távú összefüggéseivel foglalkozott.

Véleménye szerint a technológiai fejlődés jelenlegi tendenciáit hajlamosak vagyunk a primer technológiák megjelenésével és azok elterjedésével azonosítani. A társadalmi lét egészében funkcionáló szekunder technológiák sem elhanyagolhatók, mert befolyásolják az élet minőségét, az emberi szükségletek folytonos változását.

A szekunder technológiák a primer technológiáknál lényegesen nagyobb valószínűséggel

prognosztizálhatók, de előrejelzésükben fokozottabban kellene foglalkozni elterjedésük társadalmi-gazdasági környezeti feltételeivel és hatásaival.

További fontos követelmény: ahhoz, hogy a társadalmi fejlődésünk stratégiai tényezői közé szervesen integráljuk a technológiai fejlődést, elengedhetetlen a technológiák intézményes társadalmi megismerése, befogadásuk lehetővé tétele. E rendszerben kulcsszerepet tölthet be az intézményes oktatás-nevelés.

Ebben a megközelítésben a jövő legdinamikusabb fejlődési területe és konfliktusforrása az információtechnológia. Az oktatás-nevelést is ezzel összefüggésben kell korszerűsíteni, hogy az alkalmas legyen kulcsszerepének a betöltésére.

A pedagógiai technológiának a 80-as, 90-es évek fordulóján esedékes korszakváltása azt jelenti, hogy az oktatásban-képzésben domináló verbalizmust fel kell váltani a képességfejlesztés sokszínű – többek között elektronizált – tevékenységrendszerben történő megvalósításával, és ehhez korszerűsíteni kell az oktatás-képzés környezetét, eszközellátását is.

2.3 *Biológia-biotechnológia*

Gánti Tibor a biológia fejlődésének néhány kritikus elágazási pontjára hívta fel a figyelmet.

Abból indult ki, hogy azoknak a tudományterületeknek és technológiáknak a hosszú távú fejlődését lehet megbízhatóan előrejelezni, amelyekre vonatkozóan az alapkutatási felismerések már megszülettek. Az alapkutatások fejlődését ezzel a módszerrel nem lehet előrejelezni, mert itt az előrejelzés tárgya az alapkutatás fejlődésének a legkritikusabb pontja: a szinte megjósolhatatlannak tűnő tudományos felfedezés. Az alapkutatási előrejelzéseket – véleménye szerint – a tudományfejlődés során kialakuló ellentmondások és hiányosságok korai felismeréséből levonható következtetésekre kell alapozni. Elgondolását a biológiára vonatkozóan mutatta be.

A biológia egyik gyorsan fejlődő területe: a genetika. Ez a közhiedelemmel ellentétben ma még csak arra képes, hogy utasításokat átvigyen egyik élőlényből a másikba, s ilyeneket átmásoljon. Az utasítást viszont tapasztalati alapon azonosítja a funkcióval, s így nem képes egy genetikai utasítást értelmezni és szerkeszteni. A genetikának e korlátja a 90-es évek elejére várhatóan az új kutatási irányt: az enzimszerkezetek funkció szerinti tervezését fogja ösztönözni.

A genetika még ebben az évtizedben egy másik korlátba is beleütközik, nevezetesen abba, hogy az utasításbevitelkor nem tudható, hogy az utasítás hatására milyen átalakulást szenved majd az anyagcsererendszer, illetve az utasítás végrehajtásának megvannak-e a sztöchiometriai feltételei az adott rendszerben. Ebből a korlátból kibontakozhat az ezredfordulóra az anyagcsereváltozások kvantitatív feltárásának a kutatása.

Ez a két kutatási irány együttesen eredményezheti a „genetic engineering” egzakttá válását.

A hálózati sztöchiometria kifejlesztése lehetővé teszi az élő rendszerek olyan mértékű megismerését, hogy annak alapján kialakuljon a fluid automaták általános elmélete.

A biológiának ez a harmadik elágazási pontja a robotikában találkozhat a technikai számíterek elméletével. Ez a találkozás a robotikának biológiai alapokra való átállását eredményezheti. Ezzel az agyszerű computer tervezése átlép a tudományos-fantasztikus irodalom területéről a tudományos alapelvek körvonalazásának a területére.

Láng István a hazai biomassza termelésének és hasznosításának várható irányjaival foglalkozott.

Az 1978 és 1980 között végzett agrárökológiai potenciál-kutatásokat ismertetve, kiemel-

te azt, hogy ez a vizsgálat ökológiai optimalizáláson alapult és eredménye szerint az ország területén 2000-ben – az 1980-as szinthez képest – 80%-kal több növényi produkció nyerhető. Az 1981 és 1983 között folyó újabb kutatások a biomassza komplex hasznosítási lehetőségeinek a feltárására irányultak.

A biomassza változatlanul legfontosabb hasznosítási formája az élelmiszertermelés, de már az évszázad végére elérhető az az állapot, hogy a mezőgazdasági művelés alatt álló terület feléről biztosítható saját lakosságunk élelmiszerszükséglete. Ennek alapján felmerül a kérdés, hogy a biomasszában rejlő lehetőségeinket hogyan hasznosítsuk.

Hagyományos hasznosítási módként kínálkozik az élelmiszerexport, de ennek gazdaságossága nem látszik biztosítottnak. Másik lehetőség a biomassza energetikai hasznosítása. Ezen belül két alapvető irányzat lehetséges: egyrészt olyan növények termesztése, amelyekből fermentációs eljárással alkohol – pl. motorok hajtóanyaga – nyerhető; másrészt pedig gyorsan növekvő fajok, plantázatok telepítése. Az utóbbi esetben a keletkező biomasszából nem csupán energiahordozó állítható elő, hanem ez egyúttal nyersanyag-forrásként is számításba jöhet a népgazdaság különböző területein.

Energiahelyzetünkre való tekintettel a biomassza energetikai hasznosítása kedvező alternatíva lehet a jövőben, bár ma még e vonatkozásban a biomassza szerepe nem jelentős. Ha a század utolsó évtizedében esetleg újabb csapás éri az olajpiacot, akkor új gazdasági helyzet áll elő, és a mezőgazdasági melléktermékek, valamint a tűzifa és az erdőgazdasági, faipari hulladékok szerepének újraértékelésére ismét sor kerülhet. Ennek következményeként biomassza vagyónunk is felértékelődhet.

Sárkány Pál előadásában azt bizonyította, hogy a biológiai ipar megjelenése a gazdasági struktúrában néhány évtized múlva törvényszerű lesz.

Az élelmiszer-termelés történelmileg kialakult fejlődési fázisai alapján az élelmiszergazdaság mint az anyagi-technikai fejlődés egy szintáttörése már objektíve is végbement. Ehhez képest korunk egy újabb szintáttöréshez érkezett. E küszöb átlépéséhez szükséges néhány évtized olyan gazdasági struktúrához vezet, amelyben várható, hogy az élelmiszertermelés a társadalmi termelés iparágai közé lesz besorolható. Ez – mint emberfenntartó komplex tevékenység – a biológiai ipar fogalmával lesz egyértelműen jelezhető. A biológiai ipar kialakulása új történelmi szakaszt, a nagyüzemi mezőgazdaság keretein belül a társadalmi munkamegosztásnak egy egészen új formáját fogja jelenteni.

A biológiai ipar kialakulása 30–50 év távlatára tehető, amiből ma még csak mozaikok láthatók. A fejlődés motorja itt a genetika. A ma látható fontos területek: a fotoszintézis, a szintetikus fehérjetermelés, a fermentáció és a hidrolízis nagyüzemi keretekben való megvalósítása.

Az új technológia átalakítja az egész mezőgazdasági termelési környezetet, s ezért az agrárkutatások az új termelési rendszereket a maguk komplexitásában fogják át.

Dohy János az új biotechnikai eljárások állattenyésztésben való alkalmazásának a lehetőségeiről szól.

Az állattenyésztésben alkalmazott biotechnikai módszerek közül napjainkig legnagyobb jelentőségűvé a mesterséges megtermékenyítés és az ondómélyhűtés vált. Már napjainkban is gyakorlati jelentőségűvé lett az embrióátültetés és az „embriobankok” üzemeltetése.

Mintegy két évtizeden belül a nemesítés szempontjából számításba vehető a sejtmagátültetés útján történő ivardetermináció, illetve ivararány-változtatás. A közeljövőben várhatóan új lendületet kap az ondósejtek génekészletének beépülése nélkül létrejövő parthenogenetikus, illetve gynogenetikus állatok létrehozása. A fejlődés újabb állomása: a petesejtek in vitro megtermékenyítésének a lehetővé válása. Néhány évtizeden belül az egypetéjű ikrek előállítására is bevonul az állatnemesítés fegyvertárába.

A biotechnikai szintáttörések fokozott felelősséget rónak a tenyésztési döntéseket hozó szakemberekre. Minél fejlettebb a szaporítás biotechnikája, és minél gazdagabb a genetikai manipulációk tárháza, annál körültekintőbben kell eljárni a nagy tenyészhatású állatok kiválasztásában és párosításai során.

Hozzászólások

Szentgyörgyi Zsuzsa és Adorján Bence megerősítették Gánti Tibornak azt a következtetést, hogy a számítástechnika és a biotechnikák a robotika terén a jövőben találkozni fognak.

Szatmári Géza szerint a harmadik világba nem gazdaságos élelmiszert exportálni. Ehelyett a jövőben a helyi mezőgazdaság termelékenységét növelő technikát kellene exportálni. A biotechnológiában az exportképesség elérése nemcsak önmagában lenne kedvező, hanem abból a szempontból is, hogy javulna a hazai mezőgazdaság exportképessége is.

Hirskó János viszont nem tartotta etikusnak a biomasszának nem élelmezés céljára való felhasználását. Szerinte a világ létérdekeit előbbre kell helyezni, mint a pillanatnyi gazdasági érdekeket.

II. EMBER ÉS KÖRNYEZETE

1. Az ember mint bio-szociális lény

A témakör előadásai a népesedési folyamatokkal, az egészségi állapottal és az orvostudomány arra gyakorolt várható hatásával, a társadalmi szerkezet és életmód alakulásával, a kultúra, oktatás és szakképzés jövőjével, az értékváltás és a köznapi tudat változásával foglalkoztak.

Monigl István előadásában a társadalmi fejlődés demográfiai feltételeinek nagy távlatú alakulását vizsgálta. Elemzésének alapja az ENSZ-ben 1983-ban készített, 1981–2025 közötti időszakra szóló népességprognózis volt.

E prognózis szerint Európa népességfejlődése a többi világrésztől eltérően alakul. Míg más világrészekben a gyors népességnövekedés és „fiatal” korstruktúra a jellemző, addig Európa gazdaságilag fejlett országaiban egyre általánosabbá válik a népességcsökkenés és az „öregedő” korstruktúra. Kelet-Európa népességfejlődése fáziskéséssel követi a fejlett országok népességfejlődését. Magyarország népességfejlődése Európa fejlett régióitól elmaradva, de Kelet-Európát megelőzve, „köztes” jellemzőket mutat.

Ez a népességfejlődés több vonatkozásban új feltételeket teremt a társadalmi-gazdasági fejlődés számára. A népesség egésze a korábbi időszakoknál nagyobb mértékben határozza meg a társadalmi-gazdasági fejlődés mozgásterét és a társadalmi fejlődéspolitikát. A népesedési folyamatnak ezért növekvő szerepe lesz a társadalompolitikában, a tervezésben és a tudományos kutatásokban.

Csaba György a magyar orvostudomány 2020-ra kivetített képét három fő tényező alapján körvonalazta.

Arra a kérdésre, hogy mire lesz képes az orvostudomány: a biológiai és a műszaki tudományok fejlődési lehetőségei, valamint a jövő orvosok minőségi jellemzői alapján adott választ. A biológia fejlődése lehetővé teszi a biológiai alapon történő gyógyszerelőállítást és a génszintű beavatkozások rutinszerűvé válását. Ugyanakkor az orvostudomány még ebben a távoli jövőben sem lesz képes megbirkózni a környezeti ártalmakkal. A műszaki tudományok lehetővé teszik az orvostudomány műszerezettségének mennyiségi és minőségi növekedését, de a

jelenleginél sokkal nagyobb mértékű elszemélytelenedését is. Az orvostudomány művelésében nemcsak a hagyományos értelemben vett orvosok, hanem más tudományok képviselői (fizikusok, pszichológusok stb.) is nagymértékben részt fognak venni.

Az orvostudománnyal szemben a társadalom igényei is megváltoznak. Egyre nagyobb lesz a nyomás a genetikai állomány normális irányba terelésére, a geriátriai gondozás fokozására és a környezeti ártalmak miatt kialakuló betegségek gyógyítására.

A lehetőségek és a szükségletek összehangolása végső soron az orvosi etika változásában jelenik meg. A diagnosztika és a terápia nagymértékű fejlődése várhatóan etikai beállítottságunkat is lazábbá teszi, és nagyobb arányú beavatkozásokat engedünk majd meg, előzetes alapos kipróbálás nélkül. De a majd rendelkezésre álló anyagi erők is befolyásolják, hogy mely területeken válik lazábbá vagy szigorúbbá az orvosi etika.

Frenkl Róbert a népesség egészségének, teljesítőképességének – a nemzet „biológiai vagyónának” – jövőjét, és abban a sport szerepét elemezte.

Vizsgálatai alapján jelezte, hogy a javuló életfeltételek hatására ifjúságunk egészségi állapotában, biológiai jellemzőiben megjelent az akceleráció. Ez a jelenség – pozitív hatása mellett – azt is jelenti, hogy gyengül a természetes szelekció, egyre általánosabbá válik a mozgáshiány és az ebből következő megbetegedés. Véleménye szerint a biológiai vagyon romló tendenciája megállapításának egyik kulcskérdése: a rendszeres fizikai aktivitásnak az életmódba való beépülése. Jelenleg – az általános tudatossági szinttől és a megszokott életformától kezdve, a testnevelés és a sport intézményrendszeréig – minden ellenáll ennek az igénynek. A megoldás útja az alapvető jelentőségű iskolai testnevelés és sport, valamint a sportegyesületi rendszer feladatainak újrafogalmazása, szervezeti és tartalmi megújítása lehetne.

Andorka Rudolf a társadalom szerkezetének, mobilitásának és életmódjának a tudományos-technikai haladás hatására bekövetkező lehetséges változásairól szól.

A nemzetközi irodalom szerint a tudományos-technikai haladás a gazdaság szerkezeti változásán és a munkajelleg változásán keresztül hat a társadalom szerkezetére. A gazdaság szerkezetének általános változási iránya a harmadik szektor – azon belül is az oktatás, egészségügy, vendéglátás, szórakoztatás – arányának és a második gazdaság szerepének a növekedése. Ezt a változást kíséri a szellemi munkák terjedése még abban az esetben is, ha a mikroelektronikai forradalom képes helyettesíteni az irodai dolgozókat. A társadalom szerkezetére ezekből azt a következtetést vonta le, hogy a klasszikus értelmezésű munkásosztály létszáma csökkenni, a tercier területeken dolgozók száma pedig növekedni fog (ezek a munkásosztály és az értelmiség között egy köztes réteget alkotnak).

A műszaki fejlődés növeli az értelmiségi réteg szerepét. Ez azzal járhat, hogy az értelmiségiek a jelenleginél jobban elkülönülhetnek a társadalom többi rétegeitől és maga az értelmiségi réteg is differenciálódhat.

Ha a második gazdaság növekvő szerepet játszik a jövőben, akkor elképzelhető egy, csak a második gazdaságban dolgozó, ebből a munkából élő réteg kialakulása is.

Már a mai társadalomban is sokan vannak, akik elsősorban társadalmi juttatásokból élnek. A következő évtizedekben ezek aránya tovább emelkedik, s ezért indokolt lenne őket külön társadalmi rétegnek tekinteni.

A társadalom lehetséges szerkezetváltozása a társadalmi mobilitásra csökkentőleg hathatna. A mobilitás fő iránya a köztes rétegekbe való beáramlás lenne.

Ezek a változások az életmód változását is felerősíthetnék: erősen terjedhetnének az értelmiségi életmódminták és az otthonhoz kötődő tevékenységi formák.

Kozma Tamás a társadalom értelmezett kulturális szféra előrejelzési kérdéseivel és ezen belül az oktatás új tendenciáival foglalkozott.

A kulturális szféra előrejelzési munkáiban vetődtek fel olyan elméleti kérdések, amelyeket

még ma sem tudunk egyértelműen megválaszolni. Ezek közül a legfontosabbak a következők: mi a kulturális szféra? Van-e önmozgása, vagy csupán derivátuma a környező társadalmi-gazdasági feltételrendszernek? Milyen szerepe van, illetve lehet az előrejelzésnek a kulturális szféra tervezésében? Véleménye szerint a társadalmi-gazdasági feltételrendszer és a társadalmi – demográfiai, migrációs, foglalkoztatottsági stb. – reálfolyamatok határozott önmozgást mutatnak, s ezért ezeket figyelembe kell venni a kulturális előrejelzések készítésében. Ugyanakkor a kulturális szférának is van olyan önmozgása, amely belülről határozza meg a kultúra változási tendenciáit. Az önmozgás egyik kritikus kérdése ma az iskolázottsági, illetve képzettségi színvonal alakulása; a másik pedig a kulturális értékeknek, mintáknak a társadalmi lét változását megelőző változása.

Az iskolázottsági színvonal alakulása kapcsán azt vizsgálta, hogy miért és hogyan változik meg a fejlődésnek a 70-es évekre jellemző tendenciája. Leglényegesebb következtetése az volt, hogy oktatási rendszerünk – a szelektivitás, a szűk keresztmetszetek és a területi egyenlőtlenségek miatt – nem képes követni a lakosságnak a realitásoktól elszakadt oktatási igényeit. Emiatt viszont a 90-es évek végére feszültségek halmozódhatnak fel az alapképzés és a felsőoktatás terén, ha az iskolarendszer nem képes lépést tartani a változásokkal.

Koncz Gábor a szűkebb értelemben vett kulturális szféra előrejelzésének és tervezésének aktuális kérdéseit vizsgálta.

Annak ellenére, hogy már készültek kulturális prognózisok, azok elmélete és módszertana még kidolgozatlan. Ezekre az előrejelzésekre viszont egyre nagyobb szükség van, mert a világgazdasági korszakváltáshoz való alkalmazkodás tudásigényessé lett, a művelődési intézményrendszerhez kapcsolódó szükségletek rendszere és kielégítésük lehetősége pedig az életmódot differenciáló, s a szocializációt meghatározó tényezővé vált.

A kulturális előrejelzéseknek a kulturális tervezés külső köreként, a tervezés információs háttereként, az alternatívák és alternatív cselekvési lehetőségek felvázolásaként van gyakorlati jelentősége. Véleménye szerint az előrejelzés tárgya lehet: először azoknak a társadalmi folyamatoknak a feltárása, előrejelzése, értékelése és az irányukkal kapcsolatos várakozásoknak a rögzítése, amelyeket a tudás megőrzésének, újratermelésének, elosztásának speciális intézményrendszere kivált, illetve kiválthat; másodsorban a valószínűsíthető kulturális szükségletek társadalmi modellezése; harmadszor a kulturális intézményrendszer belső fejlődéséből és az előzőekből fakadóan az intézményrendszer fejlesztési irányai; negyedszer a kulturális szféra kívánatos és lehetséges társadalmi szabályozási mechanizmusa. A kulturális szférával kapcsolatos előrejelzéseknek tehát elsősorban a művelődést közvetlenül meghatározó társadalmi-gazdasági folyamatokból adódó lehetőségekkel és következményekkel kell foglalkozniuk.

Vámos Dóra a szakemberképzés előrejelzésében és tervezésében új út szükségességét bizonyította, és körvonalazta ennek az új útnak a főbb elemeit.

A szakemberképzés előrejelzési és tervezési gyakorlatát elemezve, arra a következtetésre jutott, hogy a munkaerőszükségletre alapozott szakembertervezésnek és képzési gyakorlatnak több kedvezőtlen, a jövőbeni fejlődést gátló társadalmi hatása van: pl. újratermeli a műveltségbeli különbségeket, a fejlesztő munka rovására szelektál, nem engedi kibontakozni a munkamegosztást az iskolák és a munkahelyek között, s ily módon pazarló magatartást vált ki a foglalkoztatói gondolkodásban. Ennek elkerülése érdekében az előrejelzésben és a tervezésben új útra kell áttérni, amelynek főbb elemeit a következőkben jelölte meg:

- A szakemberképzés előrejelzése ne határolja be az oktatásfejlesztést, hanem a munkamegosztás érdemi összefüggéseit közvetítse az oktatás számára.

- A szakképző intézmények tevékenységének előrejelzésében a pályatervezést kell a középpontba állítani.

- A szakképzés programját iskolákra és munkahelyekre megosztva kell előirányozni.

– A szakképző intézmények tevékenységének intenzitása (a beiskolázás és a kibocsátás száma) ne függjön közvetlenül a szakmberszükséglet évenkénti mennyiségétől.

Gábor Éva szocialista társadalmunk értékrendszerének változásáról és e változások dilemmáiról szolt.

A szocialista társadalom kialakulásakor a szocializmusképet az állami tulajdon, a kollektívizált mezőgazdaság, a központi társadalmi tervezés, a munka szerinti elosztás, a proletárdiktatúra és a gyors növekedés, fejlődés értékei határozták meg. Ezekben úgy mosódtak egybe a szocializmusról és a kommunizmusról alkotott elképzelések, hogy a kommunizmus értékeit már a közvetlen jövőben megvalósíthatónak láttuk.

A 60-as évek második felében megkezdődött a kijózanodás folyamata és abban bíztunk, hogy egy alapos gazdasági reform majd helyrebillenti a „kizökent világot”, de reményeink csak részben igazolódtak. A 70-es évek második felétől nyilvánvalóvá vált, hogy értékvtáltás határán állunk, s több vonatkozásban már át is léptük ezt a határt, anélkül, hogy a váltásra kellő mértékben felkészültünk volna. Ma olyan értékdvilemmák előtt állunk, hogy: minek tulajdonítsunk elsőbbséget a lényegi közösségnek-e vagy a pénzközösségnek? a teljes egyenlőségnek-e vagy az esélyegyenlőségnek? a gazdaságnak vagy a többi szférának? a kollektív vagy az individuális értéknek stb? Az értékvtáltás dilemmáira adott válaszuk helyességét illetően most sincsenek abszolút garanciáink. Tudatosítani kell viszont azt, hogy az értékvtáltás mindig kockázattal és felelősséggel jár, s hogy a váltás iránya nem mindig egyenes vonalú.

Tóth Attiláné a köznapi tudat jövőre orientáltságával és a jövőkutatásnak a köznapi tudat alakításában való szerepével foglalkozott.

Vizsgálódásai és tapasztalatai szerint ma nálunk – a köznapi tudat szintjén – az emberek viszonya a jövőhöz igen különböző. Vannak, akik érdektelenek vagy közömbösek, illetve peszsimisták vagy optimisták a jövővel szemben. Akiket foglalkoztat a jövő, azoknál az egyéni és a társadalmi jövő általában különválik: pl. az egyéni jövő megítélése pesszimista, a társadalmi viszont optimista, és nem jellemző az egyén felelőssége a jövőért. Ez azt mutatja, hogy a köznapi tudat jövőorientáltsága alacsony szintű, és hogy erre a jövőkutatás „termékei” még nem gyakorolnak érezhető hatást. A köznapi tudat jövőorientáltságának a fokozása jövőnk egyik kulcskérdése, ezért a hazai jövőkutatásnak nagyobb figyelmet kellene fordítania prognózisainak megismertetésére.

2. Településkörnyezet

Településkörnyezetünk előrejelzési kérdéseivel és jövőjével három előadás foglalkozott. Településrendszerünk jövője két eltérő közelítésmódból – a településrendszerre ható tényezők várható változásából, valamint a településrendszerben jelenleg meglévő és továbbélő tendenciák valószínűsítéséből – kiindulva is körvonalazódott.

Vidor Ferenc a hazai településtervezés, illetve -prognosztika eredményeit és feladatait foglalta össze.

A hazai településproblematikába a prognosztikus szemlélet elvileg már beépült, de a tényleges gyakorlat még távol áll a komplex településprognózisok készítésének mindennapos gyakorlatától. A mai prognosztizálási és tervezési metodikák már kevésbé merevek, s többféle érték és érdek kifejezésére alkalmas keretet képviselnek. Azonban a területi és az ágazati érdekek viszonylatában még mindig az ágazati érdekek a hangsúlyosabbak.

Korábban a többnyire megvalósíthatatlan, utópisztikus elképzelések ellen kellett küzdeni, ma leggyakrabban a földhözragadt fantáziátlanság a legnagyobb ellenfél. Ennek oka az, hogy még mindig nem tudjuk differenciáltan figyelembe venni az ember által egyáltalán nem,

vagy csak csekély mértékben, igen hosszú idő alatt – 100 év fölött –, és hosszú távon – 50–100 év között – befolyásolható tényezőkből adódó korlátokat, továbbá a középtávon – 35–50 év között – az ember által korrigálható, valamint a rövid távon – 15–35 év között – ható tényezők szerepét.

Ma még csekély mértékben vagyunk képesek ésszerű alternatívák kidolgozására, pedig a településproblematika idődimenziói és bizonytalansági tényezői igényelnék az alternatívákban való gondolkodást is.

Enyedi György a magyar településhálózat várható 35 éves fejlődését vizsgálta.

Véleménye szerint településhálózatunk fejlődésének alapkérdése ma az: vajon koncentrációs vagy dekoncentrációs folyamatok fognak-e lejátszódni?

A nemzetközi analógiák arra utalnak, hogy az intenzív gazdasági fejlődésben a népességet mennyiségileg városba tömörítő erők meggyengülnek, a településhálózat a térben fallazul, dekoncentrálódik. A vándorlási mozgalmak most lecsillapultak, de a regionális munkaerőpiacok gyorsabb változása a területi mobilitást ismét erősítheti, s ez várhatóan nem okoz a hálózatban nagyobb népességeltolódást. A gazdasági struktúra változása, a csúcstechnológiák telepítési flexibilitása, a környezetkímélővé váló mezőgazdaság és a terciér szektor népességeloszláshoz igazodó fejlődése, inkább a szórta, de városias településhálózat fejlődését serkenti. A mikroelektronika elterjedésével elvileg a „parancsnoki posztok” koncentrációjára és dekoncentrációjára egyaránt lehetőség nyílik. A természeti környezet terhelhetősége valószínűleg a koncentrált termelés mérséklését teszi kívánatosná. A magyar településhálózatnak a közép-európai településhálózatba való integrálódása erősítheti nagyvárosaink, valamint a határmenti települések szerepét.

Ezek a tényezők többnyire a települési dekoncentrációt erősítik, de nem zárják ki a koncentráció lehetőségét sem. Ma az egységes településrendszer kialakítása érdekében a dekoncentrációs elemek erősítését tartjuk kívánatosnak.

Kőszegfalvi György településrendszerünk jövőjét a ma már tapasztalható új fejlődéstendenciákból kibontva jellemezte. Vizsgálatai szerint a 70-es évek óta településrendszerünk fejlődésére a különböző településegységek – agglomerációk, agglomerálódó térségek, várospárok, urbanizálódási tengelyek, urbanizált térségek településegységek és városrégiók – kialakulása a jellemző. Ezekben a fejlődő településképződményekben 281 település található, s itt koncentrálódik a lakosságnak kb. 50%-a, a műszaki infrastruktúrának kétharmada. Nagobbik hányaduk az ország északi térségeiben található.

Településrendszerünk fejlődésében a motor szerepét továbbra is a településcsoportok, az agglomerálódó térségek, az agglomerációk és a városrégiók fogják betölteni. Ezek: a budapesti, a borsodi, az észak-dunántúli és a balatoni, a Kecskemét–Cegléd–Szolnok városok körüli és a győri agglomerációk ill. agglomerálódó térségek. Az ország déli övezetében a strukturális átalakulások folyamata lényegesen lassúbb, ezért a kialakult településképződmények összefonódása kevésbé valószínűsíthető.

3. Természeti környezet és környezetvédelem

Az előadások a nagy távlatú éghajlatváltozás lehetőségével és következményeivel, a vízminőség romlásával, a savas esők környezetkárosító hatásával és a környezetvédelmi politika jövőben kívánatos prioritásaival foglalkoztak.

Mika János az éghajlatnak a jövő század közepéig várható felmelegedéséről és ennek következményeiről szólt.

Az éghajlatváltozás különböző nagy távlatú prognózisai globális felmelegedést jeleznek. Ennek oka a légkör CO₂ tartalmának és az ehhez kapcsolódó nyomgázok koncentrációjának a

növekedése. A felmelegedés várható ütemének a megítélésében már nagyobb a bizonytalanság, mert az függ az ipari és az infrastrukturális rendszerek CO₂-kibocsátó képességétől. A következő 40 évre azonban nagy biztonsággal állítható, hogy az üvegház-hatás erősödni fog. Ennek következtében 2000-ig mintegy 0,3 C^o-os, 2020-ig pedig 1,5 C^o-os átlaghőmérséklet-növekedés várható az északi félgömbön.

Magyarország évi átlagos középhőmérséklete közel ugyanígy követi e változásokat, de a melegedés a Dunántúlon valamivel lassúbb lesz, mint az Alföldön. A nyugat–kelet átvitel gyengülése és a szubtrópusi száraz övezetek északabbra tolódása következtében az integrált csapadékhozam kevesebb lesz, megnő a párolgás és a napfénytartam, valamint gyakoribbá válnak az időjárási szélsőségek.

Az éghajlatváltozás következményeként nő a csapadékigényes növények tenyészideje, jelentősen csökken a talajnedvesség, de ennek ellenére a biomasza összességében 10–20%-kal növekedhet. Az emisszió változásától függetlenül nő a városi levegő szennyezettsége, csökkenhet a fajlagos energiaigény és módosulhat a humán munkavégzőképesség napi ritmusa. Mint-hogy e változások megelőzésére, kompenzálására nincs reális esély, ezért az egyedül értelmes stratégia: az alkalmazkodás. Hazánkban ez az alkalmazkodási kényszer elsősorban a mezőgazdaságot érinti. Ahhoz, hogy a CO₂-dúsulás potenciális előnye kihasználható legyen, melegigényes, szárazságtűrő, a hőingadozásra kevésbé érzékeny növényeket kell nemesíteni, továbbá fokozni kell a meliorizációt és az öntözést.

Somlyódy László és *Hock Béla* vízkincsünk mennyiségének, valamint minőségének a várható alakulásával foglalkoztak.

Hazánkban a nagy távlatú vízügyi prognózisok készítése már gyakorlattá vált. Kezdetben e prognózisok célja a várható vízszükséglet mennyiségi kielégítésének feltárása volt. (Ezek szerint a vízigények mennyiségileg és globálisan kielégíthetők lesznek, a vízkészletek és -igények térbeli és időbeli eloszlása azonban nem esik egybe.) Ma viszont már inkább a vízminőség várható alakulásának feltárása a prognózisok fő célja.

A vízminőséggel kapcsolatban a problémánk az, hogy ma már alig van I. osztályú vízfolyásunk, s megnőtt az olyan vízfolyások száma, ahol a rossz vízminőség további vízminőségromlással párosul. A minőségromlást sokféle szennyező együttesen idézi elő, és a vízminőségi problémák regionális méretűvé válnak. Ahhoz, hogy vizeink terhelése ne haladja meg a mai szintet, arra lenne szükség, hogy a csatornázottság 80%-os legyen és a biológiai szennyvíztisztító kapacitás megnégyszereződjék. A vízminőség javítása csak akkor lehet reális cél, ha áttérünk a megelőző jellegű szabályozásra (kevesebb szennyezőt és hulladékot eredményező technológiák, tevékenységek stb. bevezetésére).

Kósi Kálmán a savas esők okozta környezeti károkról és azok mérséklésének kutatási, politikai feladatairól szólt.

A légkörbe kibocsátott kén- és nitrogénoxidok a felszínre száraz és nedves ülepedéssel (savas esővel) kerülnek vissza és károsítják az élővilágot, valamint a művi (épített) környezetet. Ez a folyamat mintegy 200 évvel ezelőtt kezdődött: a szén tömeges eltüzelésével. A környezetvédelmi tevékenység eredményeként a helyi légszennyeződés csökkent (vagy csökkenthető), de ezzel együtt nőtt a több száz és ezer km-re terjedő regionális szennyeződés. Ennek jól regisztrált és látványos formája az erdőpusztulás. Ezt – véleménye szerint – valóban a savas esők okozzák, de ezzel együtt és egy irányban hatnak a levegőben levő egyéb szennyező anyagok is. Más környezeti károkat még nem tudunk ilyen jól mérni. A tragikussá váló helyzet megváltoztatása érdekében a következő feladatokat tartja megoldandónak:

– Meg kell ismerni a szennyező anyag-kibocsátás, a terjedés és a szennyeződés mechanizmusait.

– Össze kell hangolni az energia- és a környezetpolitikát annak érdekében, hogy csökkenjen a kéndioxid-kibocsátás.

– Minthogy a szennyeződés regionális mértékű, ezért a globális társadalmi létérdekeknek kellene alárendelni a koordinált energia- és környezetpolitikát.

Bora Gyula a távlati társadalmi-gazdasági fejlődésünk alapján várható környezetszennyeződést, továbbá a környezetvédelmi politika jövőben szükséges és ésszerű prioritásait vizsgálta.

Várható társadalmi-gazdasági fejlődésünk lehetővé teszi a szennyezőanyag-kibocsátás csökkenését, de számolni kell újabb környezeti problémák felmerülésével is. A hazai erőforrások fokozott kihasználására irányuló energetika tovább élteti a kedvezőtlen környezeti hatásokat. A kohászatban, a vegyiparban, az építőiparban és a könnyűiparban lehetőség van környezetkomfortabb technológiák alkalmazására, de az alumíniumkohászat és a várhatóan aktuálissá váló rézkitermelés és -feldolgozás nagy környezeti kockázattal jár. Az élelmiszergazdaságban az új biotechnológiai eljárások csökkentik majd a hagyományos környezetszennyezést, de együttjárnak a genetikai kockázat növelésével is. A közművesítés és a települések kommunális hulladékainak kezelése várhatóan nem tud lépést tartani a fogyasztásban keletkező szennyező anyagokkal. Ezenkívül a víz, a levegő regionális mértékűvé váló elszennyeződése el fogja érni hazánkat is.

Ilyen várható feltételek mellett a távlati környezetvédelmi politika prioritásai: a vízminőségvédelem; a légszennyeződés és a zaj elleni védekezés; a szilárd hulladékok biztonságos kezelése. Ezek a prioritások közműprogrammá is formálhatók, de csak akkor, ha a környezetvédelem a mainál jobban beépül a gazdaságpolitikába.

Hozzászólások

Kovács Géza örömmel üdvözölte Andorka Rudolf előadásában a szociológia jövő felé fordulását. Bár a műszaki és a természettudományok a jövő problémáit előbb érzékelték és előbbre is tartanak előrejelzésükben, mégsem nélkülözhetik a társadalomtudományok segítségét az előrejelzések szintjén sem.

Csaba György Kozma Tamás előadását azzal egészítette ki, hogy az oktatást nem elég csak statisztikai szemléletben előrejelezni. Az oktatásnak tartalmilag is meg kell változnia, mert enélkül nem tudunk megbirkózni a 2000. utáni technikai forradalommal. Különösen fontosnak tartja az értelmiség szakmai felkészültségének javítását és az értelmiségi lét feltételeinek a megteremtését.

Thoma László a hazai ifjúsági kultúra problémáit vázolta. Szerinte ezzel a kérdéssel sem a szociológia, sem a politika nem foglalkozik fontosságának megfelelően. Azt bizonyította, hogy a 70-es évek ifjúsági szubkultúrája minőségileg lett más, mint a 60-as éveké volt. Akkor az ifjúság kulturális mozgalma nem lépett ki a kulturális keretből és az az ifjúság integrálódni akart a felnőtt társadalomba. A 70-es évek és a ma ifjúsági szubkultúrájában viszont már megjelennek a társadalom intézményei elleni protestálás és a deviancia jegyei is. Ennek oka a hátrányos helyzet, illetve annak bővített újratermelődése, valamint a perspektívtalanság, a jövővesztés. A felnőtt társadalom ezeket a jelenségeket helytelenül, ifjúságellenes hisztériaként reagálta le. Véleménye szerint az ifjúságpolitikában jövőre irányuló, társadalmi beilleszkedést szorgalmazó cselekvési programot kell kidolgozni azért, hogy elkerülhető legyen az ifjúság társadalmi-kulturális válságának a kirobbanása.

Gerle György hozzászólásában azt hangsúlyozta, hogy a környezetben okozott károk és azok következményei súlyosabbak lehetnek, mint az atomháború veszélye. Ma még igen általános az a gyakorlat a tervezésben és a beruházásokban, hogy a környezetvédelmi szempontok és

kiadások utólag kerülnek kidolgozásra és hozzákapcsolhatók vagy elhagyhatók a tervekből és a beruházásokból. Ezen kívül az igazgatási rendszerben sincs meg igazán a helye a környezetvédelmi tevékenységnek. Sürgette mind a tervezésben, mind a beruházásokban annak a szemléletnek az elterjedését, amelyben a lehetséges műszaki-gazdasági megoldások humánökológiai feltételeikkel együtt kerülnek mérlegelésre. Ily módon látja meghaladhatónak a környezetvédelem csak ráfordításként való kezelését.

Kálmán Félix szerint a környezetvédelem értelmezését is tágítani kellene az individuális és a személyes környezetvédelem irányába. Ez alatt azt értette, hogy fokozottabb társadalmi és egyéni figyelmet kellene fordítani a magzatkori környezeti károsodások és az ember alkohollal, dohányjal, kábítószerrel stb. való önkárosításának a csökkentésére.

Csaba György – egyetértve Gerle Györggyel – rámutatott arra, hogy a környezetvédelem eredményessége többek között a lakosság egészségi állapotának javulásában és az egészségügy eredményeiben is megragadható. *Kálmán Félix* álláspontjához hozzáfűzte, hogy a magzattvédelem terén szükséges és nagy dolog lenne az előrelépés, sőt ez a népesedési folyamatokra is kedvező hatást gyakorolna. Nehezebbnek ítéli meg a felnőttek önkárosító szokásainak a megváltoztatását.

III. ELMÉLETI-MÓDSZERTANI MEGFONTOLÁSOK

Módszertani kérdéseket az előrejelzés tárgyához kapcsolódóan több előadás is érintett. A következő négy előadásnak viszont a fő témája volt a nagy távlatú előrejelzések aktuális metodológiai-metodikai problémája.

Schmidt Ádám arra hívta fel a figyelmet, hogy a metodológiában nemcsak a módszerek tudományos rendszerezésével, hanem az előrejelzőkészítés feltételeivel is foglalkozni kell. Ezek közül a szubjektív feltételek közé tartozó, de még nem kellően feltárt és elismert empáthiával foglalkozott.

Empáthia alatt nemcsak a mások lelkivilágába való beleélést, hanem a mások gondolatába való belegendolást, és ezek alapján a mások törekvéseivel való együttakarást is érti. Az így értelmezett empáthiának a jövőkutatásban az irányultsága (lefelé, felfelé vagy azonos szintre irányulás) és az idődimenziója (múltra, jelenre vagy jövőre vonatkozása) nyer jelentőséget. A jövődimenziójú és a lefelé irányuló empáthia szerinte hasznos szolgálatot tehet a jövőkutatásban, mert ezzel a belegendolással, beleéléssel és tenniakarással a jövőkutató a prognózistárgyat nem mintegy felülről és kívülről, hanem szinte belülről, belső lényegében, változásaiban, mozgásaiban érzékeli.

A jövőkutatásban az empáthia értelmes alkalmazására – a prognózistárgytól függően – eltérő mértékben és módon van lehetőség. Az empáthiához is szükség van ismeretekre, információkra és ez a képesség fejleszthető is, de önmagában nem elégséges az előrejelzőkészítéshez. Továbbá nem minden empáthia (pl. a múlthoz való túlzott kötődés sem) javítja az előrejelzések megbízhatóságát, de az empáthia hiánya a jövőkutatásban akadályozó vagy torzító tényező lehet.

Mint hogy az empáthiának az előrejelzőkészítésben játszott szerepét inkább sejtjük, mint ismerjük, ezért fontosnak tartja e témakör további kutatását.

Nováky Erzsébet a nagy távlatú jövőkutatásban fontos komplex nagyrendszerek modellrendszerrel való előrejelzésének egy gyakorlati kísérletéről számolt be.

A komplex nagyrendszerek előrejelzésének új útja lehet az, hogy a nagyrendszert alrendszerekre bontjuk, az alrendszereket modellezzük és a részmodellek egymásba kapcsolásával modellrendszerrel dolgozunk ki, amelyen szimulálható a nagyrendszer jövőben lehetséges állapota.

Ennek az útnak a kipróbálását, kialakítását szolgálják az MKKE Népgazdasági Tervezési Intézetének Jövőkutató Osztályán folyó környezeti modellezési kutatások. E munkálatok még nem fejeződtek be, de már elkészült egy 9 alrendszerből álló környezeti modell.

Ez a környezeti modell a társadalom, a gazdaság és a környezet lényeges kölcsönhatásait egy dinamikus modellrendszerben foglalja össze. E modell egyes alrendszerei úgy épülnek fel, hogy felölelik a szennyezés forrásaira, a közvetítő közegekre és a szennyezés észleléseire vonatkozó lényegi információkat. Az egyes alrendszerek inputjaikon és outputjaikon keresztül kapcsolódnak össze. E modell másik újdonsága, hogy nem egy, hanem több szennyező anyagot, környezeti közeget és észlelési pontot kapcsol egybe.

E modell matematikai-számítástechnikai interpretációja már elkészült, a konferencia idején a számszerűsítés és a kísérleti számítások szakaszánál tartottak.

Ezt a modellt a jövőben célszerű lenne úgy továbbfejleszteni, hogy az átfogja az ország egész területét, s növekedjék az alrendszerek és kapcsolataik száma azért, hogy a modell így komplexebben tükrözze vissza a hazai integrált környezeti problematikát.

Hideg Éva a nagy távlatú jövőkutató keretében formálódó jövőképünk főbb kvantitatív jellemzőit, azok számszerűsítési és elemzési lehetőségeit körvonalazta.

A hazai jövőképkutatás eddigi vizsgálataiból azt a következtetést vonta le, hogy az alapszükségletek tartalma, kielégítésük módja és feltételrendszere nemcsak a hagyományosan vizsgált áru- és pénzgazdálkodással van összefüggésben, hanem a társadalmi tevékenységrendszer egészével és annak eredményességével is. A jövőkép kvantitatív összefüggéseinek az előrejelzését ezért a társadalmi tevékenységcsoportok alapján kell elvégezni. A tevékenységcsoportokat célszerű aszerint meghatározni, hogy az ember mit termel újra a társadalomban. Ilyen főbb tevékenységcsoportok: az anyagi javak és információk újratermelése, az emberről való gondoskodás és a társadalom védő, szervező, irányító, építő tevékenysége lehetnek.

A tevékenységcsoportokat mérhetjük a ráfordított idővel; a társadalmilag szervezett tevékenységek esetében a foglalkoztatottak ill. az igénybevevők számával; a pénzgazdálkodásba bekapcsolt tevékenységek esetében pedig a nettó nemzeti termeléssel.

Ezekkel a számításokkal kimutatható az, hogy miként változik vagy változhat a társadalom tevékenységstruktúrája, milyen tevékenységstruktúra és eredmény tartozhat az anyagi gazdaság különböző szintjeihez, milyen mértékű változások következhetnek be a pénzgazdálkodás hatáiraiban, valamint a társadalmilag szervezett és nem szervezett tevékenységek arányában.

Korompai Attila az eltartóképesség fogalmát és előrejelzésének a jövőképben betölthető szerepét vizsgálta.

Eltartóképesség alatt azt érti, hogy az egy-egy térség által nyújtott természeti és társadalmi adottságok és az azokban rejlő lehetőségek mennyire ösztönzik vagy korlátozzák a térség társadalmi fejlődését.

Az eltartóképesség vizsgálható helyi, országos, nagytérségi és globális szinten. Vizsgálható témacsoportjai lehetnek: egyfelől azok a tényezők, amelyek – genetikai környezeti feltételekként – az alacsonyabbrendű mozgásformák oldaláról behatárolják a társadalom létezését; és másfelől azok a tényezők, amelyek a társadalom szükségleteinek kielégítéséhez – a társadalom fejlettségétől függően – szükségesek; továbbá azok a társadalmi elemek, amelyeket a társadalom tevékenysége során létrehozott. Ezen kívül vizsgálni kell magát az „eltartottat” is, mert ennek belső fejlődési lehetőségei jelentik az eltartóképesség korlátainak áttörésére való képességet.

Az eltartóképesség elemzése a nagy távlatú jövőkép sajátos területi vonatkozásaira világíthat rá. Komplex elemzésének középpontjába annak a cserealapnak a lehetséges mennyiségi és minőségi jellemzőit célszerű állítani, amivel a társadalom egy adott egysége szükségleteinek – a magasabb, nagyobb egységnek is – megfelelő színvonalú kielégítése érdekében be tud kap-

csolódni a társadalom egészének életébe. Az egyes területek közül különös figyelmet érdemelnek a jövőkép alapszükségleti elemeinek (élelem, lakás, oktatás, egészség, környezet) potenciálmezői, mivel e szükségleti elemeknek a cserébe történő bevonása, illetve a helyettesíthetőségük csak bizonyos szint felett lehetséges.

Hozzászólások

Besztuzsev-Lada, I. V. az eredményes jövőkutatás néhány módszertani akadályáról és annak meghaladásáról szőtt. Véleménye szerint a tervezést megalapozó jövőkutatás még nem foglalta el az őt megillető helyet, mert a múltelelmények jobban befolyásolják a tervezést (és az előrejelzéseket is), mint a lehetséges jövők feltárása. Szükség van normatív prognózisok kidolgozására is, de ezeknek lehetséges társadalmi következményeit is előre kell jelezni. A prognózisok verifikálását szorgalmazni kell, mert enélkül a tudományos élet nem veszi komolyan az előrejelzéseket. A prognózisokat le kell fordítani a vezetés és az irányítás nyelvére, mert enélkül nem lehet azokat a tervezésben felhasználni.

Baworowski, L. J. a tudományos-technikai haladás modellezésének lehetőségéről beszélt. Szerinte a modellezésben abból kell kiindulni, hogy milyen lehet a szükségletkielégítés fejlődésének útja és módja. A modell egyes alrendszerének azt kell tartalmazniuk, hogy a tudományos-technikai haladás hogyan segítheti elő a különböző szükségletek kielégítését. Ezekből származtathatók azután a szükséges kutatási irányok, eredmények, valamint azok elérésének feltételei.

Petec, G. a Csehszlovákiában folyó hosszú távú tervezést megalapozó, a tudományos-technikai haladást előrejelző munkákról, azok szervezési és módszertani felfogásáról számolt be.*

Az 1. sz. szekció munkájának összefoglaló értékelése

A szekció keretében elhangzott előadások, hozzászólások nagy távlatú jövőnk minden olyan lényeges kérdését érintették, amelyeket ma fontosnak tartunk. Azokról a területekről ismertettek konkrét prognózisokat, amelyekre hosszú távú tervezésünk megalapozása kapcsán már korábban is készültek előrejelzések. Az ezen kívüli területekre vonatkozóan az előadások problémafelvetéseket és lehetséges válaszokat kíséreltek meg megfogalmazni.

Öröndetes tényként könyvelhetjük el, hogy az előadások nagyobbik része választotta tárgyául a társadalmi folyamatok és jelenségek jövőjének a latolgatását, valamint a természeti és a műszaki-gazdasági folyamatok társadalmi viszonyokkal való összefüggéseinek a vizsgálatát. Ebből arra következtethetünk, hogy a nagy távlatú jövőkutatás elméletileg megfogalmazott feladata, célja – a lehetséges jövő komplex feltárása – a gyakorlati megvalósulás útjára lépett.

E szekció munkáját végig nagy érdeklődés kísérte. Az előadások és a hozzászólások a multidiszciplinaritás élő voltát bizonyították. Sajnos – az előadások viszonylag nagy száma és a rendelkezésre álló idő korlátozott volta miatt – igazi vita nem bontakozott ki. Ennek ellenére reméljük, hogy a következő évek útkeresésére, kutatásaira formálisan hatnak majd az itt felvetett problémák és a hipotetikus megfogalmazott lehetséges válaszok is.

*E felszólalást – beadott írásos anyag alapján – a 3. részben külön ismertettjük.

ÖSSZEFOGLALÓ A 2. SZ. SZEKCIÓ MUNKÁJÁRÓL*

A konferencia 2. sz. szekciója „A 80-as, 90-es évek társadalmi-gazdasági fejlődése kritikus elágazási pontjainak prognosztizálása” című témával foglalkozott. Illés Jánosnak (az OT Távlati Tervezési Főosztály vezetőjének, egyben a szekció elnökének) bevezető előadását követően három témakör került megvitatásra:

1. a nemzetközi összefüggés-rendszer vizsgálata, várható alakulása, valamint hatása hazánk fejlődésére;
2. a hazai társadalmi-gazdasági fejlődés sajátosságai;
3. elméleti-módszertani megfontolások.

Az előadások és a viták során a résztvevők száma 40–70 fő között hullámzott. Tervezők, kutatók, oktatók, vállalati szakemberek hallgatták az előadásokat és vitatták meg a jövőre vonatkozó következtetéseket, „jóslatokat”, vagy éppen a mai helyzet megítélésével kapcsolatban elhangzott megállapításokat. Az előadásoknál és a vitákban őszinte, kritikus és építő hangvétel volt az uralkodó. Jellemző volt mindvégig a felelősségérzet, a jelenlegi helyzetünk javítását szolgáló őszinte, de egyben gondokkal terhelt atmoszféra.

A plenáris ülésen *Illés János* által elmondott bevezető előadás a szekció témáját jól behatárolta és vázolta a következő alapkérdéseket:

- a szekció 2000-ig szóló időtávval egy olyan időszakot kíván megvitatni, amelyre a jelen adottságok, a napjainkban hozott intézkedések már meghatározó jellegűek, s az egész időszak „kezelhető”, vagy „belátható” sok kérdésben;
- meg kell próbálni a kvalitatív jövőképet kvantitatív eszközökkel megközelíteni;
- figyelmeztetni kell a tervezőket, hogy a beidegződés, az egyes módszerek mellett történő leborgonyzás káros, dinamikaellenes;
- a világban kivívott jelenlegi pozícióink megőrzésének komoly feltételei vannak, különösen ha a külgazdaság alakulása továbbra sem kedvez számunkra;
- nagyon figyelni kell az értékrendszer esetleges változásaira, a feszültségek kezelésére, levezetésére, amiből az is következik, hogy
- a ma gondjainak megoldását napjainkban kell biztosítani, de nem a holnapi fejlődés és jólét feláldozásával.

I.

A plenáris ülést követően a szekció „A világrendszer dinamikája a 80-as és a 90-es évtizedben” című témakört vitatta meg először.

Illés Iván előadásában hosszú távú társadalmi-gazdasági fejlődésünk külső nemzetközi feltételeivel foglalkozott.

*Összeállította: Kovács Attila, a szekció titkára.

Az elmúlt évtizedekben gazdasági fejlődésünk gyorsabb volt mint a világátlag és mint a legfejlettebb, valamint a harmadik világhoz tartozó országoké, de lassúbb volt, mint a közepesen fejlett országoké, s ezért a korábbi évtizedben itt kivívott helyünket éppen, hogy meg tudtuk tartani. A legutolsó időszakban azonban a világ fejlődési feltételei megváltoztak. Ezt jelzi, pl. hogy:

– a világgazdaság dinamikus központjai fokozatosan eltolódtak a Csendes-óceán térségére;

– a Szovjetunió termelési és külkereskedelmi lehetőségei, ill. igényei is az utóbbi években jelentős változáson mentek keresztül, ami intenzív kapcsolataink révén sürgeti a hazai termelés strukturális változását;

– a szocialista országok termelési struktúrája hasonló mint a miénk, többek között ezért is igen nehezen megy a termelési kooperáció és a szakosítás.

Hazánkban az import elsősorban a folyó termelést szolgálja, s ezért annak minimális mértékű csökkenése is jelentős termelési, foglalkoztatási problémákat eredményezhet. Jelenlegi nyitott, exportot ösztönző gazdaságpolitikánk indokoltságát támasztja alá az is, hogy a megfelelő sorozatnagyság elérését sok területen másképpen biztosítani nem lehet. (Egyes iparágak termelésének a fele exportra kerül.) Mindezek figyelembevételével a jövőben gazdaságpolitikánk négyvariációs lehet:

1. koncentrált, offenzív stratégia a műszaki fejlesztés néhány területén; vagy

2. decentralizált, offenzív stratégia széles körben, beilleszkedve a nemzetközi gazdasági életbe; vagy

3. decentralizált, defenzív stratégia az importérzékeny területeken, az alkatrészgyártás és a belső integráció kiszélesítése mellett; vagy

4. koncentrált, defenzív stratégia, vagyis az alapanyag és energia iránti szükséglet fokozottabb hazai biztosítása útján mérsékelni gazdaságunk függőségét a világ gazdasági megrázkódásaitól.

Agh Attila előadása „A világrendszer dinamikája a 80-as és 90-es évtizedben” címmel hangzott el.

A II. világháború éles váltást jelentett az egész világrendszer fejlődésében. Markánsan létrehozott egy gazdasági (Bretton Woods), politikai-intézményi (ENSZ család), kulturális-kommunikációs és katonapolitikai világrendet.

A fantázia hiánya következtében a jövőkutatás látványos kudarcot vallott a 70-es évek végén, mert nem jelezte a gazdasági, a politikai és a katonai világrend felbomlását. A súlypont ugyanis közvetlenül és közvetetten a Csendes-óceán térségébe tevődött át. A 70-es években egyedül a Római Klub jelentései jelezték a fejlődés határait. A trendekre felépülő futurológia helyett, ma már a ciklusokon (Kondratyev-elv) alapuló globalisztikáé a jövő. Félő azonban, hogy a „hosszú hullámok” elmélete is dogmává merevedik.

A globalizáció sem szünteti meg a helyi konfliktusokat, sőt azok kiéleződésével, globalizálódásával kell számolnunk. Számunkra a strukturális alkalmazkodás, s ezen belül a gazdasági-társadalmi élet belső dinamikájának elősegítése, és nem a külső politika, vagy a katonapolitika lesz a meghatározó.

Hitelünket a világban az egyes állampolgárig terjedő nyitottság adja, de a mikrofolyamatok további dinamikája nélkül már nem tudjuk tovább vinni a nagy politika fejlődését. Vagyis a jövőben globálisan kell gondolkodnunk és helyileg kell cselekednünk.

Mosoniné Fried Judit előadásában a fejlődő országok várható tudománypolitikai fejlődésével és azok hatásával foglalkozott.

A következő évezred első felére teljesen összefonódik a tudomány és a technika. A fejlődő országok jövőjének, de a fejlett és a fejlődő országok kapcsolatainak is kulcskérdése a technológiai transzfer (és az ehhez kapcsolódó egyéb problémák) megoldása.

2000-ig a fejlődő országokban közel 1 milliárd munkahelyet kellene létrehozni. A kialakított és kialakítandó új kapcsolatokat részben politikai, részben erős gazdasági érdekek határozzák meg. Kétoldalú kapcsolatunk több mint 50 országgal van. Az együttműködés során nemzetközileg elismert hazai (vízügyi, geológiai, biológiai, agrár) kutatásaink eredményei iránt van érdeklődés. Célszerű lenne a gazdasági együttműködést fokozni a fejlődő országokkal úgy, hogy ez ösztönözze a vállalatok közötti közvetlen kapcsolatokat, és érdekeltté tegye a magyar vállalatot a műszaki ismeretek átadásában.

II.

„A hazai társadalmi-gazdasági fejlődés sajátosságai” című témakör volt a szekcióülés második napjának programja. A témairányító előadást *Gidai Erzsébet* tartotta. A társadalom fejlődési stratégiájának megalapozásához – véleménye szerint – minimálisan három terület problémaköre tartozik:

1. A fejlődés lehetőségeit, töréspontjait, feszültségi sávjait feltáró prognózisvariánsok ki-munkálása. (Egyetlen alternatíván alapuló irányítási rendszer bizonyos idő után szükségképpen lemerevedik, mint ahogy azt napjainkban is tapasztaljuk.)

2. A hosszú távú stratégiák lebontásának és a tényleges eredmények visszacsatolási rendszerének konzisztenciáját kell megteremteni. (Az utóbbi még nem fejlődött ki. Ennek módszere a permanens tervezési rendszer lehetne.)

3. A társadalmi-gazdasági fejlődés komplex makrorendszert jelent. (A napjainkban jelentkező túlzott gazdaságcentrikusság a gazdasági szféra erőteljesebb dinamizmusából adódik.)

A jelenleg érvényesülő tendenciák elemzésére, mérésére, feltárására egy nyolc alrendszerből felépülő empirikus prognosztikai vizsgálatot végeztek el. Elemzésük során a mátrix-eljárások közül a cross-impact elemzést, az idősoros elemzést és a forgatókönyv-elemzést alkalmazták, a gazdasági folyamatok ökonometriai vizsgálatán kívül.

Az így előrejelzett lényeges feszültségi források:

- a 80-as években a jövedelmi, ill. elosztási viszonyokból eredő konfliktusok, amelyek az értékrendszer torzulását, s a közmorál romlásának veszélyét hordják magukban, míg a
- a 90-es években a beruházások területén lesz a legnagyobb feszültség, amely a –beruházások jelenlegi lanyhulásából és nem kellő hatékonyságából következő – tudományos és technikai lemaradás fokozódását hordozza magában.

E vizsgálat egyértelműen kimutatta azt, hogy a magyar gazdaság rugalmatlanná vált és jelenleg érzéketlenebb a világgazdaság változásai iránt. A belső feszültséggócok kialakulásának megakadályozásával kell gazdasági-társadalmi fejlődésünket dinamizálni.

A jövőben hazánk társadalmi-gazdasági fejlesztési stratégiájához az alábbi alternatívák kidolgozását javasolta:

- a külgazdaságtól való függőség rendszerének korszerűsítését;
- a népgazdaság belülről történő dinamizálási lehetőségeinek feltárását;
- az indokolt „veszély-prognózisok” elkészítését;
- a komplex társadalmi-gazdasági stratégia, célrendszer megfogalmazását.

Berend Iván „Az állóeszközök megújulási ciklusa a 80-as és a 90-es években” című előadásában a 70-es évek második felétől történő állóeszköz újratermelési folyamat elemzéséből, s kedvezőtlen hatásainak ismertetéséből indult ki, rámutatva arra, hogy:

- az állóeszköz-állomány összetétele nem felel meg a jövő belső és külső piacaihoz igazodó termelési szerkezetnek;

– az előregedési folyamat erősödése a technikai paraméterek tekintetében kedvezőtlen, s a magas fajlagos anyag- és energiafelhasználás konzerválásához vezet; emellett az ágazati szerkezetek átalakítását is nagy inercia nyomatókkal korlátozza;

– az állóeszközök nettó értéke (a bruttó értékhez képest) a múltban a nagy erőforrás koncentrációk (háború utáni helyreállítási periódus, az iparosítás, a mezőgazdaság kollektivizálása, a 68-as reform utáni nagymértékű technikai import) együttes hatásaként számottevően mérséklődik, s ez mindenképpen egy olyan újfajta állóeszköz-megújítási ciklus kialakulását indukálja, amely

a) a jövő strukturális területein csökkenti a nullára leírt állóeszköz-állományt;

b) a dinamikus ágazatokban gyorsítja az állóalapok növekedését;

c) a pótlásokat a gépi berendezésekre és a technológiai rendszerekre koncentrálja;

d) a technológiai fejlődést nem új kapacitásokkal, hanem a meglévők rekonstrukciója alapján biztosítja;

e) az új struktúráknak megfelelő infrastruktúrális háttérrel biztosít.

Kőszegi László „Kihívások és kritikus elágazási pontok a termeléspolitika számára a 80-as és a 90-es években” címmel tartotta meg előadását.

Előadásának első részében azokkal az elemekkel foglalkozott, amelyeknek megjelenése miatt a magyar gazdaság jelenlegi kedvezőtlen adottságai kialakultak. Ezek:

– a világpiaci költség-ár átrendeződés következményeként a magyar nemzeti munka leértékelődése;

– megszűnt a relatíve olcsó és közeli szocialista energia- és nyersanyag-beszerezési források korábbi gyors bővítésének a lehetősége;

– a belső felhasználás mérséklődése mellett megszűnt a magyar feldolgozó ipar számára a korábbi „könnyű” szocialista (szovjet) piaci háttér;

– a 70-es években bevont jelentős külső erőforrások törlesztése és kamatterhei, a 80-as években kialakult pénzpiacok kedvezőtlen alakulása miatt, fokozott terhet jelentenek.

A felsoroltak gazdaságunkat korlátozták. Az évtized végére várható kedvezőbb demográfiai és beruházási feltételek mellett is gazdaságunkat csak egy minőségi növekedési pályára történő átállítással dinamizálhatjuk. Ennek elemei a következők lehetnek:

– a fajlagos anyag- és energia-felhasználás (általában a ráfordítások) lényeges csökkentését kell elérni, a műszaki és tudományos tevékenység differenciált fejlesztésével;

– az infrastruktúra mai követelményekhez igazodó fejlesztése, felzárkóztatása, valamint az élelmiszergazdaság népgazdasági és külgazdasági pozícióinak megőrzése mellett, a termelőszféra fejlesztésében erőteljes feldolgozóipari orientációs és megújítási politikát kell folytatni;

– az előbbiek feltételeként is relatív technikai színvonalunkat és rugalmas piaci strukturális-hatékonysági alkalmazkodóképességünket (a termékkála ésszerű szűkítésével, a fejlesztés-visszafejlesztés ésszerű kombinálásával is) fokozni kell, ami szelektív beruházási politikát igényel és a gazdaságirányítás korszerűsítését sürgeti.

E problémák „görgetése” helyett, azok mielőbbi megoldását és a megfelelő társadalmi háttér biztosítását kell elérnünk.

Lóránt Károly „Az infrastruktúra szerepe a gazdasági növekedésben” c. témában tartotta meg előadását. A lassú gazdasági növekedést nem a felhalmozási források elégtelenségének, hanem a kedvezőtlen külgazdasági feltételek miatti kényszerű korlátozásoknak tulajdonította. Ilyen helyzetben a gazdasági növekedés felgyorsítása az egyensúly megőrzése mellett

– vagy az export jelenleginél lényegesen gyorsabb növelését;

– vagy a termelés importigényességének további mérséklését igényelné.

Az első esetben azonban minden bizonnyal a cserearányok további romlásával kellene számolni, ami a belső felhasználás növekedését és – ezen keresztül – az elosztható forrásokat csökkentené; a második esetben viszont a gazdaság műszaki fejlődése lassulna le nemkívánatos

mértékben. Ezért az előadó a gazdaság dinamizálását elsősorban a belső piac, a belső termelési és fogyasztási vertikumok fejlesztésének bázisán látja lehetségesnek, amelyben kiemelt szerepet kell kapnia a lakosság életszínvona emelése és a termelés hatékonyságának növelése szempontjából különlegesen fontos infrastruktúrának. Egy ilyen gazdaságpolitikai fordulatnak – az előadó szerint – azonban több akadálya van. Mindenekelőtt az a szemlélet, amely az infrastruktúrát még ma is „nem-termelő” ágazatként kezeli, nem ismeri fel az infrastruktúra szerepét a gazdaság távlati fejlődésében, és ebből következően nem fordít elegendő forrásokat az infrastruktúra fejlesztésére. E szemlélet továbbélését a jelenlegi ár- és szabályozórendszer is elősegíti.

Versztovsek Radmila „A lakossági fogyasztás távlati alakulásával kapcsolatos néhány problémá”-val foglalkozott.

A fogyasztás nem csak jóléti kérdés, hanem igen fontos szerepe van a bővített újatermelésben. A napjainkban sok területen megtalálható diszpreferálás a belső piac alakulására negatív hat. Az elmúlt évben jelentkező recessziót a fejlett tőkés országokban a fogyasztás felénkülése okozta. Ezért a jelenlegi hazai adottságok megkérdőjelezhetők. Ugyanakkor az értéken aluli értékesítés minden területen népgazdasági kárt eredményez.

A jövedelem elosztásával összefüggésben alkalmazott elvek nincsenek összhangban céljainkkal. Ennek jelei:

- a többgyermekes családok és a nyugdíjasok helyzete kedvezőtlenül alakul;
- a vagyontöbblet megjelenése, amely társadalmi céljainkkal összeegyeztethetetlen, napjainkban ténykérdés;
- a fokozódó infláció mellett mind ellenőrizhetetlenebbé válnak a gazdasági folyamatok;
- az árarányok változása nem csak elmélyíti a szociális problémákat, hanem sok esetben keresztezi a fogyasztási célokat is.

E problémák megszüntetéséhez új, módosult tartalmú társadalmi értékeket kell célul kitűzni. Így:

- a minőséget és a létbiztonságot;
- a jövedelemelosztásban a teljesítmény szerinti differenciálódást;
- az életkörülményeket meghatározó feltétel-rendszerben az egyenlő esélyeket.

Grolmusz Vince előadásában „A magyar tudományos-technikai potenciál fejlődési feltételeinek elemzése az ezredfordulig” c. témával foglalkozott.

A tudományos kutatás és az erre alapozódó műszaki fejlesztés (K+F) egyre nagyobb szerepet játszik a társadalmi-gazdasági fejlődésben, mint annak egyik legfontosabb előfeltétele és célokat formáló, problémamegoldó segítője, sőt ösztönzője. Továbbá, csak a tudomány képes hosszú távra döntések megalapozását szolgáló előrelátást biztosítani.

Előadásában vázlatos áttekintést adott a magyarországi tudományos-technikai potenciál főbb fejlődési feltételeinek várható alakulásáról. Kiemelten szolt:

– Az emberi tényezőkről, melyeknek jövője – megítélése szerint – mai szemmel a legbizonytalanabbnak tűnik, holott a további fejlődés csak ezekre építhet igazán. A kutatók-fejlesztők számának alakulásában ellentétes folyamatokkal számolhatunk.

– A politikai és az irányítási tényezőkről, melyeknek várható jövőjét a téma szempontjából biztatóbbnak ítélte. Sokat kell tenni azért, hogy a tudománypolitika valóságos orientáló hatású legyen. A kutatásirányítási rendszer jelentős korszerűsítésre szorul, de ez csak vontatottan halad. Nem vált be az ún. többdimenziós irányítás, s a finanszírozási forrásoktól való túlzott függőség fékezően hat a fejlődésre. Szükség van korszerű módszerek alkalmazására (pl. automatizált irányítási módszerek), az információs rendszer tökéletesítésére és a demokratizmus erősítésére, beleértve a fokozottabb társadalmi ellenőrzést is.

- A szellemi és az anyagi-műszaki erőforrásokról, melyek mai szemmel csak szélsőségek

között prognosztizálhatók: valószínűsíthető egy fokozódó leértékelődési, romlási folyamat is éppúgy, mint egy fokozódó felértékelődési folyamat, mely dinamikus fejlődéssel párosulhat. Megindult a kutatásfinanszírozás tökéletesedése, de e téren még sok a tennivaló az ésszerű és valóban takarékos gazdálkodás érdekében.

– A nemzetközi tudományos-műszaki együttműködésről és munkamegosztásról, mely részben konkurenciát jelent a hazai K+F tevékenységnek, részben pedig komoly ösztönzője is a hazai K+F munkának. E téren erőteljesebb fejlődés várható a KGST-tagországokkal.

Büvös körnek minősítette azt, hogy a K+F tevékenység nálunk még nem eléggé hatékony ahhoz, hogy ezzel kiérdemelje az erőforrásai bővítését, e nélkül viszont nem képes hatékonyságát növelni!

Szabó Gábor „Az ár és bérspirál a magyar gazdaságban” címmel tartotta meg előadását.

Az ár és bérspirál alakulása adottságainak, jellemzőinek megvizsgálása alapján megállapítható, hogy:

1. Az árszínvonal növekedése erős. A VI. 5 éves terv árszínvonalának növekménye várhatóan 39% lesz, a tervezett 25% helyett.

2. A forgalomban levő pénz mennyisége gyorsabban növekszik, mint az árualap, s ez külső és belső okokra vezethető vissza.

3. A gyorsuló ár- és bérspirál áruhiány megteremtésével lefékezhető lenne, azonban napjainkban hivatalosan célunk az egyensúlyi állapot fenntartása.

A jövőben a termelői árpolitika, a bérszabályozási rendszer és az emissziós politika változtatására lenne szükség, a külső okok (adósság-szolgálat, aktív külkereskedelmi mérleg, import árpolitika) elveinek felülvizsgálatával egyidejűleg.

Ezek megváltoztatásáig – kb. 1990-ig – 7%/év inflációval lehet számolni.

Várnai István „A gazdasági fejlődés prognózis-alternatívája Magyarországon, az energia-prognosztizálás szemszögéből” címmel tartotta meg előadását.

Az energia-fogyasztás 1%-os, míg a villamosenergia felhasználás 3%-os növekedése csak abban az esetben lesz biztosítható a 90-es években, ha az energiaigényességre jellemző rugalmassági együttható – a 70-es évekhez képest – 0,5 körüli értékre csökkenne. Csak a leírt korlátok mellett biztosítható hazánkban a GDP évi 1,8–2,0%-os átlagos növekedése.

Új típusú szervezői szemlélet megteremtésével, valamint a rugalmassági együttható tervezettnél nagyobb mértékű csökkentésével a gazdasági fejlődés fokozódó növekedését érhetnénk el. Ezt a már üzemelő ill. a belépő létesítményeknél, technológiáknál kell elérnünk. Ezzel egyidőben a fajlagos anyagfelhasználás is automatikusan csökkenthető lenne.

A lakossági energiafogyasztás fajlagos növekedését elérhetjük:

- az átalakított, nemesebb energiahordozók elterjesztésével;
- a központi átalakítási veszteségek mérséklésével; valamint
- a fogyasztási berendezések energetikai hatásfokának javításával.

Az ipari energiafogyasztás területén a felhasználás mérséklésére az alábbi területeken van még lehetőség:

- a villamos hajtás esetében a Ward-Leonard hajtás kiváltásával;
- a termikus felhasználás területén az acélgyártás és az elektroacélgyártás korszerűsítésével;

– a kompresszió munkaterületén a Novo-Pignone kompresszorok beállításával;

– a csúcsidejű teljesítményekkel való hatékony gazdálkodás érdekében (papír- és cementiparban, a bányászatban) a folyamatos technológiák megszakításával.

Mivel nincs erőmű-program, ezért a villamosenergia termelés körül várható számos probléma megjelenése. Plutoniumra épülő atomerőmű koncepcióra lenne mielőbbi szükség.

Kovács Attila „A társadalmi-, gazdasági fejlődés feltételezett kritikus elágazási pontjai Magyarországon a 80-as és a 90-es években” címmel tartott előadást.

Bevezetőjében a jelenlegi gazdasági és társadalmi problémákat kapcsolatba hozta:

– a felgyorsult munkamegosztással, a bürokratikus folyamatok kiszélesedésével és az anyagiasság aránytalan növekedésével;

– a csúcstechnológiák és az emberi tevékenység mobilitásával, valamint

– az urbanizálódás és az elidegenedés összefüggésének felvillantásával.

Ellentétként említette:

– a tudomány fejlődését és az ember asszimilálódó képességét;

– az irányítási rendszerek fejlődését és a demokratizálódás kiszélesedését;

– az egyéni és társadalmi érdek fokozatos közeledését a történelmi távlatokban.

A 2000-ig tartó időszakot három ciklusra osztotta:

a) A VII. 5 éves terv időszakában várhatóan kritikus elágazási pontként jelentkezik a gazdasági szférában a társadalmi hasznosságon és a mindenkori tényleges munkaerőhelyzeten alapuló bérezési elv kidolgozása és bevezetésének megoldása, vagy megoldatlansága; a társadalmi szférában pedig a tudányszomj, továbbá a fegyelmezettség és a felelősségérzet megfelelő szintre való felemelésének a megvalósítása. Mindkettő feloldásához előbb az integrált információs rendszer megteremtését, bevezetését és alkalmazását kell elérni.

b) 1990–95 között gazdasági életünk kritikus pontjaként a nálunk napjainkban induló elektronizációs folyamat kiteljesedésének mértéke lesz a meghatározó. Ennek közvetlen és közvetett hatása határozza majd meg gazdasági helyzetünket a nemzetközi versenyben. Egyben ennek kiteljesedési ütemével párhuzamosan alakul csak ki gazdasági életünk tartós fellendülése. Társadalmi szinten a családnak – mint a primér szervezetek legősibb formájának – az erkölcsi és szociális elismerését kell biztosítani, természetesen a munkára nevelés, a fegyelmezettség, a megfelelő társadalmi szemlélet elterjesztése és megvalósítása céljából. A kedvezőtlen hatások kialakulásának megelőzésére ki kell dolgozni a munka-, az ügyvitel-, és a számítógépes szervezés egységes, algoritmizált módszertanát és az irányítási rendszer továbbfejlesztését szolgáló bevezetési eljárásokat.

c) 1995–2000 között várhatóan a környezetvédelem képezi majd a gazdasági fejlődés legnagyobb problémáját, míg a társadalmi életben az urbanizálódás és az addig lezajló átrétegződés buktatói kerülhetnek előtérbe. E problémák feloldását a permanens tervezési rendszer megteremtésével és alkalmazásával érhetjük el.

Diczig István „A negatív társadalmi jelenségek prognosztizálása”-val foglalkozott.

Bevezetőjében hangsúlyozta:

– a társadalmi folyamatok prognosztizálhatóságát, de ugyanakkor ennek hiányát a szekció előadásaiból;

– egyetértését a családdal kapcsolatban eddig elmondottakkal.

A bűnözést nem a tényleges életszínvonal alakulása, hanem a társadalmi feszültségek megjelenése és azok mértéke határozzák meg. Napjainkban a társadalmi polarizálódás megindulásának lehetünk tanúi. A differenciált jövedelemalakulás miatt jelenik meg a fényűzés és nő a létminimumon élők száma.

A bűnözés az ún. inspirációs nivó (ki mit szeretne elérni) megnövekedésével mutat szoros korrelációt.

A negatív társadalmi folyamatokról megbízhatóan ötéves prognózisok készíthetők. Az ennél nagyobb távlatúak csak orientáló jellegűek lehetnek.

A gazdasági bűncselekmények alakulása szoros összefüggést mutat a gazdaságirányítási rendszer változtatásaival. A szabályozók változása és az új „kis kapu”-keresés egyben a gazdasági bűncselekmények jellegét, területét, számát és mértékét is befolyásolja.

III.

A szekció témájának szinte teljeskörű megvitatását biztosították azok az előadások, amelyek az elméleti-módszertani kérdésekkel foglalkoztak.

Tábori Károly „A tudományos-műszaki prognóziskészítés és az együttműködés tervezése közötti összefüggések a KGST-ben” címmel tartotta meg előadását.

Az utóbbi években Lengyelországban, Csehszlovákiában, Bulgáriában és Romániában dolgoztak ki jövőképszerű prognózisokat.

A komplex prognóziskészítés szükségességét a KGST felső szervei már elfogadták. A 2000-ig szóló munka befejezési szakasza előtt áll. Sajnos csak témaköreiben azonos felépítésű, de a kidolgozás módszerében nem. A kidolgozás során az egyes országok ugyanis nem alkalmaznak egzakt modelleket és elektronikus számítógépeket, s ezért az összevetés is csak verbális formában készülhet el a következő témakörökre: elektronizálás, automatizálás, atomenergia, új anyagok, biotechnológia. Problémát jelent KGST szinten, hogy a tervek koncepciót tekintik prognózissnak, ill. hogy az alternatívák, variánsok szükségességében még napjainkban sincs közös álláspont. Hazánkban is probléma a prognóziskészítés széttagoltsága, ami az eredmények színvonalára is hatással van.

Nyilas András „A népgazdasági folyamatok rövid távú előrejelzéséről” tartott előadást.

A rövid távú prognóziskészítés a gazdasági irányításnak, de ezen belül is a tervezésnek a segédeszköze. Különösen fontosakká váltak ezek 1968 után, amióta a terveteljesítést már nem direkt utasításokkal, hanem pénzügyi szabályozókkal kívánják biztosítani. Az összetett folyamatok előrejelzését a Gazdaságkutató Intézet, míg az ágazati prognózisokat a főhatóságok és a bank készítik.

A prognóziskészítés szisztematikus hibái napjainkban a következők:

– alábecsülik a vállalati, valamint a lakossági jövedelmeket és azok felhasználásának az alakulását;

– túlbecsülik a nem rubel elszámolású egyenleget;

– szisztematikusán egyetlen szerv sem ellenőrzi és nem elemzi sem a tervek, sem a prognózisok teljesülését;

– a prognózisok csak meglehetősen szűk körben kerülnek terjesztésre.

E hiányosságok megszüntetése érdekében javítani kell a prognóziskészítés módszertanát.

Kőszeginé Kalas Mária „A hazai fejlődés nemzetközi feltételeinek információiról” szólt.

Egy ország fejlődését belső és külső tényezők határozzák meg, amelyeknek felismerését, felhasználását, erősítését, vagy éppen megváltoztatását szolgáló alapinformációkat nem ismerjük kellő időben, kellő pontossággal. E hiányosság megszüntetésére egy hazai célú nemzetközi adatbázist kellene mielőbb megteremteni. A nemzetközi versenyben csak azok győznek, akiknek a megfelelő információk birtokában meg van a kellő előrelátásuk és belső mechanizmusuk megváltoztatására gyors és a határozott döntéskészséggel is rendelkeznek.

Az MTA Közgazdaságtudományi Intézet Ökonometriai Laboratóriumának kollektívája által készített: „A nemzetközi kereskedelmi forgalom struktúrájának változása és ennek hatása a magyar népgazdaságra” című előadást *Szokolcai György*, a Laboratórium vezetője tartotta meg.

A Laboratórium kidolgozott egy olyan többlépcsős modellrendszert, amely alkalmas a népgazdaság főbb folyamatainak rövid távú, konjunkturális előrejelzésére. Jelenleg egy olyan modellváltozat fejlesztésén dolgoznak, amely a hosszú távú előrejelzések készítésére is felhasználható. E modell négy részből áll:

– az első részben az általános, a legfontosabb mutatószámokat elemzik;

– a másodikban azokat a trade-mátrixokat elemzik, amelyeknek segítségével a nemzetközi kereskedelem strukturális változásait lehet vizsgálni;

– a harmadik lépcső a részletes ökonometriai modell, amellyel hazai export lehetőségeinknek az elemzése végezhető el; s végül

– a negyedik lépcsőbe az export gazdaságossági számítások tartoznak.

Mivel benne vagyunk a kritikus elágazási pontban, ezért a rövid távú előrejelzés modellezésének súlya nő. De nem feledkezhetünk meg a hosszú távú prognózisok készítésének a szükségességéről sem.

A jövőkutatás hazánkban és nemzetközileg is elismert – azóta 1985. márciusában elhunyt – szakembere *Kádas Kálmán* az „Evolúciós és revolúciós fejlődési dinamikák és előre jelzésük” című témáról tartott nagyszerű előadást.

Előadásában a fejlődési dinamikák két típusáról szólt. Az egyik az evolúciós fejlődési dinamika, míg a másik a revolúciós fejlődési dinamika. Az utóbbi ugrásokkal, szembetűnő szint-áttörésekkel jelentkezik. E kettő hosszabb távon ötvöződhet, egyszerűbb esetekben keveredik, s mint egyes típus jelenik meg.

Az evolúciós fejlődési folyamat – mint pl. a népesség alakulása – a mechanikai gyorsulást, ill. lassulást, vagyis „a változás változása” dinamikáját mutatja. Ökonometriai példa erre a termelés alakulása, amelyet a Cobb-Douglas termelési függvénnyel is leírhatunk, megfelelő korlátok beépítésével. Ez a modell azonban alkalmas a revolúciós dinamika származtatására is. A magas színvonalú és értékes előadást nagy vita követte.

Sipos Béla „A gazdasági fejlődés hosszú hullámainak felhasználása a prognosztizálásban” című előadást tartotta.

N. D. Kondratyev az 1920-as évek elején publikálta a hosszú hullámokról szóló elméletét, amely szerint 48–60 éves hosszú hullámok érvényesülhetnek a gazdasági életben. A 70-es évek elején bekövetkezett változások újra az érdeklődés homlokterébe állították a Kondratyev-féle hosszú hullámokat.

C. Junglar a válság probléma helyébe a gazdasági élet hullámozását állította. Kutatásai alapján a 6–8 évenként megjelenő túltermelési válságot kereskedelmi válságként emlegették. Megkülönböztethetjük még az 1920-as években felismert ún. Kitchin ciklusokat, amelyek 3,5 évesek.

E hullámokat akkor lehet jól vizsgálni, ha az idősort megtisztítjuk az alapirányzattól (trendtől) és a szezonális hullámozástól (az egy évnél rövidebb periodicitású hullámoktól).

A különböző számítások helyességét néhány ágazat, vállalat (Mecseki Szénbányák) és az ország fejlődési adatainak felhasználásával is kipróbálták. Eredmény: csak a 90-es években várható fellendülés, amit a jelenlegi beruházási politika késleltethet is.

Németh Gyula és Sárosi Gyula „Különböző időtávú prognózisok a népgazdasági tervezésben” címmel készítették előadásukat.

Hazánkban a hosszú távú tervező munka keretei között a 70-es évek közepén bontakozott ki a prognóziskészítés. 27 témában készült prognózis, amelyeket az MTA-n, illetve a gyakorlatban és az irányításban tevékenykedő szakemberek bizottsága vitatott meg egymástól függetlenül.

Az egységes témavázlatok összeállításához kiadott szempontokon kívül nem állt rendelkezésre egységes, algoritmizált módszertan, s ezért az összesítést és az értékelést csak verbálisan lehetett elkészíteni.

A prognózisokat nem csak a hosszú távú, de a középtávú és az éves tervezésben is fel lehet és fel is kell használni.

A jó prognózisok készítéséhez még többirányú módszertani, metodikai, információfeldolgozási fejlesztés szükséges.

Györgypál Katalin „A politikai prognosztika elméleti-módszertani kérdései” címmel tartotta meg előadását.

A klasszikusok egész munkássága bizonyítja, hogy a politikai jelenségek meghatározott körben, meghatározott érvényességgel, meghatározott általánosíthatósággal előrejelezhetők. A váratlanul bekövetkező fejlemények miatt azonban vannak ellenzők is. Nem oldhatunk meg olyan egyenletet, amelynek adataiban nem található meg a megoldás eleme – mondta Marx. Természetesen az egyes időszakok eseményeit éppen a nyugalmi és a mozgásban levő elemek számától és azok sebességétől függően, eltérő pontossággal prognosztizálhatjuk. A hosszú-, közép-, és a rövid távú prognózisok készítésének természetesen nem csak más-más a szerepük, megbízhatóságuk, de az alkalmazott módszereknek is eltérőeknek kell lenniük.

Minden prognózis csak meghatározott körülmények között lehet érvényes. Külön problémaként jelentkezik a politikai és a gazdasági jelenségek összekapcsolhatóságának a kérdése, ill. e két területre készült prognózisok kölcsönhatásának egzakt levezetése.

IV.

A szekcióban az egyes témakörök előadásait követően *vitára* került sor. Ha egy rangsort akarunk felállítani, akkor a második, majd az első és a harmadik témakör sorrendjében alakult a hozzászólások száma és azok „hevessége” is. Összesen mintegy 25 hozzászóló fejtette ki véleményét az elhangzott résztémák mellett, ellenük vagy éppen azok kiegészítéseként.

Az első témakörben – vagyis a nemzetközi életben való helyzetünk megítélésében és várható alakulásában – a vita során:

a) Egyetértés alakult ki a következőkben:

– Napjainkban a politikai, a gazdasági és a katonai élet számos országban elszakadt egymástól. Önállósították magukat és különböző arányokban fejlődnek (Japán, USA). Ezek a társadalmi-gazdasági élet fejlődését kedvezőtlenül befolyásolhatják.

– A gazdasági potenciál a Csendes-óceán térségébe tevődött át, ami hazánk vonatkozásában is a szélesebb, sokrétűbb követelményrendszer kialakítását jelenti. Japán a csúcstechnológiában elért eredményeket azonnal átadja az USA-nak, ugyanakkor 30 milliárd dolláros tőkebefektetése van az USA-ban.

– A nemzetközi életben elfoglalt helyünk megőrzéséhez jelentős termelési struktúraváltozást kell elérnünk. S ezt körültekintően, kellően megalapozva, de mégis mielőbb végre kell hajtani.

b) Az álláspontok közeledését, de bizonyos különbségek fennmaradását lehetett tapasztalni a következő témákban:

– Nép gazdaságunknak mindenáron törekednie kell az exportorientált termelési struktúra kialakítására; egyesek szerint ez szükséges, mások szerint ezt nem szabad.

– A csúcstechnológiák hiánya mennyiben jár előnyökkel, vagy hátrányokkal? 17 ágazatban jelentkező kutatási eredményeket figyelnek nemzetközi szinten, amiből közvetlenül csak három függ össze az elektronikával, ugyanakkor a többi fejlődését is e három alapozza meg.

– A két Korea egyesítésénél német típusú megoldás kibontakozása várható, ami az áttolódott gazdasági potenciál növekedését alig, mások szerint jelentősen befolyásolja majd.

A második témakörben – vagyis a belső fejlődési folyamatok megítélésében – a vita természetesen élesebb volt:

a) Egyetértés alakult ki a következő témákban:

– A beruházások jelenlegi mértékű visszatartása már napjainkban is kedvezőtlen befolyást gyakorol, de hosszú távon ennek jelentős negatív hatása elkerülhetetlen.

– Az infrastruktúrában való elmaradásunkat a gazdasági és a társadalmi fejlődés fellendítése céljából mielőbb csökkentenünk kell.

– A bér- és jövedelemelosztás rendszerét egy társadalmi hasznosság elvén alapuló differenciáltságra kell építeni, mivel itt a jelenlegi rendszer kedvezőtlen társadalmi átrétegződéseket eredményez.

– Komplex jellegű társadalmi-gazdasági prognózisok készítését kell biztosítani.

b) A vélemények közeledése, de bizonyos különbségek fennmaradása volt tapasztalható a következő témákban:

– Egy nemzeti belső megújuláson alapuló fejlődéssel kellene jelenlegi problémáinkból kilábalni, nyitottságunkat fenntartva, de az exportorientáltságot csökkentve.

– Termelési rendszereink átstrukturálódásának is elsősorban a belső élet dinamizmusát kell szolgálnia és csak másodsorban az exportorientáltságot.

– Az infláció mértékében és okainak megjelölésében, valamint a visszafogás lehetőségében is megoszlottak a vélemények.

A módszertani kérdések vitájában – egy kivétellel – teljes egyetértés alakult ki a felvetett kérdésekben:

a) Egyetértés mutatkozott:

– A különböző időtartamokra szóló prognózisok szükségessége ugyan vitathatatlan, de az egzaktságot biztosító eljárások, algoritmusok még csak bizonyos kritériumrendszer alkalmazása mellett használhatók.

– A mérlegelv és a merev mátrix (lineáris) eljárások alkalmazása mellett a sztochasztikus kapcsolatok, valamint a valószínűségi modellek és eljárások létrehozását kell szorgalmazni, figyelembe véve a Kondratyev-elv adottságait is.

– A prognosztikai munkához sem hazai, sem nemzetközi vonatkozásban nem rendelkezünk azokkal az információkkal (idősorokkal, mutatókkal), amelyekkel egyértelmű, logikailag teljes társadalmi-gazdasági prognózisok készülhetnének.

b) A közelítő, hallgatólagos egyetértés a következő témában jött létre: a társadalmi-gazdasági fejlődés prognosztizálását alapvetően eltérő feltételrendszerből kell elindítani, s eltérő elvek és módszerek alapján kell kidolgozni az alternatív prognózisokat, amelyek azután több variációra is kidolgozhatók.

V.

Megállapítások, ajánlások

A prognóziskészítés szerepe és súlya a döntéselőkészítési folyamatokban népgazdasági és ágazati szinten egyaránt növekedett.

A jövőben törekedni kell a különböző feltételű, de azonos konzisztenciájú rendszerrel alternatívák, majd azok variánsainak kidolgozására, a gazdaságirányítási rendszer merevségének feloldása céljából.

Szorgalmazni kell a prognóziskészítés módszertanának, eljárásainak, algoritmizált modelljeinek kidolgozását és az azok alkalmazásba vételéhez szükséges elemi, integrált információs rendszer mielőbbi megteremtését.

A hazai prognóziskészítési tevékenység fejlesztése érdekében meg kell vizsgálni egy bá-zisszervezet kialakításának a lehetőségeit és feltételeit.

ÖSSZEFOGLALÓ A 3. SZ. SEKCIÓ MUNKÁJÁRÓL*

A „Vállalati stratégiák prognosztikai alapozása” című szekcióban előzetesen 19 írásos előadást nyújtottak be, szóban 17 referátum hangzott el. A tanácskozás a prognosztizálás és a stratégiai tervezés kapcsolatával, gyakorlati alkalmazásokkal és elméleti-módszertani kérdésekkel foglalkozott.

Az előadásokról és az azokat követő vitákról témacsoportok szerint adunk rövid összefoglalót.

A vállalati stratégiák prognosztikai megalapozása

Besenyei Lajos, a III. szekció elnöke a konferencia plenáris ülésén elhangzott főreferátumában a mikroszféra előrelátási problémáival foglalkozott. Kiemelte, hogy tudományos értelemben vett bátorság és jövőorientáltság kell ahhoz, hogy a jelenlegi viszonyok között a mikroszféra hosszú távú előrelátásának szükségességéről, lehetőségéről és metodikájáról beszéljünk olyan fórumon, ahol nemcsak a tudomány, hanem a gyakorlati cselekvés emberei is jelen vannak.

A mikroszférában gyakori az a hiedelem, hogy a hosszú távú előrelátás illúzió, s legfeljebb 1–2 évben jelölhető meg a maximális időhorizont. A mának élés filozófiájának érvei közül kiemelt szerepet adnak a gazdasági szabályozók kiszámíthatatlan változékonyságának s a belső és külső piac kiszámíthatatlan változásainak.

A valós helyzet megítélése csak sokrétűen történhet – mondta a továbbiakban *Besenyei Lajos* –, de a „hogyan tovább” kérdése nem kerülhető meg. Nem lehet alternatíva a jövő megismeréséről való lemondás. Az egyetlen ésszerű válasz a kérdésre: jövőorientáltan, hosszabb távú megalapozott célok elérése érdekében kell cselekedni, keresni az előrehaladás újszerű útjait, még akkor is, ha számos tényező gátolja ezt.

A referátum a továbbiakban a vállalatirányítás jövőorientáltsága fokozásának lehetséges és szükséges módjait foglalta össze. *Besenyei Lajos* az előrehaladás lényeges követelményeként emelte ki, hogy a vállalatoknak rendelkezniük kell olyan hosszabb távra vonatkozó stratégiával, amelyhez jelenbeli döntéseik kapcsolódhatnak; valamint azt, hogy a mikroszféra egységeit megfelelően fel kell készíteni az új helyzetekben való magatartásra, cselekvésre.

A megfogalmazott feladatok megoldását segítheti elő a konferencia is, amennyiben tudományos és tapasztalati érvekkel erősíti a vállalatirányítás jövőorientáltságát, segíti a makro- és mikro-szemléletmód egymáshoz való közelítését is.

*Összeállította: Szarvas Beatrix, a szekció titkára.

1. A prognosztizálás és a stratégiai tervezés kapcsolata

A szekcióülés első előadásai főként a stratégiai tervezéssel, a vállalati stratégiák helyzetével foglalkoztak. Megfogalmazódott, hogy a stratégiai tervezés célja: a változásokra való felkészülés.

Az előadások kulcsszavaiként a jövőorientáltság, a hosszú táv, a várható változásokra való reagálás szerepeltek.

Horváth László előadásában a stratégiai tervezés prognosztikai megalapozásával foglalkozott. A stratégia tervezés megalapozásához meghatározott rendszerbe foglalt, ütköztetett metodikákat alkalmazó sok részprognózis készítésére van szükség.

A szerző kiemelten kezelte az időhorizont kérdését. A vállalati folyamatok közül a hosszabb időtartamúak tartoznak a stratégiai tervezés körébe. A stratégiai időhorizontot olyan folyamatokhoz kell rendelni:

- amelyek a szervezet működése számára döntő jelentőségűek;
- amelyek a tervezés módszerei számára kezelhetők;
- amelyekhez megbízható prognózisok, prognosztikai módszerek kapcsolhatók.

A fenti követelményeknek megfelelő folyamatok közül kiemelte a működési kör társadalmi funkcióbeli változásai előrejelzésének a fontosságát.

A stratégiai előrejelzések kialakítása intuitív módszerekkel történhet, ezek közül a szerző kiemelte a forgatókönyv-írás jelentőségét.

Csath Magdolna írásbeli előadásában a stratégiai tervezés helyzetével és jövőjével foglalkozott.

Megállapította, hogy a vállalatok nagy része csak külső kezdeményezésre foglalkozik vállalati stratégia kialakításával, kisebb részük már saját indíttatásból.

A külső kezdeményezésre induló tervezőmunka problémái: ennek tervalku jellege, valamint az időhorizont kényszerű alkalmazkodása a népgazdasági terv időhorizontjához.

A szerző a stratégiai tervezés gyakorlata továbbfejlesztésére vonatkozóan néhány tézisszerű gondolatot vetett fel.

Szóbeli előadásában az előadó a következő témákra koncentrált:

- az időhorizont meghatározása,
- a stratégiai tervezés előfeltételei, és
- a stratégiai tervezés módszerei.

Az első kérdéskörben kiemelte, hogy a hosszú táv viszonylagos fogalom. Az időhorizont meghatározását döntően a működési kör, a társadalmi funkció, valamint az alapvető avulási ciklus befolyásolja.

A stratégiai tervezés feltételei közül a vállalati autonómiát, a megfelelő vezetési kultúrát és a jövőorientáltságot tartja legfontosabbnak.

A tervezés módszerei közül a hagyományos módszerek – múltorientáltságuk miatt – csődöt mondtak, s ezért az előadó a stratégiai tervezésben az intuitív módszerek (pl. scenárió-technika) alkalmazását javasolta.

Folkmayer Tibor előadásában rámutatott arra, hogy a vállalati stratégia kimunkálása csak több tényezőre építve, komplex megközelítéssel hozhat sikert.

Előadásának alapgondolata az, hogy a stratégia nem utasítás vagy határozat, hanem olyan vezérelv, amely irányt mutat a vállalat számára. A vállalati szférában a stratégiai időhorizont 12–18 év.

A stratégiai magatartást befolyásoló tényező: a szabadságfok.

A vállalatok eredendően rendelkeznek bizonyos küszöbszint feletti szabadságfokkal (vagy a korlátozó tényezők módosításával ez megteremthető), ezért lehetne saját stratégiájuk.

Az előadó megállapította, hogy a mai viszonyok nem serkentik a stratégiai magatartás kialakulását. A szocialista vállalatok a szabályozók közvetítette célkövetésre „önszabályoznak”, a szabályozók pedig jellegükénél fogva nem sugallnak stratégiát.

Nagy Sándor írásbeli előadásában a vállalati stratégiáknál a megbízhatóság növelésének két lehetőségét emelte ki:

- a vállalatvezetők, illetve a vállalat gazdasági érdekeltiségének figyelembevétele,
- a vállalati stratégiák megalapozását szolgáló tevékenység módszertani problémáinak kutatása, tisztázása.

Az első esetben a problémát az előadó abban látja, hogy a vállalatvezetők gazdasági motiváltóságára vonatkozó elméletek, törekvések a vállalat viselkedésének elsősorban rövid távú aspektusát ragadják meg, és ilyenkor hiányzik az empirikus, gyakorlati igazolás. Az előrelépés lehetőségét tehát azok az elméleti, de még inkább empirikus kutatások teremthetik meg, amelyek a vállalatok tényleges érdekeltiségére, motivációjára, a tulajdonviszonyok és a piaci feltételek eltéréseiből eredő hatásokra irányulnak.

A második esetben az előadó módszertani kérdésnek minősítette, hogy milyen jelenségek, tényezők prognosztizálását végezze el maga a vállalat és milyen külső információkat fogadjon el.

A szekció következő előadása a jövő egy lehetséges útjának vázolója révén illeszkedett a szekcióba. *ifj. Marosán György* előadásában – alapvetően külföldi tapasztalatokra hivatkozva – rámutatott arra, hogy a műszaki fejlődés hordozói: a fejlett technológiára szakosodó kisvállalkozások. E vállalkozások az üzleti élet szokásos értékrendjéhez képest kockázatosak: egyrészt műszaki értelemben, másrészt a piac oldaláról.

A hagyományos stílusú bankok az ilyen jellegű vállalkozások finanszírozására nemigen vállalkoznak, ezért kialakult a kockázati tőke üzletág. A kockázati tőkés új termék létrehozását, piacra juttatását tűzi ki célul. Számára az olyan vállalkozás létrehozása a cél, amelynek tőkeértéke rendkívül gyorsan növekszik.

Az előadó foglalkozott az iparszerkezet átalakítása szempontjából fontos kisvállalatok hazai lehetőségeivel. Megállapította, hogy a kellő számú kisvállalat létrejöttének feltételei: az 5–15 fős „vállalatcsírák” létrejötte, a vállalkozást bátorító légkör és gazdasági környezet, piacképes ötletek és vállalkozóképes egyének, pénzügyi forrás, megfelelő telephely.

Az utóbbi két feltételt elemezve megállapította, hogy az előző években több bankszerű szervezet alakult a kockázati tőke területén (MNB Innovációs alapja, Technova Ipari Innovációs Alap), de kevésbé megoldott még a hatékony működéshez szükséges feltételekkel ellátott helyiségek biztosítása.

Nagy Bálint a vezetőképzés és -továbbképzés fejlesztésének feladatait foglalta össze előadásában, a vezetés ezredfordulóra várható helyzetének és követelményeinek tükrében. A mai és az ezredfordulóra várható vezetést összehasonlítva, megállapította, hogy a felső vezetés az ezredfordulóra inkább a termelés és a vállalati tevékenység koordinátora lesz, mintsem uralkodója. Jelentősen megnő a döntéshozatal gyorsaságának igénye, s ezért differenciálódnak a vállalatban belüli döntési szintek; csökken a vállalati legfelső poszt döntési feladata, s ennek megfelelően nő a munkahelyi vezetés és a közvetlen információkkal rendelkezők döntési joga.

Előadásában foglalkozott még azokkal a motivációkkal (alkotni akarás, sikerélmény, anyagi érdekeltség stb.) is, amelyek – megfelelő vezető kiválasztási rendszer mellett – sikeressé tehetik a vezetést.

Vita

Az előadásokat követő hozzászólások alapvetően a stratégiai tervezéshez kapcsolódtak.

Pály Károly nagyon hasznosnak ítélte a stratégiai tervezés helyzetével foglalkozó előadást. Elmondta, hogy a vállalatoknál olyan belső akadályok nehezítik a stratégiai tervezést, mint: a szemléletbeli problémák, az információs bázis hiánya, valamint az, hogy nincsenek felkészülve a módszerek alkalmazására. Felhívta a figyelmet arra, hogy a szabályozók gyakori változása mellett még középtávú terveket is nehéz készíteni, ugyanakkor rövid határidőre az 1990-es évek mutatóit kérik tőlük. A felsőszintű információs igény hátráltatja a stratégiai tervezést. A vezetőkkel kapcsolatban az ezredfordulóra megfogalmazott igényeket túlzottnak tartja.

Dévai Katalin úgy vélekedett, hogy a 80-as évek nem kedveznek a stratégiáknak.

Pirityi Ottó szerint a stratégiai tervezés jellemzője a bonyolultság és az átfogó jelleg. Az időtáv kevésbé jellemző, szerinte 3 év is lehet stratégiai időhorizont. Megfogalmazása szerint a stratégia, ill. a jövő a múlt, az ideológiára, az értékekre, és az érdekekre épül. Véleménye szerint az alternatív tervezés a bizonytalanság jele.

Dormán András hangsúlyozta, hogy a prognosztika teszi lehetővé az alternatívákban való gondolkodást, amely vállalati síkon tartalékkonceptiót teremt.

Csath Magdolna Pirityi Ottó hozzászólására reflektálva felhívta a figyelmet arra, hogy egyváltozatú stratégia nincs (csak akkor, ha a múltból indul ki). A stratégiai tervezés a bizonytalanság növekedésével alakult ki, a változatok közötti döntésre készít fel.

Besenyei Lajos úgy látja, hogy az előrejelzésnek nincsenek hagyományai még az egyetemi oktatásban sem. Az információs rendszer hiánya valós probléma és már nem lehet sokáig halogatni egy információszolgáltatási hálózat kialakítását.

Besenyei Lajos szekcióelnök végül összefoglalta a szekció aznapi munkáját, s kitért arra, hogy a jövőképek magukban hordják az alternatívákat, a bizonytalanság csökkentése pedig csak alternatívákban gondolkodással lehetséges.

2. Gyakorlati alkalmazások

A szekcióülések másik nagy témakörének előadásai szerteágazó területet fogtak át.

Pirityi Ottó „Vállalat az ezredfordulón” c. előadásában vázolta azokat a tendenciákat, amelyeket a következő időszakban – a mechanizmusbeli fejlődésben – figyelembe kell venni. E jellemző gazdasági tendenciák a következők:

- a szabadversenyos piac újjáéledése;
- a gyártmányfejlesztési verseny belép a gyártásfejlesztés mellé;
- a három termelési tényező (természet, munka, tőke) mellett megjelenik a vállalkozói készség;
- a kisvállalkozások korába lépünk, amelyek háttérparul szolgálnak, illetve innovatív munkát folytatnak.

A gazdaságirányításban jellemző tendenciákat az előadó az alábbiakban foglalta össze:

- az állam kivonulása az irányításból (csak törvényességi, piac felügyelet);
- decentralizálás ésszerű határok között;
- a feltétel teremtés elvének (ami tulajdonképpen közvetett irányítás) érvényesülése;
- a termelőerők és a termelési viszonyok összhangjának törvénye alapján öt tulajdonosi és irányítási forma van kialakulóban.

Dormán András előadásában az iparvállalati prognosztika szükségességével és lehetőségeivel foglalkozott. Kifejtette, hogy a vállalatok rákényszerültek a prognosztikai munkára. A vál-

lati prognosztika feladata – az előadó szerint – az, hogy jellemezze a vállalat mai és holnapi helyzetképét és forgatókönyv-módszerrel adjon összetett előrejelzést: miként alakulhat a vállalat pozíciója és magatartásának célja? Így a vállalati előrejelzés a tervezési munka bázisa lehet. A vállalati prognózis időhorizontját a külföldi szakirodalommal analóg módon 1–2 évnek tekintik, ezen a távon kisebb a hirtelen változások valószínűsége. Az 1–2 évnél hosszabb távú előrejelzésnél szükségszerűen több a mérlegelés, az óvatos becslés.

A megbízható prognózisokhoz szükséges a megfelelő információs bázis. Felhívta a figyelmet – a belső információk mellett – a külső információk fontosságára.

Az összvállalati prognózisokban kiemelt szerepe van – hangsúlyozta – a termékfejlődés és a piac, vagyis a kereslet–kínálat alakulásának. Érintette a vállalati gyakorlatban alkalmazható módszerek kérdését, kiemelve, hogy a matematikai-statisztikai módszerek mellett fontos a szakértői vélemények figyelembevétele is.

Marillai Vilmos a jövő mezőgazdasági vállalatának néhány kiemelt sajátosságával foglalkozott előadásában. Legfőbb sajátosként a jövő vállalatának innovatív jellegét emelte ki. Foglalkozott a vállalatok innovációs folyamatainak eredményességét befolyásoló információs, szervezeti, szervezési, anyagi, személyi érdekeltségi és tárgyi feltételekkel. Rámutatott – 50 nagyüzem körében végzett vizsgálatuk alapján – arra, hogy míg az innovatív jelleg és az eredményesség között kölcsönhatás van, addig az innovációs feltételek és a föld minősége független egymástól, és a vállalatok e téren jelentős belső tartalékokkal rendelkeznek.

A jövő vállalatánál – a gazdasági, politikai körülmények hatására – a vezetés fokozottan keresi az innovatív utakat és módokat. Vezetése felhasználja a másutt létrejött szellemi termékeket, áldozatot hoz azok megszerzéséért, kockázatot vállal a saját kutatásokban. Összegezve a jelen és a jövő mezőgazdasági vállalata eltérő jegyeit, az előadó a jövő vállalatának nyitottságát emelte ki.

Valló Tamás a fogyasztási cikkek piaca fejlesztésének távlatait elemezte előadásában, hangsúlyozva, hogy a jövő az életszínvonalpolitika által determinált.

Legfőbb követelménynek az alapvető cikkekből történő folyamatos ellátást tartja (ennek az élelmiszerek területén politikai jelentősége van). Fontos, hogy az ellátás időben és területileg is egyenletes legyen. Rendszerezte azokat a területeket, amelyekre a fogyasztáspolitikai elkövetkező 10–15 éves kialakításánál koncentrálni kell:

- nagyobb összhang szükséges a jövedelmek, valamint a rétegek eltérő keresletéhez igazodó kínálat között;
- az infrastruktúra gyorsabb ütemű és területileg szélesedő fejlesztése;
- a szűkös nyersanyagok legracionálisabb célokra történő felhasználása.

A fogyasztói piac fejlesztésének fontos területe a piaci verseny kiszélesítése, ami nem azonos a piacon résztvevők számának növelésével. A versenynek az árualapok bővítését kell szolgálni, elősegítve a szelekciót. A verseny szervezését oda kell koncentrálni, ahol a piaci feltételek adottak.

Somody Imre előadásában a gyógyszeripar példáján keresztül tárgyalta, hogy a kutatási prognózisok hogyan szolgálhatják az innovátor vállalatok stratégia-alkotását. A kutatások jól tervezhetők akkor, ha fázisokra bontják. Az előadás kitért az egyes kutatási fázisok módszertanára is.

A pre-project kutatásban (alapkutatásban) a szubjektív valószínűsége épülő módszereket vélte felhasználhatónak a prognosztikai munkában. A project kutatás (kifejlesztés) fázisában a determinált feladatokra hálótérvek használatát, illetve a döntési modellek egymás melletti futtatására a döntési fák módszerét javasolta. A kutatás harmadik fázisa: a post-project kutatás a már forgalombahozott termék optimális piaci kihasználására irányul.

Az előadó véleménye szerint ez a rendszer – a számítástechnikai feltételektől függően – a kutatási tevékenység tervezésének alapját képezheti, annak mindennapos eszközévé válhat.

Gazdag László a cukorcirok hasznosítását szolgáló komplex vertikum kialakítására vonatkozó javaslata ismertetésében bemutatta a cukorcirok felhasználási lehetőségeit (invert cukor, alkohol, szörp, fehérjetermelés, takarmányozás stb.).

Bucsy László előadásában a téma (primér indikátorok a magyar egészségügy innovációs fejlődésében) jelentőségét azzal jellemezte, hogy az ezredfordulón az egészségügy a társadalmi fejlődés motorja lesz. Jelenleg az egészségügy korlátozza a termelőszektorok fejlődését. Vázolta az egészségügy fejlődésének valószínű irányait, az egészségügyi szakma rendszerbeli kapcsolatait, főbb indikátorait.

Előadása három kérdéskört ölelt fel. Az első az a környezet, amelyben a jövő egészségügye működni fog. Meghatározó indikátorként itt a működés strukturális feltételi rendszerét, a piaci környezet kialakulását, a biztosítás megváltozó szerepét és a finanszírozás rendszerét nevezte meg. Másodikként az igények és szükségletek alakulását emelte ki. Végül pedig az egészségügyi intézmények irányításának jövőbeli modelljét ismertette.

Dévai Katalin a „Nagyvállalat–kisvállalat” c. előadásában a vállalati struktúrák és a reformfolyamat kapcsolatát vizsgálva hangsúlyozta, hogy tisztában kell lenni a jelenlegi cselekedetek várható következményeivel.

Az 1962–1964-es átszervezések, valamint a vállalati koncentráció 1968 utáni folytatódása következtében „hiányszférává” vált a kisvállalat.

A fordított piramishoz hasonló szervezeti struktúra következményei (kényszerdiverzifikáció, főprofilok elmosódása, s – a kooperációs bázis hiánya miatt – a kisvállalatok beolvasztása) népgazdasági szinten hatékonyságrontó tényezőkké váltak.

A vázolt problémák enyhítése, orvoslása érdekében kezdődött meg a vállalati szervezet felülvizsgálatának a folyamata, s az új vállalkozási formák lehetőségének a megteremtése.

Megállapította az előadó, hogy a kisvállalatok számának alakulása az új lehetőségek között is elmaradt a kívánt mértéktől (alapvető mozgás a vállalati gazdasági munkaközösségek-nél és egyéb kis szervezeteknél figyelhető meg), és a tendencia ilyen folytatódása nem oldhatja fel a vállalati struktúra aránytalanságából fakadó ellentmondásokat.

Vita

Az előadásokat követő vitában a kérdések és a hozzászólások a stratégiai tervezést, a vállalatok jövőjét érintették. Többen reflektáltak Pirityi Ottó előadására.

Dévai Katalin az elmondottaknak csak mintegy 50%-ával értett egyet, úgy véelve, hogy a „szabadpiac” kifejezés csak divatáramlat.

Somody Imre nem értett egyet a szabadverseny elterjedésével.

Gazdag László szerint helytelen „az állam kivonulása” kifejezés, helyette árnyaltabb megfogalmazás kellene, mert ez tulajdonképpen szerepmódosulás.

A további hozzászólások a stratégiai tervezés témakörét érintve vetettek fel meggondolandó javaslatokat.

Brunnel Béla elmondta, hogy vállalata struktúraszervezési kérdésekkel foglalkozik, és vezetési tanácsadás formájában segíti a stratégiai tervezést. Tapasztalataik szerint a vállalati gyakorlatban a stratégiai cél nem hosszú távú, hanem rövidebb, mint ahogy az előző napi előadók erre utaltak.

Bíró Zoltán nem vitatta, hogy stratégiára szükség van, de szerinte három kérdést kell egyszerre megválaszolni:

1. mi az, amit csinálhatnak? = prognosztika
2. mit szeretnének csinálni? = stratégia
3. mit kell csinálni?

E kérdések megválaszolásához igényelnének a vállalati szakemberek módszercsoportot, útmutatást, hiszen a vállalatok nem ismerik eléggé sem magukat, sem a környezetüket.

Besenyei Lajos összefoglalójában a vita azon kicsengését hangsúlyozta, hogy speciálisabb eszmecserére lenne szükség, ahol vállalati szakemberek számolnának be tapasztalataikról és módszertani ajánlásokra is sor kerülne.

3. Elméleti-módszertani megfontolások

A harmadik nagy témakörben benyújtott és elhangzott előadások konkrét, kevésbé ismert előrejelzési módszereket mutattak be.

Besenyei Lajos bevezetőként az előrejelzési információs bázis és metodika aktuális kérdéseit vázolta. Az elért eredmények (előrejelzési módszerek adaptálása, továbbfejlesztése) mellett, foglalkozott azokkal a tényezőkkel is, amelyek a folyamat eredményességére kedvezőtlenül hatottak.

Előadásában részletesen az előrejelzési, s azon belül a statisztikai információs bázis létrehozásának a kérdésével foglalkozott. A statisztikai és a prognosztikai információs rendszert a vállalatvezetői információs rendszer alrendszerének kell tekinteni – állapította meg –, mivel a vállalati döntések megalapozásánál a legtöbbször a múltból kiinduló, s jövőbe átmenő folyamatokat kell elemezni.

A prognosztikai információs rendszer a mai vállalati irányítás leggyengébb pontja, s ezért a vállalati tervezés minőségi javításának feltétele.

A prognosztikai információrendszernek két alapra kell épülnie: egyrészt a statisztikai, másrészt az intuitív információkat tartalmazó – egymással kölcsönhatásban álló – rendszerekre.

Czabán János előadásában a szervezetprognosztizálásban alkalmazható új módszerekkel foglalkozott. A szervezetprognosztizálás jelentőségét az adja, hogy az iparvállalati szervezetfejlesztési tervek kidolgozásánál döntő jelentőségű a szervezetfejlődési tendenciák ismerete.

A szervezetprognózisok ismeretében megelőzhető a szervezeti diszkrepancia, elháríthatók azok a szervezeti beavatkozások, amelyek – előrelátás hiányában – működési veszteségekhez, vagy felesleges tartalékok képződéséhez vezetnek.

A szervezetprognózisok kidolgozásának problémái (időtényező szerepe, információrendszer kiépíthetlensége, kvantifikálhatóság kérdése) a jövő vállalati szervezetének, fejlődési főirányainak előrejelzését szolgáló módszerkombináció kidolgozását tették szükségessé. Az előadó a módszerkombinációból részletesebben a prognosztizálás specifikus folyamatát érzékeltető szervezetprognosztikai modellel, valamint a környezet és a szervezet hatékonysági összefüggésével foglalkozott.

A szervezetprognosztikai modell egy verbális-heurisztikus modell, amely – matematikai formulák és számítógép nélkül – logikai összefüggések feltárásával segíti a szervezetváltozások előrejelzését.

Az előadó ismertette azokat a releváns külső és belső környezeti tényezőket, amelyek hatnak a szervezetre, és amelyekre – kölcsönhatás következtében – a szervezet visszahat, alakítva azokat.

Szarvas Beatrix a stratégiai tervezés egyik részterületével: a termékszerkezet-változással kapcsolatos döntések megalapozási lehetőségeivel foglalkozott. Kiemelte, hogy a termékszerkezetváltozással kapcsolatos döntések igénylik a termékek élettartamának, életgörbéjének a vizsgálatát.

A termékek életgörbéjében megnyilvánuló hasonlóság alapot teremt az előrejelzésekben a

telítettség szint becsléséhez. A görbék paramétereinek becslésére szolgáló módszereket az előrejelzendő folyamat típusai szerint tárgyalta. Folytatódó folyamat típusok esetén (tehát megfelelő számú adat birtokában) jól alkalmazhatók a görbe-kiegészítés matematikai-statisztikai módszerei. Míg a kiindulási jellegű folyamatoknál (új termékek) előtérbe kerülnek az analógiát hasznosító módszerek, valamint az intuitív szakértői véleményezési módszerek.

Róth Józsefné írásbeli előadásában az értékesítési prognózisok vállalatirányításban betöltött szerepével és helyével foglalkozott. Felvázolta a vállalati prognózis-modell erőforrásorientált és piacorientált típusait, megállapítva, hogy az értékesítési prognózisok hatásosan a piacorientált modellben érvényesülnek. Az időhorizont függvényében röviden áttekintette az értékesítés prognosztizálásának matematikai-statisztikai módszereit. Ezek segítségével az értékesítés tervezéséhez több variáció is adható.

Kovács Károly a rövid távú vállalati előrejelzések módszertani lehetőségeiről adott áttekintést. Előadásában röviden ismertette az alkalmazható módszereket (trendszámítás, regressziószámítás, exponenciális kiegyenlítés, ARIMA-modell), utalva előnyeikre és hátrányaikra.

Vita

A hozzászólások itt már tulajdonképpen az egész szekció munkáját érintették.

Fazekasné Könczöl Erzsébet a vállalati vezetők nehéz helyzetére utalt, mert minden feladatot egyszerre kellene megoldaniuk.

Rómer Béla szerint a piac egy évre önmaga kínálja a terhelést; perspektivikus előrejelzések készítése problematikus.

Bíró Zoltán hozzászólásában hangot adott annak, hogy számára a prognosztika, a tervezés és a stratégia nem megfelelően elkülönülő fogalmak, s ez a konferencia sem segített a prognózisok és a tervezés kapcsolatának tisztázásában. Szerinte e probléma feloldásához a vállalati folyamatokat aszerint kell szétválasztani, hogy tudjuk-e azokat befolyásolni, avagy nem. A prognosztika feladatát abban látná, hogy információkat szolgáltat e tényállapotokra.

Dormán András – mintegy a szekció munkáját zárva – kiemelte: az ülésen elhangzott előadások és hozzászólások megerősítették abban a felfogásban, hogy az vállalja a legnagyobb kockázatot, aki nem tesz meg mindent jövője felvázolásáért.

3. KÜLFÖLDI RÉSZTVEVŐK SZÓBELI ÉS ÍRÁSOS HOZZÁSZÓLÁSAI

PETŐCZ GÁBOR:

A CSEHSZLOVÁK SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG 2010-BEN (Módszertani megközelítések a prognosztizált időszakban)

Az össztársadalmi prognózis tartalmi irányzata a népgazdaság és az egész társadalmi élet intenzív fejlesztése felé irányuló gyors fordulat követelményéből indul ki. Ezt a folyamatot széles körű társadalmi-gazdasági összefüggésekben kell értelmezni. Elvileg változik a feltételek minősége és az össztársadalmi fejlődés lehetősége. Új helyzetből ítéljük meg a társadalmi fejlődés kvantitatív és kvalitatív oldalának kölcsönös viszonyát, különösen a növekedési ütem, a gazdasági egyensúly és a strukturális változások közötti összefüggéseket. Ebben a folyamatban kiemelt jelentősége van a tudományos-technikai haladásnak, mint a gazdasági növekedés meggyorsítása döntő forrásának; a tudomány és a termelés integrációjának; az innovációs folyamat intenzifikálásának és hatékonysága emelésének; továbbá a szocialista gazdasági integrációban és nemzetközi munkamegosztásban a CsSzSzK aktív részvétele megerősítésének. Új szerep hárul a lakosság ellátási feladataira és minőségére és általában az egész társadalmi fejlődésre is. Ezek az új kvalitatív összefüggések képezik az alapját a CsSzSzK 2010-ig terjedő tudományos-műszaki, gazdasági és társadalmi fejlődésére készített összprognózisnak.

Az össztársadalmi prognózis kidolgozásánál a legfontosabb feladat volt a jövőbeli fejlődés követelményeinek összeegyeztetése azokkal a kiindulási feltételekkel, amelyek gazdaságunk eddigi intenzív fejlődése során létrejöttek. A jövőbeli fejlődés lehetőségei összefüggnek gazdasági jelenünk olyan súlyos problémáival, mint a fűtőanyag- és energiaprobléma, az élelmezés, a gazdasági szerkezet (főleg a szakosítás és gépészeti komplexum) állapota, gyártmányaink minőségének javítása stb. Az ilyen és az ezekhez hasonló problémák optimális megoldásának keresése az össztársadalmi prognózis elkészítésének legnehezebb része.

Az össztársadalmi prognózis kidolgozása mindenekelőtt az objektív összefüggések és a reprodukciós folyamatok belső egységességét követi. A termelés és a fogyasztás közötti anyagi és értékbeli folyamatok összefüggéseiből indul ki, megfelelően nagy figyelmet fordítva a gazdasági egyensúlyra, az ágazatközi kapcsolatokra és a gazdasági szubjektumok motivációjára, a termelési körülmények teljes tekintetbevételével. Ezért a társadalmi fejlődést is – az össztársadalmi prognózis szempontjából – nemcsak a kialakult gazdasági források következményeként, hanem azokat formáló jelentős tényezőként kell megítélni. Egyidejűleg meg kell változtatni a tudományos-technikai fejlődés prognosztizálását oly módon, hogy az megfeleljen az intenzív fejlesztésre való áttérés új követelményeinek, valamint a tudományos-technikai fejlődés és a gazdaság egybekapcsolása távlatának. Ebben az összefüggésben hangsúlyozni kell a nemzetközi szocialista integráció, különösen a Szovjetunióval folytatott tudományos-műszaki és gazdasági együttműködés elvi fontosságát.

A népgazdasági megközelítések megvalósításánál sok olyan módszertani kérdéssel kell foglalkozni, amelyek a felhasznált kritériumok, mutatószámok, statisztikai adatok, nemzetközi összehasonlítások realitásával függnek össze. A nélkülözhetetlen objektivitás itt nagymértékben összefügg az illető szakemberek ismereteivel és gyakorlati tapasztalataival.

Körülményeink között az össztársadalmi prognózis egy szintetikus jellegű dokumentum, amely hangsúlyozza a jövőendő népgazdasági és társadalmi fejlődés minőségi oldalait és változásait, újszerű lehetőségeit, innovációs hajtóerőit és szükségleteit, azok saját törvényszerű belső és külső összefüggései keretében. Az össztársadalmi fellendülés irányításának tervszerűségére, komplexitására és annak erősítésére épít. Kijelöli a tudomány és a technika fejlődésének távlatait, értékeli azoknak hozzájárulásait, előfeltételeit és következményeit.

Szerkezeti összetételében az össztársadalmi prognózis dokumentuma kölcsönösen egybeillesztett megfontolásokat tartalmaz a tudományos-technikai haladás stratégiai irányairól, a gazdasági és a társadalmi fejlődés alapvető tendenciájáról, tekintetbe véve felismeréseinket a szocialista gazdaság integrációs fejlődéséről, a Csehszlovákia helyzetében végbemenő változásokat a nemzetközi munkamegosztás terén, és meggondolva az egyes köztársaságok és körzetek sajátos kérdéseit. Az össztársadalmi prognózis záródokumentumát a Csehszlovák Tudományos Akadémia készíti el.

Az össztársadalmi prognózis záródokumentumának kidolgozása feltételezi a prognosztikai munkálatok következő témakörökre való felosztását:

1. A tudomány fejlesztésének és felhasználásának prognózisai, melyeket a Csehszlovák Tudományos Akadémia és a Szlovák Tudományos Akadémia tudományos kollégiumai dolgoznak ki.

2. A tudományos-műszaki fejlődés ágazatközi stratégiai irányzatainak nemzetgazdasági hasznosítási lehetőségeiről szóló prognózisok, melyeket az akadémiai részlegek, valamint az állami ill. köztársasági tudományos-műszaki és beruházási fejlesztési bizottságok készítenek el.

3. A gazdasági fejlődés, a csehszlovák népgazdaság intenzív reprodukciója és strukturális fejlődése főbb tendenciáinak prognózisai, melyeket a CSTA és az SzTA intézetei, ill. a CsSzsZK gazdasági kutatási tanácsa és a főiskolák készítenek el.

4. A társadalmi fejlődés fő tendenciáira vonatkozó prognózisok, melyeket a CSTA és a SzTA filozófiai és szociológiai intézetei készítenek el, együttműködve a CsSzsZK Gazdasági és Kutatási Tanácsával és a főiskolákkal.

5. A CsSzsZK és SzSzsZK tudományos, műszaki, gazdasági és társadalmi fejlődése alapvető tendenciáinak prognózisa.

Az össztársadalmi prognózisnak további jelentős forrásai: a központi tervezési szervek közigazgatási mérlegelései, különösen a népgazdasági aggregált mérlegek alakulása; a köztársaságok fejlődésének megítélése; a két- és többoldalú integrációs intézkedések, melyek stratégiai elgondolásokkal, állami célkitűzésekkel, állami tudományos-technikai programokkal, vagy a gazdasági-kutatási tervezéssel függnek össze.

Az egységes eljárás érdekében az össztársadalmi prognózis kidolgozásának első munkaszakaszában (1984 és 1985) közös kiinduló pontok és alapvonalak lettek megállapítva. E közös módszertan alapul szolgál az egyes prognosztikai munkálatok problémakörei számára.

A problémakörök előzetes eredményei 1985-ben és 1986-ban lesznek feldolgozva és egymással összevetve. Ezek a munkák 1987-ben egy egységes variáns-eg gondolás kialakulásához vezetnek, s ez képezi majd az össztársadalmi prognózis záródokumentuma összeállításával összefüggő nyitott kérdések megoldásának az alapját. A befejező részben (1988) lesz véglegesen megszövegezve a CsSzsZK 2010-ig terjedő tudományos, műszaki, gazdasági és társadalmi fejlődése összprognózisának záró dokumentuma.

A CsSzsZK 2010-ig terjedő tudományos, műszaki, gazdasági és társadalmi fejlődése prognózisán végzett munkák első ciklusának eredményei egyszersmind kiinduló pontjai lesznek a prognosztizálás további ciklusainak.

Az összetett prognózis egy nyílt, globális tudományos okirat, mely tájékoztatja az irányítási szférát a társadalmi fejlődés stratégiai megoldásainak kiválasztásánál. Tudományosan el-

lenőrzött hipotézisek alapján vázolja a megvalósítás lehetőségét, problémáit, de a következtetések kidolgozása — tervesítése — már a tervező szervekre hárul.

Az osztársadalmi álláspont lényege a prognózisok alkotásánál abban nyilvánul meg, hogy a prognózis belső egységessége, tehát annak realitása nem biztosítható csupán az egyes részek rendszerezésével és összesítésével. Megfelelő módszertani elv itt a prognózismunkák interdiszciplináris megközelítése. A fejlődésprognózist az egyes problémairányokban úgy kell következetesen értelmezni, mint az összes többi problémakör fejlődése okainak és következményeinek prognózisát. A tudomány és a technika fejlődése egyaránt összefügg a társadalmi-gazdasági előfeltételekkel és azok következményeivel is.

A prognózishoz szükséges számításokat és munkákat a csehszlovák népgazdaság teljesítő-képességének tartós emelésével összefüggő alapkérdések köré kell összpontosítani. Ezt a kérdést prognosztikailag csak népgazdasági szemzőből lehet felelősségteljesen megoldani.

Az összes prognosztikai megfontolást számításokba kell foglalni, hogy ennek alapján a megbízható nemzetgazdasági hozzájárulások maximális megközelítése lehetővé váljék.

A közzgazdasági elgondolások kulcs-irányszámai közé tartoznak a társadalmi termék, a nemzeti jövedelem, illetve a bruttó hazai termék (annak fő komponensei és dinamikus tényezői, e komponensek kölcsönös viszonyainak dinamikája), továbbá a foglalkoztatás, a munkatermelékenység és a beruházások (beleértve ezek struktúráját), végül a behozatal és a kivitel is. Különös figyelmet érdemelnek itt azok a kulcsproblémák, amelyek a jelenlegi körülmények között az intenzifikálási folyamatot elősegítik (pl. az anyag- és energia-igényesség kérdései).

A prognosztizálási elgondolások alapvető módszertani követelménye — gazdasági téren — a kiindulópont történelmi elemzése. Az elemzési eszközök fogyatékoságait — amelyek a fennálló rendszer jellegét torzítják — ki kell küszöbölni nemzetközi összehasonlítások útján, a torzító befolyások becslésével és kiszűrésével.

A következetesen optimalizáló kezdeményezést — úgy gazdasági, mint nem gazdasági kritériumok szerint — érvényesíteni kell: nemcsak a gazdasági prognózisokban, hanem minden egyéb problémakörben is.

A prognosztikai munkáknak a valóság megítélésében képviselniük kell a kutatási és a normatív szemlélet egységességét. E követelmény betartását a prognosztikai hipotézis variációbeli kialakítása objektíve igényli. A hipotézisek variáns-jellege kifejezi az egyes hipotézisek tartós és ideiglenes elemeinek eltérő struktúráját, az eltérő célok létezésének lehetőségét és a különböző megoldások felmerülésének lehetőségét.

A többi szocialista ország illetékes munkarészlegeivel való nemzetközi együttműködést kiemelkedő lépésnek tartjuk az osztársadalmi prognózissal összefüggő munkálatoknál.

KASZIROVA, VIOLETA:

**A PROGNÓZISOK FELHASZNÁLÁSA
A BOLGÁR NÉPKÖZTÁRSASÁG
TUDOMÁNYOS-MŰSZAKI POLITIKÁJÁNAK KIALAKÍTÁSÁBAN**

Az utóbbi években kibővült az a szerep, amelyet a tudományos-műszaki politika a Bolgár Népköztársaság népgazdaságának irányításában tölt be, mert a tudományos-technikai haladás a gazdasági növekedés alapvető tényezőjévé vált. A tudományos-műszaki politika eleve meghatározza az ország társadalmi-gazdasági fejlődésének jellegét, mértékét és ütemét, amennyiben a tudományos-technikai forradalom vívmányaival és a konkrét feltételekkel összhangban megszabja az ország tudományos-műszaki struktúráját. A kérdés illetően való megfogalmazása számos pártfórumon kifejezésre jutott.

A Bolgár Kommunista Párt XII. kongresszusa az ország gazdasági fejlesztésének alapvető stratégiájaként a népgazdaság átfogó intenzifikálását hagyta jóvá. Napjainkban az extenzív fejlesztésről az intenzív fejlesztésre való áttérés a tudományos-technikai haladás alapján valósítható meg. Ahhoz, hogy maximálisan hasznosítsuk lehetőségeit a hazánkban meglévő feltételek mellett, helyesen kell meghatároznunk a nemzeti tudományos-műszaki prioritásokat, hogy azok az ötéves népgazdasági tervek alapjaivá válhassanak. Például a folyó (1981–1985) ötéves tervben ilyen kiemelt feladattá a népgazdaság automatizálását, kemizálását és elektronizálását, valamint a mikrobiológia hasznosítását választották. Ezekre a tudományos-műszaki irányokra komplex programok készültek, amelyek az ország társadalmi-gazdasági fejlesztési tervének gerincét képezték.

Mivel a következő 15–20 évben új korszak kezdődik a tudományos-technikai haladásban, amelyet az jellemez, hogy egyrészt addigra kimerülnek az ötvenes és a hatvanas években kialakult klasszikus és hagyományos tudományos-műszaki irányok technológiai lehetőségei, másrészt az, hogy eredendően új alapon születnek technológiák. Ezért pontosítani kell a XX. század végéig terjedő időszakra a tudományos-műszaki politika prioritásait. Elsősorban azokra az irányokra és problémákra kell helyezni a súlypontot, amelyek kiváltképp jelentős és tartósan kedvező hatású eredményeket biztosítanak a társadalmi-gazdasági gyakorlat kiemelt fontosságú szféráiban, s amelyeknek realizálása az alábbi feltételek mellett valósul meg:

- az ország földrajzi méreteinek, energia-, nyersanyag- és munkaerő forrásainak és gazdasági lehetőségeinek korlátozottsága;
- a bolgár népgazdaság alapigényességének növekvő tendenciája, a nyersanyagtermelő ágazatok meghatározott jellege és a másodlagos feldolgozások kapacitásbővítésének szükségessége;
- a globális (ökológiai, energia-, nyersanyag-, demográfiai) válságok várható további kiéleződése révén bonyolultabbá váló világgazdasági helyzet.

Ilyen feltételek mellett ahhoz, hogy a Bolgár Népköztársaságnak a 2000. évig terjedő tudományos-műszaki politikája hatékony legyen, az szükséges, hogy szelektíven és rugalmasan orientálódjék az ország társadalmi-gazdasági kérdései megoldása felé, ésszerűen és nagy mértékben hasznosítsa az élenjáró külföldi tapasztalatokat és élénkebbé tegye a nemzetközi munkamegosztásban való bolgár részvételt.

Az országos tudományos-műszaki politika stratégiájának és taktikájának kialakításában illetve megalapozásában döntő szerepük van a tudományos-műszaki prognózisoknak. E prognózisok csökkentik a jövő fejlődés bizonytalanságait, és segítik az irányítást a jobb döntések kiválasztásában, amennyiben: egyrészt szolgáltatják azt a hiányzó információt, amely az új termékek, technológiák, gépek és berendezések iránti jövő szükségletekre vonatkozik; másrészt feltárják a tudomány, a technika és a gazdaság jövő lehetőségeit a szükségletek kielégítésére. Ezért Bulgáriában jelentős volumenű és mélységű prognosztikai tevékenységet folytattak, amely átfogja az 1986-tól 2000-ig terjedő időszakot a tudományos-technikai haladás egy sor ágazati és ágazatközi irányára vonatkozásában a népgazdaság olyan termelő és nem termelő szféráiban, mint amilyen az automatizálás, az elektronizálás és a kemizálás, a biotechnológiák fejlesztése és alkalmazása, a nyersanyagok és anyagok másodlagos hasznosítása, a természeti környezet megóvása, az élelmezési komplexum, a közszükségleti iparcikkek gyártása, a kohászat, az energiaipar, a gépgyártás, a közlekedés, az építőipar és az egészségügy tudományos-műszaki fejlesztése. E prognózisok a népgazdaság tudományos-technikai haladásának felgyorsításához szükséges olyan tényezők és feltételek fejlesztésére is kiterjednek, mint pl. az alapkutatók, a természettudományok, a társadalomtudományok, az orvostudományok, a munkaerő és demográfiai helyzet, a közoktatás, a tudományos-technikai potenciál stb.

Az említett irányokban a tudományos-műszaki prognózisok kidolgozására az Állami Tudományos és Műszaki Fejlesztési Bizottság által kidolgozott egységes metodika alapján kerül sor. Az egységes módszertan megteremtette annak a feltételeit, hogy összevessük az egyes területek analitikus és prognosztikai információit, és egy olyan komplex prognózisban végezzük el szintézisüket, amely a tudományos-műszaki vívmányok meghonosítása útján kirajolja a bolgár népgazdaság további intenzív fejlesztésének fő irányait.

A tudományos-műszaki prognózisok készítésénél alkalmazott módszertani megközelítésben lényeges momentum az, hogy biztosítani kell az előrejelzések nagyfokú hitelességét és valószínűségét, úgy, hogy szervesen összekapcsoljuk a kutatói és a normatív prognosztizálást; figyelmesen kiválasztjuk és konkretizáljuk azokat a faktorokat, amelyek befolyásolják a tudományos-technikai haladást; előre tisztázzuk, hogy a távlati időszakra a gyorsan fejlődő bolgár gazdasági élet milyen „társadalmi elvárásokat” támaszt majd a tudomány és a technika fejlesztése iránt. Az ily módon, a megfelelő tudományos módszerekkel és eszközökkel „létrehozott” prognosztikai információ elengedhetetlen feltétele a terv tudományos megalapozottsága fokozásának anélkül, hogy annak alternatívájává válna.

A tudományos-műszaki prognózisok kidolgozását ideiglenes munkacsoportok végzik, amelyekben kiemelkedő tudósok és magasan képzett szakemberek vesznek részt a Bolgár Tudományos Akadémia, az Orvostudományi és az Agrártudományi Akadémia részéről (a résztvevők mintegy 11%-a), továbbá az ágazati minisztériumok és főhatóságok részéről (a résztvevők kb. 77%-a), valamint a felsőoktatási intézményektől (a résztvevők kb. 9%-a). A prognosztikai kutatásokban összesen 205 tudományos és műszaki fejlesztési szervezet, 16 felsőoktatási intézmény és 176 gazdasági szervezet vállalt feladatokat.

A prognóziskészítés folyamán a szakemberek kollektív bölcsessége az elkövetkezendő 15–20 évre 1600 jelentős tudományos-műszaki probléma és több mint 8000 feladat megoldását javasolta. Ily módon megteremtődnek a feltételek olyan döntésekre, amelyek megfelelnek a társadalmi szükségleteknek (figyelembe véve a világtendenciákat is), és amelyek az öt éves terv fő tartalmává teszik a tudományos-technikai haladást.

Az előrejelzett problémák és paramétereik pontosításában, továbbá Bulgária 2000. évi történő társadalmi-gazdasági fejlődését várhatóan alakító tudományos-műszaki döntések hatásának meghatározásában kiemelt jelentősége van a „Bulgária 2000-ben” elnevezésű Programtanácsnak, amely elmélyülten vitatja meg az előrejelzett eredményeket és a népgazdaság tuda-

mányos-műszaki fejlesztésének tervezett irányait. Ez a tanács állami-társadalmi alapon kiépített tanácsadó testületként működik az Állami Tudományos és Műszaki Fejlesztési Bizottság, az Állami Tervbizottság és a Bolgár Tudományos Akadémia mellett. Szerkezeti felépítését és személyi összetételét a jelzett három főhatóság elnökei határozzák meg. Jelenleg a tanács 99 főből (kiemelkedő tudósokból és nagyvállalati vezetőkből) áll. A Programtanács fő feladata az, hogy megvitassa a tudományos-technikai haladás perspektíváinak kijelölésével, valamint az ország tudományos-műszaki politikája alakítására vonatkozó javaslatok előkészítésével kapcsolatos fő kérdéseket. Ezzel összefüggésben a tanács megvitatja és értékeli a prognózisok és a programok kidolgozásának megszervezését, valamint a tudományos-technikai haladás prognózisai és komplex programjai kidolgozásának módszertani apparátusát. A „Bulgária 2000-ben” Programtanács tevékenységében döntő szerepe van a tudományos-technikai haladás prognózisai és programjai összeállításából származó eredmények értékelésének, és ennek alapján az olyan javaslatkérdéseknek, amely az ország tudományos-műszaki és társadalmi-gazdasági fejlesztésében prioritást élvező irányok választását ajánlja. A Programtanács javaslatai az ország tudományos-műszaki politikája alakításáért felelős szervek számára készülnek.

A Bulgáriában kidolgozott tudományos-műszaki prognózisok elmélyült elemzése jelzi: a következő 15–20 évre szóló tudományos-műszaki politika stratégiájának és taktikájának kialakításánál figyelembe kell venni, hogy világméretben jelentős, társadalmi-gazdasági kihatású vívmányok főként az új technológiák, az új anyagok és az új termékek létrehozásánál várhatók. Így például jelentékeny technológiai „áttörések” a lézer, az ultrahang, a rezgések, a plazma, az informatika, az automatika és a biológia hasznosításánál várhatók. Ezen az alapon világméretben megfigyelhető a tudományos-műszaki politika eddigi prioritásainak átértékelése és a fejlett országok gazdasági szerkezetének átalakulása. A hangsúly a tudományos-műszaki fejlődés olyan stratégiai irányaira tevődik át, mint amilyenek például:

- a mikroelektronika és a komputertechnika, ahol lavinaszerűen következnek be az innovációk a termelési technológiában és a műszaki eszközök felhasználásában;
- a biotechnika, amely a biológiai tudományok fejlődésén és eredményeinek ipari alkalmazásán alapul;
- az űrtechnika, amely azokon a kutatási eredményeken nyugszik, amelyeket a kozmikus térben a szerkezeti és különleges anyagok termelési technológiája terén értek el;
- az erőforrástakarékos technológiák, a hulladékmentes illetve a csekély hulladékot eredményező termelési rendszerek;
- a nem hagyományos anyagok (kerámia, polimerek, kompozitok és szintetikus fémek), amelyeket többnyire nem lehet hagyományos módszerekkel feldolgozni, továbbá
- a nem hagyományos energiaforrások.

E prognózisok elemzése, összevetése és értékelése alapján a Bolgár Népköztársaságban a 2000. évig a tudományos-technikai haladás következő stratégiai irányai rajzolódni ki: az elektronizálás és automatizálás, az új szerkezeti anyagok, eleve új technológiák a népgazdaság ágazataiban és működésében, ideértve a biotechnikákat is. Ezeknek az irányoknak a realizálása biztosítaná perspektívkusan a társadalmi termelés hatékony fejlődését, Bulgária részvételének aktivizálását a nemzetközi munkamegosztásban, a szocialista társadalom tagjai szükségleteinek mind teljesebb kielégítését.

Az elektronika behatolása a társadalmi folyamatokba, az emberi tevékenység minden szférájába – kiváltképpen az automatizáláson keresztül – az elkövetkezendő évtizedekben azt eredményezheti, hogy lényegesen fokozódni fog a munka termelékenysége, jelentős anyag- és munkaerőmegtakarítás realizálódik, megszűnik majd a nehéz fizikai és egyhangú munka. Az automatizált irányítási rendszerek meghonosítása például az energiaáramlás terén lehetővé teszi majd, hogy megtakarítást érjünk el az energiaforrásoknál (pl. 1–2%-ot az energiaiparban,

7–25%-ot a vegyiparban és 7–15%-ot a kohászatban). Az automatizálástól azt várjuk, hogy az ipar alapvető ágazataiban 2–4%-kal csökkentse az anyagfelhasználást és 2–5%-kal fokozza a gépek és berendezések termelékenységét.

A szerkezeti anyagok termelésének fejlesztésétől azt várjuk, hogy a 2000-ig terjedő időszakban elsajátítsák azoknak a hagyományos és külföldön ismert, de a Bolgár Népköztársaságban új acélféleségeknek és acéltermékeknek a gyártását, amelyek iránt a szükségletet importból fedezzük; továbbá meghonosítsák a gépgyártáshoz, az elektronikához, a közlekedéshez és az építőiparhoz szükséges új, nem hagyományos anyagok gyártását. Feltételezzük, hogy megoldódnak azok a gondok is, amelyek a minőségi acélféleségek optimális vegyi összetételével kapcsolatosak (figyelembe véve a hiánycikként jelentkező ötvöző anyagokkal való takarékoskodást, de megőrizve az acélok komplex sajátosságait és a belőlük készült termékek minőségi jellemzőit). Ezzel kapcsolatban a prognózisok előírnyozzák egy sor olyan kérdés megoldását, amely a fekete- és színesfémkohászat minőségi fejlesztéséhez, a korrózióálló, ausztenit, ferrit, ötvözött szerkezeti és szerszámacél, elektrotechnikai és egyéb acél, továbbá egy sor újabb különleges minőségű ötvözetek és kompozitok gyártásának elsajátításához fűződik. Előírnyoztuk még új kerámiaanyagok, elektrografit, foszfogipszből készült gipsz, tűzálló beton, szerkezeti műanyagok stb. gyártását.

Az új anyagok jelentkezése – amelyek gyakran nem dolgozhatók fel hagyományos módszerekkel – jelentékenyen elősegíti merőben új technológiák fejlesztését. Ennek az irányzatnak a fejlődésétől várható, hogy lényegi változások mennek majd végbe a munka tárgyára való ráhatásban, s új ágazatok és alágazatok alakulnak ki. A lézeren, az ultrahangon, a plazmán alapuló új, nem mechanikus technológiák felhasználása például lehetővé teszi, hogy rendkívüli mértékben csökkenjen a technológiai folyamatok időtartama, az energia- és munkaráfordítás, fokozódjék a megmunkálás pontossága a gépgyártásban és a gépgyártási termékek tartósabbá váljanak.

A prognózisok szerint új technológiák honosodnak meg a fonóiparban, a nyersanyagok és anyagok kitermelésében (geobiotechnológiák), s a nem hagyományos forrásokból való energia-kinyerésben, az alacsonykalóriájú szenek hasznosításánál, az áruszállításoknál stb.

A prognózisok megkülönböztetett helyet biztosítanak a merőben új technológiák sorában a biotechnológiáknak. A génszézészet, az immunológia, s az ipari enzimológia lehetőséget nyújt arra, hogy egy sor energiaigényes és környezetszennyező folyamatot kiiktassanak a népgazdaság ágazataiból. Ezzel kapcsolatban a prognózisok jelzik az igényt arra, hogy olyan mikróbakultúrákat hozzanak létre, amelyek fokozottabb mértékben termelnek antibiotikumokat és enzimeket, interferont, új vektorokat és receptienseket (amelyek fokozzák a haszonnövények nitrogénlekötő hatékonyságát stb.). Várható az is, hogy a biotechnológiák hozzájárulnak majd az élelmiszeriparban klasszikusan bevált fermentációs technológiák tökéletesítéséhez, az orvosi készítmények gyártásában új enzimtechnológiák bevezetéséhez, a mikrobiális fehérjék, az állategészségügyi készítmények, az aminosavak és antibiotikumok stb. gyártásához.

A tudományos-technikai haladás jelzett stratégiai irányai mellett, amelyekre a hangsúlyozott ágazatközi jelleg a jellemző, a stratégia és a taktika alakításánál jelentős helyet kell szentelni a népgazdasági ágazatok tudományos-műszaki fejlesztésének. A prognózisok előírnyozzák, hogy az említett stratégiai irányokon kívül ez a fejlesztés még a következő módon realizálódjon:

– erőforrástakarékos technológiák kidolgozása és meghonosítása révén, tekintettel a másodlagos nyersanyagok teljesebb és gazdaságilag kifizetődő felhasználására, a természeti környezet megóvására, a kőolajnak (ennek az értékes vegyipari nyersanyagnak) az ország energiámérlegében való korlátozott felhasználására és az ökológiailag tiszta források hasznosításának bővítésére;

– a tudománynak a termelésbe való fokozottabb bevonásával és a korszerű tudományos-műszaki megoldások meghonosítása révén;

– az élőmunkának holt munkával való helyettesítésével úgy, hogy jelentékenyen növeljük a termelési folyamatok komplex gépesítését és automatizálását;

– fokozzuk a viszonylag elmaradt ágazatok iparosítását és fejlődésük összekapcsolását az anyagi termelés vezető ágazataival;

– jelentékeny mértékben növeljük az anyagi termelés szféráján kívüli ágazatok műszaki színvonalát.

A kialakított szelektív tudományos-műszaki politika a társadalmi-gazdasági terv révén valósul meg. Ez megteremti a feltételeket arra, hogy a szocializmus előnyei teljesebben érvényre jussanak, hogy javuljon a termelés és a termékek minősége, hogy stabilizálódjon az ország helye a nemzetközi munkamegosztásban, hogy tartós helyet vívjon ki magának a nemzetközi piacon és a nemzetközi kereskedelemben nemcsak árucikkeivel, hanem újonnan létrehozott technológiáival is.

WIRTH, DIETER

**NÉHÁNY GONDOLAT
A NÉPGAZDASÁGI FOLYAMATOK ELEMZÉSÉRŐL ÉS PROGNOSTIZÁLÁSÁRÓL,
VALAMINT AZ ERRE VONATKOZÓ MÓDSZEREKRŐL**

Az elemző-prognosztikai munkának az NDK-ban szilárd helye van a tervezési folyamatban, mindenekelőtt a különböző időszintek tervezésének előkészítésében. A Német Szocialista Egységpárt X. kongresszusa óta különösen fontos kérdés a hosszabb távú előrelátás (a 80-as és 90-es évek gazdasági stratégiájával összhangban). A X. kongresszus irányelvei a népgazdaság fejlesztésével kapcsolatban megállapítják: „A népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének szükségességéből kiindulva, a növekvő népgazdasági szintű kölcsönhatások, a fokozódó nemzeti és nemzetközi munkamegosztás, a megváltozott piaci feltételek, valamint a világ kielezett nyersanyaghelyzete megköveteli a fokozott hosszú távú koncepcionális munkát...” (1)

A népgazdaság minden szintjén meg kell valósítani a hosszú távú koncepcionális munkát és főként a fejlesztési tendenciák hosszú távú értékelését. Ezen kívül valamennyi területen ki kell jelölni a sajátos lehetőségeket.

A 70-es évek közepén kidolgoztak egy népgazdasági szintű gazdasági koncepciót az 1990-ig terjedő időszak fejlesztésére. Ezt kiegészítették az ágazatoknak és területeknek megfelelő fejlesztési koncepciókkal és a megyék fejlesztési irányaira vonatkozó javaslatokkal. Emellett különleges helyet tölt be a fejlesztési irány feladatainak komplex kidolgozása és azok magasfokú összehangolása. Ez nemcsak formailag jelent önálló programot, hanem elősegíti, hogy a kialakításban levő 2000-ig tartó terv részeként hatékonyan megvalósítható legyen. Ide tartozik az NDK lakásépítési programja, valamint az energia- és nyersanyagellátás biztosításának a programja.

A legutóbbi ötéves terv óta az NDK népgazdaságában a gazdasági vezetés alapvető feladatának tekinti a kombinátok létrehozását és erősítését. A kombinátokban egyre növekvő szerepet játszik a hosszú távú koncepcionális munka, ami azzal van összefüggésben, hogy ennek a gazdasági egységnek növekszik a felelőssége az újratermelési folyamatok komplex kialakításában. Ez vonatkozik a fejlesztési koncepció kidolgozásától az ötéves terv előkészítéséig: a gyártmánykonceptiókra, a termékeknek a tudományos-technikai haladás hatására történő megújulási mértékére, a tervezési munka intenzívebbé tételére és a tökéletesítési elképzelésekre.

Mindezt az a korábbi szemlélet és átfogó igény érvényrejuttatása vezérli, hogy az intenzitás és a népgazdaság eredményességének maximális fokozásával a szükségleteket egyre jobban ki lehessen elégíteni.

A hosszú távú koncepciók kidolgozásakor sokféle tartalmi és módszertani problémára kell figyelmet fordítani. Az alábbiakban rámutatunk néhány olyan módszertani feladatra, amely a jövő folyamatainak és tényeinek minőségi meghatározását segíti elő. Mindehhez az elemzés és a prognóziskészítés újszerű módszerei szükségesek, elsősorban gazdasági vonatkozásokban.

A népgazdaság, vagy a részfolyamatok vizsgálata azon múlik, hogy reálisan értékeljük az elért állapotot, megállapítsuk a tervezett fejlesztési irányoktól való eltéréseket és megtaláljuk azok okait. Ezekre alapozva kell kimunkálni a lehetséges legmagasabb biztosítékot nyújtó, s a leghosszabb időtartamú prognózisokat a fejlesztés szükségszerű „célterepei” kijelöléséhez. E feladat megoldásához és az új ismeretek megszerzéséhez egyre inkább formalizált matematikai-kibernetikai modellekre van szükség. A kibernetika feladata lehetővé tenni olyan bonyolult rendszerek modellezését, mint amilyen a népgazdaság. Feladata továbbá a vizsgált objektumok szerkezetének és funkciójának megismerése, az aktív beavatkozás megfelelő eszközeinek megállapítása, valamint az adott objektumok számára előrejelzések készítése a távolabbi jövőre vonatkozóan. (2)

Melyek azok a módszertani problémák, amelyek a gazdaságban a matematikai modellek alkalmazása mellett szólnak?

Abból kell kiindulni, hogy a közgazdasági rendszerek végső soron az ember tudatos tevékenységének eredményeként keletkeznek. Ebből adódóan ezek a rendszerek tartalmazzák azt az embereken keresztül megvalósuló céltudatos irányítást, amelyet a modellezés során tekintetbe kell venni. A közgazdasági módszerek fejlesztését nagymértékben befolyásolják a társadalom szociális céljai és a mindenkori konkrét gazdasági stratégia. Ezáltal a jövő feltételeinek egy része már meghatározott. E folyamat modellezésének első lépése: a tárgykör konkrét megállapítása. Ehhez csatlakozik a modellalkotás nehéz útja, amelynek el kell vezetnie a feladat megoldásához és egyidejűleg tartalmaznia kell a modellhipotézisek korlátozó feltételeit is.

Minden modellszerkezet sajátossága, hogy a reális valóságot többé-kevésbé leegyszerűsített formában tükrözi vissza. Így vizsgálhatók a világ objektív valóságának formális összefüggései. Ez szükségszerűen a realitástól való eltávolodáshoz vezet, de ugyanakkor segíti a megismerési folyamatot, mivel leegyszerűsített módszereket alkalmaz és azért az összefüggéseket egyszerűsített formában lehet felismerni. Ezért szükséges a modellalkotással kapcsolatban néhány olyan problémára ügyelni, amely a modellek alkalmazhatóságát befolyásolhatja. Anélkül, hogy mélyebben a részletekbe bocsátkoznánk, ezek a következők: (3)

- szubjektivitás a modellek megalkotásában,
- a paraméterek becslése,
- az a priori információk és figyelembevételük,
- a problémák pragmatikus megoldhatósága.

A modellezés egyik legfontosabb formája: az ökonometriai modellezés. Mint ismeretes, az ökonometriai modellek sztochasztikus egyenletek (regressziós egyenletek, termelési függvények, elaszticitási függvények), amelyeket mérlegegyenletek egészítenek ki. Ezek a vizsgált gazdasági folyamatokon belüli oksági összefüggéseket és kölcsönhatásokat lehetőleg adekvát, de leegyszerűsített formában ábrázolják, az elemzés, a prognóziskészítés és a tervezés céljaira.

A tervezési gyakorlatban az ökonometriai modellek széles körű alkalmazását nehezíti, ill. akadályozza egy sor fontos probléma. Ezek:

- a modellek kidolgozásánál alkalmazott kvalifikált tudományos munka magas költségei;
- elegendő a priori információ beszerzése a vizsgált objektumokról;
- szubjektivitás bizonyos hipotézisek kiválasztásánál;
- nehézségek az egyenletrendszerek azonosításánál;
- leegyszerűsített paraméterbecslések hagyományos statisztikai módszerekkel;
- egy modell helyes kiválasztása azon modellek sokaságából, amelyek különböző módon elég pontosan leírják a vizsgált tárgyat;
- trend-komponenseket tartalmazó gazdasági idősorok figyelembevétele, amelyek gyakran olyan tényezők szoros korrelációjához vezetnek, amelyek között nincs valóságos összefüggés;

- a gazdasági relációk szükségszerű viszonylagos állandósága az elemzési és prognosztizálási időtartamban;
- a modell jóságának ellenőrzése az empirikus adatok és a modellértékek közötti különbség alapján;
- a modell illeszkedésének értékelése azokkal az információkkal, amelyeket már a paraméterbecsléshez használtak.

A gazdasági modellek alkalmazása mellett meg kell oldani egy sor egyedi tudományos feladatot is, ami nagy költséget jelent. Ezek megalapozzák a további kutatást és szükségesek ahhoz, hogy a bevált modellezési elvek arzenálját olyan új eljárásokkal lehessen kiegészíteni, amelyek tartalmazzák a már ismert módszerek előnyeit, de lépésről-lépésre segítik hátrányaik leküzdését. Egyben meg kell oldani a modellalkotás magas költségeinek csökkentését, amelyek a szakértők szerint az összráfordításnak 75–90%-át teszik ki. Számítógépek alkalmazásával a matematikai modellek költségei lényegesen csökkenthetők lesznek.

A továbbfejlesztés egyik lehetséges iránya a rendszerelemzésen alapszik és elvezet a szimulációhoz. Ezt bizonyítják pl. a Forrester-féle dinamikus rendszermodellezések a gazdasági folyamatok ábrázolásában. (4)

A lehetőség szerint zárt modell alkotására irányuló törekvés eddig kevésbé igazolt hipotéziseket és a rendszert meghatározó paramétereiktől való funkcionális függőséget eredményezett. Ezekkel a koncepciókkal kapcsolatban azonban az az alapvető probléma, hogy – elégtelen a priori információk esetén – egy nyitott modell kifejlesztése scénáriókkal lehetséges, amelyek a modellhez a bemeneti értékeket biztosítják. Ezáltal lehet a modellezésnél a stratégiákat figyelembe venni és mintegy „tudatosan befolyásolni” a lehetséges eredményeket. A Közgazdasági Főiskolán elsősorban ezzel a közelítéssel végzik a népgazdasági módszerek modellezését. (5)

A fejlesztés további irányát jelentik emellett az önszervező matematikai modellek. Ezek által válik érthetővé a szintézishez vezető módszerek egyik bonyolult rendszere, amelyet a szervezetek természetes fejlődésének mechanizmusát figyelembevevő fejlődési modellezések hasznosítanak, és így a tények vizsgálatához a kritikus mintavétel és kiválasztás segítségével egyre javuló modellekhez lehet jutni. Az önszervezés eredményeiben azok a modellek követhetők nyomon, amelyek elemzésre és prognosztizálásra egyaránt alkalmasak. Fontos emellett a modellkiválasztás feltételeit és elveit is meghatározni. Ez a módszer lehetővé teszi, hogy a részletek vizsgálata után megközelítően biztos matematikai modellek készüljenek abban az esetben is, ha elégtelen a priori információk állnak rendelkezésre.

Az önszervező modellezés módszertani alapja annak az elfogadása, hogy minden információ maga is tartalmaz – a kölcsönhatásokon túl – olyan lényeges értékeket, amelyeket a modellezés (azaz a rendszer struktúrája és funkciója) szempontjából figyelembe kell venni. Ilyen esetekben a modellező szabadon válogathat a rendelkezésre álló információkból és reprezentatív mintákból. Az önszervezésnek ezt a feladatot fel kell vállalnia anélkül, hogy az alkalmazó mélyen behatolna a vizsgálati módszer törvényszerűségeibe. Az önszervezés „rendelkezésre bocsátja” a szükséges algoritmusokat, és így a szubjektív döntések háttérbe szoríthatók. Ennek módjai:

- a lényeges hatótényezők kijelölése;
- a bázisfunkciók és előírások kijelölése a bonyolultabb modellváltozatok készítéséhez;
- célkitűzés a szelekciós kritériumoknak megfelelő modellek kialakítására és kiválasztására;
- a szabályozás módjának kiválasztása.

Ezekkel kell foglalkozni az a priori információk megbízhatóbbá tétele érdekében.

Az önszervezési folyamat modellezésénél a következő elveket kell figyelembe venni:

1. *A bonyolultság fokozatos növekedése*

A lényeges hatótényezőket, a megfelelő rendszermutatókat a növekvő bonyolultságú modellek nagy számából számítógépes feldolgozással alakították ki. (Ilyen modellek a hatótényezők növekvő kombinációjából keletkeznek.)

2. *Külső kiegészítés és szelekció*

A kiválasztás külső (ti. külső információn alapuló) kritériumainak megadásával egy ún. optimális bonyolultságú modell jön létre, amelyet szelekció útján választanak ki.

3. *Heurisztika*

Az alkalmazó feladata, hogy előírja a választás külső kritériumainak előfeltételeit, az alkalmazható bázisfüggvények és algoritmusok minőségét és a modellek kiválogatását.

4. *Egyidejű modellezés különféle absztrakciós szinteken*

A megismerési folyamatok tökéletesítéséhez – a kivizsgálási folyamatokon túl – szükséges az egyoldalúság leküzdése, továbbá az egyszerűsített ábrázolás. Egyidejűleg a különböző részletezettségű absztrakciós szinteket is fel kell kutatni, hogy átfogó képet kapjunk a kutatás tárgyáról.

Az önszervező modellezést máris eredményesen alkalmazzák a mezőgazdasági, ökológiai, műszaki, ill. technológiai, gazdasági, demográfiai és meteorológiai folyamatok prognosztizálásában (lásd Ivachnen Müller idézett helyen). Ha ezt összehasonlítjuk a modellezéssel – bár ez különösen bonyolult módszer –, használhatósága vitathatatlan. A lényeges problémák – mint amilyenek az ökonometriai modellezésnél léteznek – az önszervező módszerrel leküzdhetők, vagy fokozatosan javíthatók.

A fenti módszert a „Bruno Leuschner” Közgazdasági Főiskolán különböző célokra használják. Külön kell utalni a népgazdasági folyamatok modellezésére, amelynél az előrejelzésre fontos hosszabb idősoros nemzetközi gazdasági mutatókat használnak fel. A munkálatokat a népgazdaság részfolyamatainál tovább kell folytatni. Az a módszer a fejlődés nemzetközi összehasonlítására is alkalmas. Itt kell utalni azokra a fontosabb mutatókra, amelyek az NDK és Csehszlovákia, valamint Bulgária vonatkozásában készültek, ahol hasonló népgazdasági mutatók elemzése és prognosztizálása valósult meg. Tapasztalni lehetett, hogy a tíz évre történő előrejelzés megbízható eredményhez vezetett. Emellett a külső stratégiák alapján különböző variánsokat lehetett kiszámítani.

Összegezve: Nem lebecsülendő, hogy a leírt módszereknek jó esélyük van arra, hogy a továbbiakban a gazdasági valóságot nagyobb mértékben tükrözzék, előre jelezzék. Alkalmazásukhoz a szükséges metodológiai- és számítástechnikai előfeltételek általában megvannak. A szélesebb körű alkalmazáshoz és a racionális felhasználáshoz – a primer adatok feldolgozásától kezdve az előrejelzésig és értékelésig – azonban még sok célirányos munka szükséges, előbbrejutás pedig csak lépésről-lépésre valósítható meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- (1) Direktiva der SED für die Entwicklung der Volkswirtschaft der DDR 1981–1985. Dietz Verlag, Berlin 1981. S. 40.
- (2) Ld. Müller, J.–A. Wirth, D.: Weiterentwicklung der Modellbildung zur Analyse und Vorhersage der Entwicklung und Wechselwirkung ausgewählter volkswirtschaftlicher Kenngrößen.
Forschungsinformation HfÖ „Bruno Leuschner“, Berlin 1984.
- (3) Ld. Ivachnen, A. G.–Müller, J. A.: Selborganisation von Vorhersagemodellen, Verlag Technik, Berlin 1984. S 38 f.
- (4) Ld. Forrester, I. W.: Industrial Dynamics, New York, London, I. Wiley, 1961.
- (5) Ld. Matthes, B.: System zur Modellierung der sozialökonomischen Entwicklung der RGW-Länder, MNIIPU, Moskva 1982.

4. A ZÁRÓ PLENÁRIS ÜLÉS ELŐADÁSAI

KOVÁCS GÉZA BESZÁMOLÓJA AZ 1. SZEKCIÓ MUNKÁJÁRÓL

Az 1. sz. szekció programja különösen feszes volt: 15 témaindító előadás, 3 külföldi előadás, valamint 18 kiegészítő előadás és mintegy 15 hozzászólás hangzott el. (Tartós betegség miatt 3 előadás elmaradt.)

Igazolódott egy hipotézisünk azzal, hogy ez a tanácskozás nem vált egy modern, késő huszadik századi Bábellé, mert a jelenlevők értették egymás észjárását és mondanivalóját is. Ebben jelentős szerepe volt – az előadók által elmondottak magas szakmai színvonala mellett – annak, hogy az előadások nagyon jó ábra-anyaggal voltak demonstrálva. Emellett a konferencia, ill. a szekció előadói országosan ismertek népszerűsítő munkásságuk alapján is, úgyhogy mondanivalójukat nagyon közérthető formában is elő tudják adni.

A konferencián nagyon sokféle problémát vetettek fel, s a szaktudományi és gyakorlati tevékenységek nagyon sok művelője fordult a jövő felé. Nagyon komoly formában vetődött fel, hogy van bizonyosfajta egyenetlenség a szaktudományok jövő felé fordulásában. A műszaki tudományokban, az agrártudományokban és a társadalomtudományok számos ágában is eléggé széles körű azoknak a szakértőknek a száma, akik 30–50 éves időszakokra kiterjedő nagy műszaki, gazdasági, települési és más prognózisok kidolgozásában vettek már részt. Egyre több a közgazdászok között is az olyan, akinek a jövővel való foglalkozás már hozzátartozik a szemléletéhez, az egész tevékenységéhez. Öröm volt számunkra, hogy a szociológia tudományának jelenlevő professzora is – nagyon határozott formában elemezve a jelenlegi helyzetet – felvállalta a jövő felé fordulást, nagyon fontosnak minősítve, hogy a maihoz képest a szociológia jelentősen mozduljon el a jövő felé. Úgy tapasztaljuk, hogy nem elégséges a jövővel való foglalkozás a jogtudományok területén. (Itt a konferencián is szó volt róla, de korábbi munkásságokból is tudjuk, hogy pl. a kriminalisztikában értek el nálunk is jelentősebb eredményeket, más területeken már kevésbé, jóllehet a jogászok szerepe megnőtt az intézményfejlesztés és a településhálózat működtetésével kapcsolatban az utóbbi időben; tehát nagyon fontos lenne szerintünk itt is egy erőteljesebb jövő felé való fordulás.)

A második ilyen kérdéskör, ami további vizsgálódás tárgya lehet: a nyersanyagok és az energiahordozók kitermelésének környezetkárosító hatása. Itt nem egyszerűen csak arról van szó, hogy mennyi a nyersanyag, vagy az energia, hanem arról is, hogy kitermelésük több esetben – olyan nyersanyagféléseknél, amelyek például az építőiparnak is nyersanyagai lehetnek – nagy mértékű tájrombolást eredményezhet, s ezért környezetvédelmi szempontból hosszú távon jelentősen korlátozni kellene bizonyos irányokban a kitermelés mértékét. Ugyanígy vetődött fel – és egyirányú vita tárgyát képezte – az agrárökológiai potenciál hasznosítása is, melynél a korlátozott vízmennyiség jelent problémát. Azonban a fő kérdés itt az, hogy az elsődleges élelmiszertermelés exportra orientálódjék-e, vagy pedig álljunk át olyan más struktúrára, amelyek esetleg más hazai igényeket elégítenének ki jobban. Nincs módom e kérdést részletezni, de látni kell, hogy ez a kettő nem ugyanazt a stratégiát jelenti. Nagyon komoly formában vetődött fel a mezőgazdasági melléktermékek fokozott hasznosításának a kérdése is,

mert a mezőgazdasági biomassza 50%-a melléktermék vagy hulladék formájában jelenik meg. Ennek egy tekintélyes hányadát nem hasznosítjuk, miközben erőfeszítéseket teszünk a szénbányászat kapacitásának növelésére. Meg kellene vizsgálni: milyen értelmes módjai vannak ökológiacentrikusan az ésszerűbb gazdálkodásnak, a melléktermékek ill. a hulladékok jobb hasznosításának.

Érdekes és többirányú vita bontakozott ki a tudományintenzív termelés és a különböző szektorok fejlesztésével kapcsolatban. Kiemelten nagy figyelmet fordítottak a mikroelektronika és a biotechnológia jövőt formáló szerepére. A mi szekciónkban ennek sokoldalú műszaki összefüggéseit, jövőbe mutató tengelyeit is vázolták. Érdekes tanulság volt, hogy a biológusok és a mikroelektronika művelői gondolkodásukban szerfelett közeledtek egymáshoz, s nemcsak azért, mert a biológusok fontosnak tartják a mikroelektronikának a műszerekben való fokozott megjelenését, hanem azért is, mert a fizikusok egyetértettek abban, hogy a mikroelektronika újabb fejlődési szakaszában sokkal inkább a biológiai mechanizmusokhoz igazodva fog tovább fejlődni, mint mondjuk a hagyományos mechanikai módszerek révén tökéletesedni. Számunkra meggyőzően érveltek arról, hogy a biotechnológia jelentős eredményeket ért el. Azonban most olyan küszöbérték elé került, ahol nagy erőfeszítésekre van szükség ahhoz, hogy egy következő fejlődési szakaszra áttérjen. Sok összefüggése még nincs eléggé feltárva, s a tudomány művelői, ill. a tudomány eredményeit alkalmazók részéről nagy nekirugaszkodás várható. És ha itt szinttörés lesz, akkor ennek jelentős következményeivel kell számolni a jövőben.

Felvetődött más vonatkozásban (a fejlett tőkés országból érkezett kollégánk vetette fel), hogy: nincs-e ez az egész mikroelektronika nálunk esetleg túlhangsúlyozva? Egyfelől kétségtelen, hogy bizonyos fokig divatként is foglalkozunk vele, mert mi hajlamosak vagyunk divatkérdésként kezelni jövőbe mutató kérdéseket. Másrészt esetenként hajlamosak vagyunk fontos kérdéseket túlbeszélni. De azért abban eléggé egyértelmű vélemény alakult ki, hogy – nagyobb távlatokat tekintve – a mikroelektronikának generáló szerepe van, és ezt a generáló szerepét meg kell őrizni. A nagy gond az, hogy: megelégedjünk-e olyan jellegű alternatívával, ami elmaradásunk mérséklését jelenti, vagy esetleg a felzárkózás irányába is el tudnánk mozdulni? Ha egy alternatíva így fogalmazódik meg, akkor nem valószínű, hogy jelentős túlbeszélésről lenne szó. Érdekes módon a korábbiakhoz képest változatosabb hangsúlyt kapott a mikroelektronikai fejlődésnek a foglalkoztatásra gyakorolt hatása. Korábban úgy vélték, hogy talán túl nagy lesz ennek a munkaerőt felszabadító hatása. Ezt a kérdést tehát tüzetesebben kell megvizsgálni, hogy megalapozottabb választ kapjunk.

Idetartozó kérdés tulajdonképpen az is, ami a mikroelektronikával kapcsolatban fogalmazódott meg, hogy a jövőben a hazai fejlődésnek ugrópontja lesz a társadalom új technika iránti fogékonysága, fogadóképessége. Nem annyira a mikroelektronikai termelés kerül a középpontba, hanem felhasználási körének a szélesedése. A konzervativizmus vagy a nyitottság mércéje lesz az, hogy társadalmunk mennyire lesz fogadóképes az új technológia iránt.

Ehhez kapcsolódva szóltak az embargólistáknak, ill. a katonai technológiák polgári szférába való átkerülése ritmusának a hazai fejlődésre gyakorolt különböző alternatív hatásairól is.

A természeti és a művi környezetünkkel kapcsolatban eléggé problematikus kép alakult ki a vitában. Úgy tűnik, hogy nagyon nagy beruházásokra lesz szükség a hagyományos struktúrákban a szinttartáshoz is, és ez nyilvánvalóan kevés. Hangsúlyozták, hogy a technikai fejlődés, az üzemi méretek alakulása, sőt a mikroelektronika révén a munkaerőállomány átstrukturálódása – jobb települési eloszlást tesznek majd a későbbiekben lehetővé, de ezt tudatosabban kellene kihasználni. Térképek segítségével meggyőzően demonstrálták, hogy a különböző irányú gazdaságfejlesztési stratégiák (ipariak, mezőgazdaságiak és így tovább) más-más tájbeli vonzatokkal járnak, s ezért a korábbiaknál nagyobb gondot kell fordítani arra, hogy az alternatív stratégiákhoz hozzáillesszük azok várható regionális következményeit, és ezek így együtt

kerüljenek a döntéshozók elé. Tulajdonképpen ezzel a térkérdéssel függ össze az is, hogy nagy problémaként vitattuk meg a globális nagytárségi és a hazai nagy perspektívát jelentő kérdéseket. Megfogalmazódott – marxista filozófusok és a jelenlevő fiatal református lelkész részéről egyaránt – a globális jövőért való fokozott felelősség kérdése, valamint az is, hogy hangulatoktól mentesen kell a KGST tevékenységét továbbfejleszteni, továbbá más térségekkel a kapcsolatunkat megoldani. És ez – az országok nagy térségek felé való nyitottságától kezdve, az erdők pusztulásán át, a közös vízrendszerépítési gondjainkig – nagyon sok olyan kérdést érint, amelyek jelzik, hogy nemzeti keretek között társadalmi, vagy távlati problémáink egyre nagyobb hányada válik olyanná, amivel csak nemzeti keretek között nem tudunk érdemben megbirkózni.

Többoldalú érdekes fejtegetést hallhatunk a társadalom humánbiológiai „vagyonának” az alakulásáról, a benne megfigyelhető romlás tendenciáiról, és ennek kapcsán arról is, hogy eléggé jól bizonyíthatóan megfordíthatók bizonyos negatív fejlődési tendenciák. Tehát potenciálisan mód van arra, hogy humánbiológiai „vagyonunkat” javítsuk. Minden meglevő gond ellenére karakterisztikus hangsúlyt kapott a magzatvédelem, és az egész csecsemővédelem új alapokra való helyezésének a kérdése, amivel az orvostudomány jelenlevő képviselői is messzemenően egyetértettek. Ez jó demonstráció volt arról – és ez más területeken is érvényesíthető –, hogy az orvostudományban a nemzetközi élvonalban való maradáshoz, vagy az ahhoz közel kerüléshez mennyire mást jelent a felhalmozott tudás birtoklása, a működés műszaki feltételeinek a megteremtése, és országoként, ill. térségenként az új orvostudományi eljárásokkal szemben jelentkező etikai problémák különböző formáinak a megjelenése. Ezért ezt nagyon összetett kérdésként kell kezelni.

A vitáknak visszatérően nagy kérdésköre volt az érték problémakör. Ennek kapcsán nagy hangsúlyt kapott, hogy a generációk közötti eszmecsere fokozni kell, sőt több fórumon felvetették azt is, hogy a fiatal generációkat fokozottan érdekeltté kell tenni a jövőbeni problémák megoldásában. Utaltak arra is, hogy az ifjúsággal kapcsolatban a döntéshozatal különböző szintjein tapasztalhatók averziók. A továbbiakban ezért meg kellene vizsgálni, hogy: milyen problémák megoldásának mi lehet a szóba jöhető módja? Ennek kapcsán vetődött fel az utóbbi időben a problémák szervezeti úton való megoldása, és – főleg az ifjúság körében – informális struktúrákhoz kapcsolódó mozgalmakhoz való viszony kérdése. Mindezt érdemes abból a szempontból is vizsgálni, hogy hogyan használhatók fel az ifjúság mozgalmi kezdeményezései a konstruktív jövő kialakításához.

Ezzel szorosan összefüggő másik kérdéscsoport: a tudományos és a köznapi utak egymáshoz való viszonyának a kérdése. Azért, hogy a kívánatos és a lehetséges jövő közelebb kerüljön egymáshoz, nagy hangsúlyt kapott a köznapi utak jövőorientált fejlesztése és a tudományos utakhoz való közelítésük.

További nagy kérdéskör volt a társadalom anyagi érdekelttségi szempontú, és ehhez rendelhető, jobban közösségi irányú fejlesztésének a kérdése. Senki sem vonta kétségbe az anyagi érdekelttség szükségességét, de a marxista filozófusok és az egyházi pályán dolgozók egyaránt jelentős szerepet szántak az anyagiakat meghaladó közösségi szempontoknak (együttműködés, közös felelősség) azzal, hogy nagyobb távlatokban a közösségi elemek súlyát jelentősen növelni kellene, megteremtve ennek megfelelő mechanizmusát is. Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódott az emberi belső indítékokkal, a pszichés vonásokkal való foglalkozás kérdése. Külön előadás boncolgatta az empátia problémakörét és ennek jövőkutató (prognosztikai) kezelhetőségét, rámutatva arra is, hogy talán az empátia az a terület, ahol a jövővel való foglalkozás szaktudományi művelői az írókkal és a művészekkel mintegy határterületen találkozhatnak, és esetleg együtt vállalhatnak fel egy embercentrikusabb jövő kialakítását.

Tulajdonképpen az értékek változtatásához tartozik az oktatás jövőjének a kérdése is.

Két, meglepően kemény és bizonyított állítás hangzott el. Az egyik szerint nem készültünk fel arra, hogy a jövőben az általános képzés nem lesz azonos az általános iskolai képzéssel. A másik a minőségi képzést hiányolta. Mindez együtt egy olyan metodológiai-módszertani problémakezelés igényléséhez vezetett el bennünket – lengyel, szovjet és csehszlovák vendégeink közreműködésével –, amelynél a módszertani fejlesztést tekintették fontosnak azért, hogy a globálisabb, összetettebb jövőt megbízhatóbban tudjuk kezelni.

ILLÉS JÁNOS BESZÁMOLÓJA A 2. SZEKCIÓ MUNKÁJÁRÓL

A 2. szekció előadásai megerősítették azt a tényt, hogy a tervezők számára is rendkívül hasznos új információkat, új mozgásterek lehetőségét megismerni. Az előadások felsorolását nem ismétlem meg, de azt hangsúlyoznám, hogy az értékes, jól összeillő, jól összeválogatott előadásokat sokszor rendkívül éles hangú viták követték. Ezek azt mutatják, hogy ha nem a távoli 2020-as jövőről gondolkodunk, hanem a közelebbi, a 80-as, ill. a 90-es évekről van szó, akkor a nézetek már sokkal differenciáltabbak, sokkal élesebben ütköznek a vélemények, sőt sokkal nehezebben bontakozik ki a teendők meghatározottsága és körvonala. Megjegyzem, hogy a stratégiai vonatkozású körvonalak tekintetében még a legszélsőségesebb nézetek között is mindig van valami olyan kis közös vonás, amelyre egy új gazdasági, társadalmi fejlődési pálya alapvető stratégiai céljai felrajzolódhatnak. Rendkívül fontos, sőt nélkülözhetetlen a tervezés számára, hogy az alapvető gazdasági szférákat a társadalmi folyamatok szférájával összekapcsolva vizsgálja. Másképpen nem lehet a veszélyzónákat, az elágazási pontokat, a feszültségi góccokat jól előre jelezni, számításba venni, a kezelésükre vonatkozó elgondolásokat kialakítani, enyhítésükről gondoskodni, vagy esetleg e problémákat megoldani.

De kiderült az előadásokból és a vitákból: nem törekedhetünk egy új gazdasági, társadalmi fejlődési pályára való rálépésnél arra, hogy minden feszültséget elkerüljünk, és minden feszültséggócot egyben megoldjunk. Számolni kell azzal, hogy minden megújulás együttjár újabb társadalmi strukturális változásokkal. A megújulásnak ára van, és ezt meg kell fizetni, mert különben nem tudunk megújulni. Nem szabad tehát abban az illúzióban ringatni magunkat, hogy feszültségek nélkül térhetünk rá egy új gazdasági, társadalmi fejlődési pályára! Legfeljebb azt a célt tűzhetjük ki, hogy ezeket a feszültségeket enyhítsük. Ezzel elkerülhetjük azt a legnagyobb veszélyt – és vele a legnagyobb kockázatot –, hogy letérünk a történelmi fejlődés fő vonaláról egy mellékútvonalra (amire a magyar történelemben már volt példa a középkor végén).

Felmerült szekciónkban is a jövővel kapcsolatos értékrendszernek, ill. az adott értékrendszer és egy jövőbeli értékrendszer közötti konkrét átalakulási folyamatnak a kérdése. Más szekció egyik előadásában olvastam: mérlegelik, hogy milyen kockázattal jár az értékek megújítása, váltása. Az ilyen mérlegeléseket vállalni kell, és természetesen ezeket még részletes vizsgálatokkal is alá kell támasztani. A lényeg az, hogy vállalnunk kell az értékrendszer megújításának a kockázatát.

A szekcióban nagyon fontos kérdésként merült fel – a közeli egy-két évtizedre érvényesen – általában a nyitottság vagy a mozgástér problémája, és élénk vita volt az ehhez kapcsolódó kérdésekben. Általános megállapítás volt az, hogy nemcsak egyszerűen országunk kis méretei miatt, hanem a tudományos-technikai haladás elsajátítása és önismeretünk javítása érdekében is szükséges nemzetközi vonatkozásban nyitottságunk fenntartása, mind gazdasági, mind kulturális értelemben. Létalapunkhoz tartozik részben a szűkebb KGST integrációhoz való tartozás, s jövőnk létalapja az egész világra való kitekintés és kapcsolattartás. Természetesen szük-

séges átgondolni azt, hogy e vonatkozásban a rossz kötöttségek és függőségek oldódhassanak, de ez semmiképpen nem eredményezhet zártságot a magyar gazdaság és társadalom számára. A nyitottság kérdése merült fel abban a vonatkozásban is, hogy a jövőkép és a jövőbeli értékrendszer tekintetében csak alternatívákban gondolkodhatunk. Azonban nem lehet egyedül sem a tudományos műhelyekre, sem a tervező intézményekre rábízni a jövő értékrendjének kialakítását, ebben a társadalmi gyakorlatnak is szerepet kell kapnia. Egy jövőkép és célrendszer csak akkor lehet reálisan mozgósító, ha az nemcsak a kutatónak tetszik, nemcsak a tervekben szerepel, hanem ha a tervek, a célok megoldása érdekében kitűzött feladatokhoz a társadalom – elsősorban az innováció szempontjából – legfontosabb rétegei csatlakoznak, azonosulnak velük, és ha – nem utolsósorban – a társadalom legszélesebb tömegei is cselekvő azonosulásra képesek egy ilyen jövővel. Ezért óvakodni kell az olyan jövőképektől, értékektől és céloktól, amelyeknél nem valószínűsíthető az ilyen széles körű azonosulás. Ezt tartom én a szekcióbeli vita egyik legfőbb tanulságának.

BESENYEI LAJOS BESZÁMOLÓJA A 3. SEKCIÓ MUNKÁJÁRÓL

A harmadik szekcióban 16 témaindító előadás és közel 20 felszólalás hangzott el. Jellemző volt, hogy szekciónkban együtt voltak az elméleti, a módszertani és a gyakorlati szféra szakemberei. Munkánkban résztvettek ipari, mezőgazdasági, egészségügyi és fogyasztási kérdésekkel foglalkozó szakemberek, s a vitában felmerültek konkrét módszertani kérdések és bizonyos gyakorlati problémák is.

Megfogalmazódtak különböző elvárások a szekció munkájával szemben. Többen felvetették, hogy ez a szekció – és a konferencia – legyen tudományos-szakmai eszmecsere. Olyan igény is felmerült, hogy jó lenne, ha a gyakorlati tapasztalatokról is lehetne véleménycsere. Igényelték azt is, hogy a konferencián elhangzottak a napi munkához is felhasználhatók legyenek. Azt hiszem, egyértelműen megállapítható, hogy az ilyen sokirányú elvárásoknak ez a szekció nem tudott teljes mértékben eleget tenni. A legnagyobb hiányérzet talán a konkrét szakmai, gyakorlati, módszertani kérdések kapcsán merült fel. Ezzel összefüggésben megfogalmazódott az az igény, hogy célszerű lenne, ha a prognosztikai és tervezési szakemberek módot találnának arra, hogy a konferencián kívül is – valamilyen országos plénumon, munkaülésen – találkozzanak. A szekció és az egész konferencia szempontjából nagyon hasznos volt, hogy képet kaptunk azokról a problémákról, amelyek az iparban, a mezőgazdaságban, az értékesítésben és más területeken a jövőt illetően felmerültek.

Úgy vélem, példamutatóan szerencsés volt a konferenciát szervező bizottságnak az a döntése, hogy a stratégiai tervezéssel kapcsolta össze a prognosztizálás, az előrejelzés kérdéseit, s ezáltal talán ezt az egész témakört egy nagyon aktuális, nagyon valós közegbe helyezte, mellyel a szakmai érdeklődést és a vitát is nagymértékben serkentette. Meg is fogalmazódott az, hogy a jövőkutatói kérdéseknek ilyen valóságos lételemben való vizsgálata viszi előre a gyakorlati fejlődést, és erre igen nagy szükség van a vállalati szférában.

A vita során általános jelleggel fogalmazódott meg az az alapgondolat, hogy a makro- és a mikroszféra között a kapcsolatot továbbra is tartani, közgazdaságilag erősíteni és mélyíteni kell. A mikroszféra problémái iránt nagyobb megértést kell tanúsítani, és figyelembe kell venni azt a tényt, hogy ha tömegmértékben jelentkeznek problémák a mikroszféra gazdálkodásának eredményességével, hatékonyságával, irányításával és más kérdéseivel kapcsolatban, akkor ezek nagyon komoly gondot okozhatnak, és a népgazdasági célok elérését is veszélyeztethetik.

Ezzel együtt nagyon lényegesnek tartom, hogy a szekcióban megfogalmazódott egy jövőre orientált álláspont. (Tehát nem arról folyt itt a szó, hogy milyen tényezők nehezítik a mi munkánkat, nem arról panaszkodtak a hozzászólók, hogy milyen nehéz helyzetbe kerül ma egy vállalat. A vitának az alaphangja az volt, hogy igenis ebben a helyzetben a jövővel foglalkozni kell, és csak ez lehet az előrehaladás útja.) Ezért lényegesnek tartom hangsúlyozni, hogy konferenciánkat egy új hang, új szellem és új stílus is jellemzi a korábbiakkal szemben. Úgy értékelem, hogy közgondolkodásunk átbillent egy bizonyos holtpontra, s a passzív beletörődés és búslakodás helyett most egyfajta tettekészség és kiútkeresés kezd jellemzővé válni a vállalati szférában.

A főbb kérdéseket – csak jelzésszerűen – 12 pontban foglaltam össze:

1. A vállalatnagyságtól, szervezeti formától függetlenül felvetődő alapvető fontosságú kérdés: a vállalati önállóság. Nemcsak elvi lehetőségek és kívánalmak megfogalmazásáról van szó, hanem olyan tényleges feltételrendszer megteremtéséről, amely biztosítja az ilyenirányú vállalati törekvések megvalósíthatóságát. A valós, tényleges feltételrendszerre épülő vállalati önállóság talaján állva vethető csak fel a vállalati előrelátás és tervezés szakmai-tudományos megalapozottságú gyakorlati elterjesztése.

2. A szabályozórendszer a makro-mikroszféra közötti kapcsolatteremtés – napjainkban igen jelentős – tényezője. Alapvető feladata, hogy a makrogazdasági célok elérésének megfelelően befolyásolja a mikroszféra egységeit. Rendkívül lényeges, hogy a jövőben nagyobb toleranciát és megértést mutassanak a központi irányító szervek a mikroszféra problémái, gondjai, nehézségei iránt, hogy jövőorientált szemléletmódban mérlegetjék a jelen makrogazdasági és a jövő mikrogazdasági problémáit.

Sokan vélekednek úgy, hogy a jelen nagy problémáit megoldjuk, de ennek jövőbeli, a mikroszférát is érintő negatív hatásaival nem foglalkozunk.

A szabályozórendszer kidolgozóinak fokozott figyelmet kellene fordítani a vállalati mozgástér biztosítására, amelynek kereteit egy határon túl nem lehet káros hatások nélkül szűkíteni. A kötött pálya és a teljes kötetlenség között mindenkor törekedni kell – az adott makrogazdálkodási követelmények teljesíthetőségének talaján állva – egy olyan mikrogazdasági mozgástér biztosítására, amely kellőképpen felszabadítja és érvényre juttatja az önálló vállalati elképzeléseket, akciókat.

3. A szervezeti változások nem oldják meg önmagukban a jelen és jövő nagy problémáit. A vállalati szervezeti módosításoknak valós közgazdasági talajból kell fakadniuk. Eléggé általánosnak tekinthetők az aggodalmakat kifejező vélemények, amelyek szerint egyfajta divathullámként terjed a kis szervezeti egységek kialakítására irányuló törekvés.

Tekintettel a hazai „aszimmetrikus” helyzetre (csak nagyvállalat), várhatóan egy olyan hosszabb, közgazdaságilag is megalapozottnak tekinthető folyamatról van szó, amelynek révén kialakul valamiféle optimálisnak tekinthető arány a kis- és nagyvállalkozások között. Óvakodni kell a probléma leegyszerűsítésétől és a jelenlegi kisvállalkozási folyamat folytatásától ugyanúgy, mint annak misztifikált túlértékelésétől. A nemzetközi tapasztalatok is igazolják, hogy a mozgékony, nagyszámú kisvállalkozások a „nagyok” árnyékában, sokszor azok menedzselésével funkcionálnak.

4. A vállalati előrelátás sajátos problémái vetődnek fel a kisvállalkozások esetében, mivel működésük jelentős mértékben a napi aktuális szükségletek és igények kielégítését szolgálja. Szervezetük rendkívül érzékeny a környezet változásaira, a szabályozórendszer szorítóbb módosulásaira. (Jelentős számú kisvállalkozás szűnik meg időről időre.) Objektív gazdasági helyzetükből következően ezen kisvállalkozások a jelenre és nem a jövőre orientáltak, de ugyanakkor számottevő szerepet játszanak a nagyvállalatok jövőre vonatkozó céljainak megvalósításában. Miután nem tekinthetjük időlegesnek a kisvállalkozásokat, foglalkoznunk kell ezek előrejelzési-tervezési és közgazdasági-módszertani kérdéseivel.

5. Az előrejelzési-tervezési tevékenység lényeges eleme a vezetői felkészültség és a jövőorientációs készség. A jövőorientáció nem egy tantárgy, amely egyszerűen megtanulható. Ugyanakkor nem tagadható a tudatos szakmai-tudományos felkészültség pozitív hatása a jövőorientáció kialakulására. Érdemben foglalkozni kell tehát az oktatás és a vezetőképzés ilyen irányú továbbfejlesztésével, ajánlást kell kidolgozni a jelenleg folyó felsőoktatási korszerűsítési munkák számára. A probléma úgy merül fel, hogy elmaradásunkat nemcsak hogy konzerváljuk, hanem bővíve újratermeljük azáltal, hogy a jelenleg egyetemet végző, a mikroszférába kerülő szakemberek sem kapnak – a Közgazdasági Egyetem néhány hallgatóját kivéve – még jövőku-

tatási alapképzést sem, nem is beszélve haladóbb kurzusokról. Amíg a jövő kutatás tudománya nem válik a felsőoktatási tananyagok szerves részévé, a különböző tovább- és vezetőképzőkön csupán eseti és rész megoldások szülehetnek.

6. Az innovációs lehetőségek segítése és menedzselése – a mikroszféra minden ágazatában – általános igény és szükségszerűség. A jelen gazdasági helyzetből várhatóan következik majd a hazai műszaki fejlődési folyamatok lassúbbodása, ami viszont szükségképpen felveti a kevésbé tőkeigényes innovációs lehetőségek feltárását és támogatását. Bizonyos kockázatot is vállalva, foglalkozni kell a kisvállalkozások innovációs elképzeléseinek segítésével és támogatásával.

7. A mikroszféra információellátottságát tekintve az alábbi aspektusok vethetők fel:

a) A vállalatok, szövetkezetek önmagukat sem ismerik eléggé, nincsenek tisztában saját lehetőségeikkel, tartalékaikkal, piacaikkal. Objektív és szubjektív okok miatt sok helyen még nem alakult ki az információ iránti igény, s ebből következően az információknak nincs kellő becsülete és értéke.

b) Egymás megismerésére nincs megfelelő törekvés, szándék, nem terjednek a jó és hasznos tapasztalatok. A gyakorlati eredményekkel járó tapasztalatcserék (pl. hatásos előrejelzési és tervezési megoldások) ritkák, esetlegesek.

c) A vállalati környezet megismerésére rendkívül kis energiát fordítanak a vállalatok jelenleg. A piac, a versenytársak, a központi irányítás szándékainak megismerése és előrejelzése nem vált a vállalati vezetés általános eszközévé.

Az előbbiekből következően a mikroszféra jövőorientáltságát kedvezőtlenül befolyásolja a nem kellő színvonalú múlt- és jelen ismeret (röviden önismeret és környezetismeret), ami nélkül viszont nem lehet hosszabb távú és a mikroszféra egészét átfogó, szakmailag megalapozott prognosztikai-tervezési gyakorlati tevékenységet kialakítani.

8. A III. Magyar Jövő kutatási Konferencia szervezésében aktuális és tudományosan megalapozott döntés volt, hogy a vállalati előrejelzések kérdéseit a vállalati stratégiai tervezés összefüggésrendszerébe ágyazva vetette fel. Aktuális volt, mert a hosszú távú vállalati előrelátás kérdései napirenden vannak. Tudományosan megalapozott volt, mert az előrejelzést a maga természetes életközegében, a vállalati vezetői döntések, s ezen belül a hosszú távú stratégiai döntések megalapozásának és előkészítésének eszközeként fogta fel. Belátható, hogy az ilyen szemléletű „vállalati prognosztika”-értelmezés eredményezhet csak elmélyülő és mély gyökereket eresztő, a mindennapi vállalatvezetési tevékenység szerves részévé váló előrejelzési tevékenységet. A jövőben ugyanilyen értelemben kellene foglalkozni a rövidebb távú tervezés prognosztikai megalapozásának a kérdéseivel is.

9. A mezőgazdasági vállalatok előrejelzési-tervezési kérdéseivel a jövőben kiemelten kell foglalkozni, mivel ezeknél számos specialitás és probléma jelentkezik. Napjainkra a mezőgazdasági vállalatok gazdálkodási és piaci problémái bonyolultabbá váltak, a korábbi extenzív fejlődés számos tartaléka kimerült, új megoldási lehetőségek feltárásával kell foglalkozni. Ugyanakkor a szabályozórendszer működése sajátos megoldandó problémákat és nehézségeket vet fel.

10. A humán tényezők szerepe és jelentősége egyre fokozódik a vállalati gazdálkodásban. Éppen ezért nem csupán makrogazdasági egészségügyi probléma (és megoldandó feladat) a munkaerő újratermelésével kapcsolatos egészségvédelmi, megelőzési és gyógyítási feladat, hanem ez a vállalatvezetés érdeklődésének is homlokterében álló gazdasági–társadalmi–humán jellegű kérdéscsoport. Át kell gondolni, hogy ebből a felismerésből milyen teendők adódnak a gyakorlati vállalatvezetés számára a jelenben és – méginkább – a közeljövőben.

11. A vállalati előrejelzés és tervezés szervezeti formáit illetően nincs értékelhető hazai tapasztalat. A nemzetközi gyakorlatra és néhány nagyvállalat hazai helyzetére építve reálisnak tűnik az az álláspont, hogy nem célszerű önálló osztályok és főosztályok létrehozása az egyes

tevékenységekre (stratégiai tervezés, előrejelzés, közép- és rövidtávú tervezés stb.). Nem vitatható tény, hogy minden vállalatnak saját magának kell kialakítania a jövőre vonatkozó elképzeléseit, de ennek komplexitásában, megalapozottságában azonban jelentős szerepet játszhatnak külső szervezetek, szaktanácsadó intézmények és vállalkozások. Úgy tűnik, hogy vállalatainknál szorgalmazni kell olyan csoport létrehozását (esetleg 1-2 személy ilyen megbízását), amely koordináló-szervező munkát végez részben a belső, részben pedig a külső feladatok megoldásában, szakemberek, teamek munkájának irányításában és összehangolásában. Ehhez kapcsolódóan segíteni és szorgalmazni kell az olyan professzionista színvonalon prognosztikai munkát végezni képes szervezetek létrehozását (valamint a meglévők ilyen irányú profiljának erősítését), amelyek képesek a vállalati előrejelzési és tervezési feladatok sikeres megoldásához elvi módszertani és gyakorlati közreműködői segítséget adni.

12. A mikroszféra előrelátási lehetőségeit és a gyakorlati eredményességet nagymértékben gátolják módszertani hiányosságok, fogyatékoságok. Ezen belül megemlítendő az alábbiak:

a) Az előrejelzések készítéséhez szükséges információs bázis nem alakult ki vállalataink túlnyomó többségénél (kivételnek számít az, ahol ilyen irányú törekvések fellelhetők). Ez a helyzet egyenes következménye a 7. pontban leírtaknak. Mivel a vállalatvezetés számára nincs különösebb jelentősége és haszna a jól átgondolt és működőképes vállalati statisztikai információknak sem, nem meglepő, ha nem igényli a vállalat jövőjének megismeréséhez alapul szolgáló előrejelzési információkat sem. E téren a kutatás, az elmélet is adós számos probléma tisztázásával és gyakorlati ajánlásával.

b) A jövőkutatás módszerei (s ennek következtében a korszerű tervezési módszerek) nem váltak elterjedté a gyakorlatban. Ennek oka – az általános objektív tényezők mellett – nem kis részben az is, hogy a módszertani ajánlások nem építettek a reálisan meglévő számítástechnikai lehetőségekre sem. A gyakorlat részéről felmerülő metodikai igények kielégítésére nem készültek a valós közgazdasági helyzetre alkalmazható előrejelzési programcsomagok, amelyek minimális adaptálási igényűek, gyorsan szolgáltatnak előrejelzési variánsokat. Nem meglepő, hogy a vállalati szakemberek – napi teendőik mellett – nem mutattak elég érdeklődést bonyolultabb módszerek elméleti-módszertani elsajátítására és alkalmazására.

c) Az előzőekhez szorosan kapcsolódik az, hogy a gyakorlatban nem sikerült érvényesíteni a rendszerszemléletű prognosztikát, bár ezt az alapelvet mindenki fenntartás nélkül elfogadja. A vállalati gazdálkodás egy-egy területének előrejelzésére – pl. értékesítés, munkaerő – találtak gyakorlati példákat, de ezek kapcsolatrendszeit, az előrejelzések feltételrendszerét nem vizsgálták.

A szekcióban egyértelműen megfogalmazódott az az igény, hogy legyenek olyan munkaülések, ahol a mikroszféra előrejelzéssel és tervezéssel foglalkozó szakemberei tapasztalatcsere jelleggel szakmai-módszertani-gyakorlati kérdéseket részletekbemenően megvitatva találkozhatnak.

GIDAI ERZSÉBET ZÁRÓBESZÉDE

Rövid záró összegzésemet néhány statisztikai adattal kezdem. Valószínűleg érdekel minden résztvevőt, hogy hányan is voltunk ezen a konferencián. A szekcióülések alapján számolva az első napon 260 fő; a második napon 240 fő vett részt a szekciók munkájában. A nyitó plenáris ülésen ennél mintegy 60 fővel többen voltak jelen.

Az elhangzott előadások száma – beleértve a külföldi előadásokat is – 81 volt. Kritikai észrevételként megjegyezném, hogy közülük csak 19-nek volt nő az előadója. A legtöbb előadás az első szekcióban hangzott el. A hozzászólások száma a második szekcióban volt a legtöbb, ezt az első, majd a harmadik követte. A konferencián 9 külföldi vendég vett részt (Bulgáriából, Csehszlovákiából, Lengyelországból, az NDK-ból, Svájcban és a Szovjetunióból).

Ezek után engedjék meg, hogy három kérdés köré foglaljam össze azt a néhány mondatot, amelyet zárógondolatokként előterjesztek. Az elsőt így fogalmaznám meg: ami a szekcióüléseken kívül történt. A második kérdéskörben megkísérlem a konferencia végső tanulságát levonni; és a harmadikban felvázolom a lényeges teendőket.

I.

A programból is kitűnik, hogy – a szekcióülések mellett – klubfoglalkozások egészítették ki a jövőkutatói tanácskozást. A klubfoglalkozások este 6–8^h-ig tartottak. Ezek a klubfoglalkozások igen érdekes, kötetlen és nyitott viták voltak, melyeken kritikus kérdésselvitésekkel is éltek a résztvevők, és az elhangzott javaslatok is figyelemreméltóak. A három klubfoglalkozás közül az első napon a vállalat és a jövő problémaköréről beszélgettünk; a másodikon az ifjúság és a jövő kérdéseiről; a harmadikon pedig a jövő kutatás jövőjéről. Anélkül, hogy a részletekbe belemerülnék, kiemelek néhány fontosabb gondolatot. A vállalat és a jövő kérdéskörnél főként azt a kérdést feszegették a résztvevők, hogy miért olyan érdektelenek a vállalatok a jövő kutatásban, és a prognosztikai tevékenységnek miért nincs a vállalatainknál hagyomány, továbbá a prognosztikai tevékenység miért nem épült be a tervezési, döntéshozatali rendszerbe? E problémakör gyökerei visszavezethetők az ösztönzési, érdekeltségi rendszer fogyatékosaira is, végső soron a ma érvényben levő szabályozási rendszer fogyatékosaira.

Az „Ifjúság és a jövő” c. témakörben felmerült az a kérdés, milyen jövő vár a ma születendő ifjúságra, és a ma még fiatal korban levő rétegekre? A témáról folytatott eszmecsereben egy meglehetősen pesszimista kép bontakozott ki, amely szerint a mai ifjúság – a tizen- és huszonévesek – nagyon kilátástalannak tartja a jövőt. A fiatalok körében érzékelhető a pesszimizmus, a perspektívtalanság, egy sötét jövőképet tükröző értékrend. Ez a téma önmagában is egy olyan feladatot jelent, amit komolyabban kell venni a jövő kutatásban, és a társadalomtudományok más ágaiban is.

A harmadik, a jövő kutatás jövőjével foglalkozó klubfoglalkozáson sok kérdés merült fel,

amelyeknek középpontjában ez állt: van-e a jövőkutatásnak jövője? Abban megegyezés volt, hogy a jövő feltárásának mindig volt, van és lesz is létjogosultsága, tehát ebben az értelemben a jövőkutatásnak is van jövője. Felmerült ezen belül az a kérdés is: hogyan lehet a jövőkutatást harmónikusan, zavarmentesen művelni? Hogyan lehet ennek a feltételeit biztosítani? Véleményem szerint – és ez a klubvitákon is kitűnt – ez nem csak a jövőkutatókon múlik. A külföldi vendégeink beszámoltak arról, hogy a környező szocialista országokban milyen a jövőkutatás helyzete. Ebből az a kép alakult ki, hogy Magyarország az az ország, ahol ez a tudományág leginkább elismertté vált; ahol egyre jobban illeszkedett a döntéshozatali mechanizmusba; és ahol eredményesen ültetik át az eredményeit a gyakorlatba. Ugyanakkor azt is hallhattuk, hogy valamennyi környező szocialista országban a jövőkutatás túljutott egy mélypontra, és úgy tűnik, hogy más alapokon, a gyakorlatra jobban építve, újra fellendülőben van. Végül ezen a klubülésen felmerült az is, hogy szükséges lenne – és ezzel a résztvevő 60 fő egyetértett – egy önálló Magyar Jövőkutatási Társaságnak a megalakítására, amely jelentősebb mértékben előbbre vihetné a jövőkutatást, s ennek bekapcsolódását a tudományok rendszerébe, és alkalmazkodását a gyakorlati igényekhez.

II.

A második nagy problémakör: hogyan lehetne egy ilyen mozgalmas konferencia után ennek végső egyenlegét megvonni? Nyilvánvaló, hogy napok múlva majd átgondoltabban nyilatkozhatunk erről, de most még a viták hevületei tükröződnek az összegzésben.

Az egyik következtetés, amit levonhatunk: egyértelműen kikristályosodott – szemben más nézetekkel – az, hogy a jövőkutatás (idegen szavakkal: prognosztika, futuroológia) önálló tudománygá vált Magyarországon. Megszületése rendkívül hosszadalmas, nehéz folyamat volt, s akik – közülünk többen – ennek részesei voltunk, jobban nyomon tudjuk követni napjainkig tartó fejlődését. Ez jól tükröződött nemcsak az első szekció munkájában, hanem a második szekcióban is, ahol kemény gazdasági, társadalmi kérdések merültek fel, s ahol a prognosztika címszó alatt a fejlődési tendenciáknak nagyon változatos, sokféle irányát és lehetőségeit tárták fel az előadók. Továbbá tükröződött abban, hogy a 80-as évek végén és a 90-es években várható lehetőségeket mennyire lehet transzformálni, azaz átvinni a döntési mechanizmusokba, ill. a társadalmi-gazdasági folyamatokba.

Ugyanakkor az is világossá és egyértelművé vált, hogy nem lehet jövőt elemezni anélkül, hogy ne vizsgálnáink mai önmagunkat és múltunkat. Tehát a múltnak és a jelennek egy nagyon alapos, a maga történetiségében és folyamatában való feldolgozása nélkül aligha születhetnek meg jó prognózisok. Abban az esetben, ha a jelen és a múlt elemzéseit elvégezzük, nem áll fenn annak a veszélye – amitől egyesek tartanak –, hogy majd a jelen és a múlt struktúráinak egyszerű átvitele adja meg jövőképünket. Ellenkezőleg, feltárulnak a jövőnek azon törésvonalai, amelyek miatt minőségileg és struktúrájában is más tendenciák jelennek meg, vagy más jövőképek keletkeznek. (Ez önmagában nem zárja ki ez időbeli folytonosságot, valamint az időbeli rendszerekben való gondolkodást.)

Felteszik sokan a kérdést, hogy: jövőnk mai szemmel pesszimistán vagy optimistán ítéltető-e meg? Azt hiszem, hogy az ilyen típusú értékelésben mindig a jelen körülmények befolyásolják az embert, s ennyire kategorikusan a jövőnk sem minősíthető. A jövőkutatóknak azonban erkölcsi kötelessége optimistán kezelni a jövőt, még akkor is, ha az veszélyprognózisokkal, vagy konfliktushelyzetekkel van tele. A kritikus területek feltárása, a feszültségek várható alakulásának, vagy az ellentmondásoknak az előrejelzése viszont nem azonosítható egy pesszimista jövőképpel!

III.

Zárógondolataim harmadik kérdésköre a tennivalókról és a jövőkutatás jövőjéről szól. Az egyik nagyon lényeges teendő — ami nem csak a jövőkutatókon múlik — az, hogy a döntéshozatal folyamatában, a gyakorlatban ne csak akkor számítsunk a jövőkutatók tevékenységére, ha a hosszabb távú koncepciókhoz kell adatokkal, kutatási eredményekkel hozzájárulni, hanem akkor is igényelni kell a közreműködésüket, amikor a nagytávlatú, jövőre kidolgozott alternatívák közép- és rövid távú feladatokká formálódnak. Véleményem szerint így érhetjük el azt, hogy „ne szakadjon el” pl. a 2020 az 1985-től. A döntéshozók felelősségét azonban a jövőkutatók nem vehetik magukra, de a közeljövő előkészítésében felelősségteljesen részt kell hogy vegyenek! Nagyon lényeges ugyanakkor, hogy a jövőkutatás megőrizze a függetlenségét, kutatási szabadságát, amely lehetővé teszi: a gúzsba kötött gondolkodás mellőzését, a kritikus szemlélet érvényre jutását, a nyitottságot, az emberi értékek iránti tiszteletet és azok féltését, egymás gondolatainak a tiszteletben tartását és megbecsülését, melynek konferenciánk jó példáját adta. Lényeges a jövőben, hogy a különböző tudományos testületek szorosabban együttműködjenek, kicseréljék egymás véleményét, tapasztalatait. Ez az együttműködés erősíti, hogy rendszerként összefüggő jövőképben kell gondolkoznunk, melyben létünk többoldalú megközelítése és elemzése érvényre jut (pl. a konferencián sokat emlegetett gazdasági, társadalmi, technikai összefüggések együttes kezelése is).

Gondot jelent — és a teendők közé sorolható — a makro- és a mikroszféra rendszerének kölcsönhatásában a rendszerek olyan kialakítása, amely egymást és kiemelten a mikroszféra prognosztikai tevékenységét erősíti.

Még két gondolat. A nemzetközi kapcsolatokról már szó volt az ajánlásban, szükséges ezek dinamikusabb rendszerének bátrabb kidolgozása. És nem kell attól félni, hogy pl. a Jövőkutatói Világszervezet számunkra idegen értékekkel rendelkező világszervezet lehet, hanem vállalni kell a közös munkálkodást, a közös gondolkodást, esetleg a közös rendezvényeknek a megszervezését is. Ugyanez vonatkozik az itt nagyon óvatosan említett KGST Prognosztikai Munkacsoporttal való aktívabb együttműködésre is, például úgy, hogy egy közös nemzetközi team-ot hozzunk létre saját globális problémáink megoldására. Ajánljuk a következő konferenciának — amely remélhetőleg nem fogja olyan hosszú idő után követni a mostanit, mint ez az előzőt, az 1978-as II. Magyar Jövőkutatói Konferenciát, és talán sikerül 1988-ban megrendezni —, hogy annak fő témája az eddigi prognosztikai eredmények kritikai felülvizsgálata legyen, és annak feltárása, hogy miért volt rossz, vagy miért volt jó az eddigi fejlődés, és milyen okok idézték elő a prognózisoknak az ilyen vagy olyan alakulását.

Végezetül engedjék meg, hogy minden résztvevő nevében köszönetet mondjak a kiváló előadóknak, akik felkészültek, eljöttek, résztvettek a konferencián, nemcsak az előadások ideje alatt, hanem azon túl is a szekciók munkájában. És külön kiemelném a külföldiek színvonalas előadásait, és valamennyi hozzászóló aktív közreműködését. Szeretnék köszönetet mondani mindannyiunk nevében mindazon munkatársaknak, akik a Magyar Tudományos Akadémia, a Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság, valamint a Szervező Bizottság képviselőiként résztvettek a konferencia előkészítésében és lebonyolításában, beleértve a szervezési és a technikai munkatársakat is, akiken nagymértékben múltott, hogy a tanácskozás zavartalan, zökkenőmentes legyen. És itt köszönetet mondok a tolmácsoknak is, akik gyakran kollégáink közül kerültek ki, vagy hivatásos tolmácsok voltak, és nagyon nehéz feladatot láttak el igényesen és nagyon színvonalasan.

Köszönöm a figyelmüket és ezzel a III. Magyar Jövőkutatói Konferenciát bezárom.

5. A III. MAGYAR JÖVŐKUTATÁSI KONFERENCIA ÁLLÁSFOGLALÁSAI ÉS AJÁNLÁSAI*

I. A Konferencia állásfoglalásai

A Konferencia – mely 1985. február 12–14. között Budapesten a MTESZ Székházában ülésezett – nagyra értékelte azt a támogatást, amelyet előkészítéséhez és megrendezéséhez az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya, illetve a MTESZ és a Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság, továbbá a felkért védnökök és számos hazai irányító szerv nyújtottak. A Konferencia köszönetét fejezi ki az előadóknek, valamint a vitákban résztvevőknek színvonalas és hasznos munkájukért, továbbá a Konferencia előkészítésében és szervezésében közreműködött valamennyi munkatársnak, akik a Konferencia számára kedvező munkafeltételeket biztosítottak. Külön köszönet illeti a hazai sajtót, rádiót és televíziót azért, hogy megtisztelő figyelmet fordítottak Konferenciánkra.

1. Megállapítható, hogy a Konferencia megrendezése időszerű volt, mert olyan időszakban adott módot a jövőkutatás legújabb eredményeinek és problémáinak bemutatására, amikor társadalmunk az előrelátást minden eddiginél jobban igényli, s amikor ez az előrelátás csak a tudomány sokkalta nagyobb közreműködésével biztosíthatja a sok területen érzékelhető elbizonytalanodás ellensúlyozását.

2. A Konferencián örvendetes tapasztalat volt, hogy az elmúlt évek során a hazai jövőkutatás erőteljesen fellendült: egyre több intézmény és szakember kezdett rendszeresebben foglalkozni a jövő kérdéseivel. A jövőkutatás horizontálisan is kiterjedt, s ma már felöleli társadalmi életünk úgyszólván minden jelentős területét. Jelentősebb előrehaladás tapasztalható a fontosabb prognosztikai munkálatok elméleti megalapozásában és az alkalmazott módszerek változékának bővülésében is. A jövőkutatók munkáját ma már gazdagabb – bár még nem mindig elégséges – információs bázis segíti, és – ha lassan is, de – terjed a korszerű számítástechnika alkalmazása ezen a területen is.

3. Megállapítható, hogy egy progresszív szemléletváltozás eredményeként a jövőkutatás nálunk is szervesen beépült mind a népgazdasági, mind az ágazati szintű döntéshozatali folyamatokba, illetve az ezeket megalapozó tervezési munkaszakaszokba. A prognóziskészítés különösen aktív szerepet játszott a hosszú távú népgazdasági terv és az országos hosszú távú kutatási terv kialakításában. De a jövőkutatás egyre jelentősebb szerepet játszik például a kutatási irányzatok jövőjének formálásában, a műszaki, a gazdasági és a társadalmi fejlesztési koncepciók megalapozásában, az MTA, az OMF, az OT, a Társadalomtudományi Intézet, a minisztériumok és intézményeik ilyen természetű munkálataiban is. Figyelemreméltóan nőtt a jövőkutatás szerepe a felsőfokú oktatásban és a szakemberek továbbképzésében. Ezt jelzi, hogy néhány egyetemen – elsőként a M. K. Közgazdaságtudományi Egyetemen – önálló diszciplínaként került be a tantervbe. A jövőkutatás általános fejlődésétől és a vonatkozó igények-

*Megszövegezésére a Konferencia Előkészítő Bizottsága alkalmi bizottságot küldött ki: elnöke Gidai Erzsébet, tagjai: Grolmusz Vince, Nováky Erzsébet, Schmidt Ádám. A záró plenáris ülésen előterjesztette: Grolmusz Vince. A Konferencián elfogadott szöveg!

től viszont egyaránt lemaradás tapasztalható a mikroszférában. A vállalatok tevékenységében a jövőkutatás – jelentős mértékben a vállalatokon kívülálló okokból – nem gyökeresedett meg még a kellő mértékben, s nem folyik még kellő hatékonysággal és intenzitással. Kibontakozását és fejlődését ezen a szinten nagymértékben fékezi még az a körülmény is, hogy többnyire túlzottan egybeolvad más jövőművelő tevékenységekkel.

4. A Konferencia tudományos és társadalmi jelentőségét meghatározta az, hogy az előadások és hozzászólások nagy része a jövőbeni fejlődési lehetőségek feltárásával, illetve a várható problémák sokoldalú elemzésével értékes segítséget nyújtott számos jelentős kérdés helyesebb értelmezéséhez és sok ízben ezek megválaszolásához is. A tárgyalt fő témakörökön belül különösen a következő kérdéscsoportok kerültek a vita középpontjába:

- a globális problémák körében: a fejlődés várható irányai a természeti kincsek kiaknázása, a biológia és a biológiai ipar, a környezetvédelem területén;

- a tudományos-műszaki fejlődés témakörében: az elektronika, az informatika, s az új típusú elektronikus technológiák, valamint a tudományos-technikai potenciál várható alakulása, főleg hazai vonatkozásokban;

- saját társadalmi-gazdasági fejlődésünk jövőjét a Konferencia résztvevői az alternatív stratégiák, az infrastruktúra és a lakossági fogyasztás, a termeléspolitika várható alakulása, a népgazdasági folyamatok rövid-, közép- és hosszú távú előrejelzései, a nemzetközi kereskedelmi forgalom és a nemzetközi feltételrendszer változásának függvényében elemezték;

- az ember és környezete témakörből a magyar településhálózat fejlődésének elemzését, a környezetvédelem kérdéseit, a társadalmi szerkezet alakulásának előrejelzésekkel egybekötött vizsgálatát, valamint a kultúra és az értékek jövőjének elemzését, illetve a népesség alakulásának előrejelzését emelhetjük ki;

- a jövőkutatás elméleti-módszertani problémacsoportjának vitájában a konkrét módszertani kérdéseket emelték ki, nevezetesen olyan témákban mint a komplex nagyrendszerek, továbbá a szervezetek előrejelzése, a termékek élettartam görbéinek elemzése, valamint az információs bázis kialakítása;

- a vállalati prognosztizálás kérdéseinek tárgyalásánál a stratégiai tervezés kérdései, a műszaki fejlődés, az ezredforduló vállalata, a fogyasztási cikkek piacának távlatai, a vállalati kutatási tevékenység problémái, a mezőgazdasági vállalatok jövője, az egészségügyi gazdálkodás vállalati formái voltak előtérben.

Az esti klubfoglalkozásokon élénk eszmecsere alakult ki az ifjúság, a vállalatok és magának a jövőkutatásnak a jövőjéről.

5. A Konferencia előadásai és vitái híven tükrözték azokat a tudományos eredményeket, amelyeket a hazai jövőkutatás területén szakembereink az elmúlt évek során elértek. Ezek közül kiemelhetők például a hazai jövőkutatást továbbfejlesztő olyan elvi-módszertani újdonságok, mint az alternatív, illetve variánsokban való gondolkodás, a komplex-szemlélet, s még inkább a rendszerszemlélet érvényesítése, a nagyrendszerek magatartásformáinak és ezek alakulásának az előrejelzése, az interdiszciplináris típusú előrejelzések, a társadalmi folyamatok jövőjének a gazdasági, a műszaki és a természettudományos fejlődéssel kölcsönhatásban történő vizsgálata, a különböző időtávokra és rendszerszintekre (makro- és mikroszintekre) vonatkozó előrejelzések konzisztens rendszerének kialakítására való törekvések. Módszertanilag új típusú megközelítési módokat jelentett például az ún. hosszú hullámok módszerének és az ún. katasztrófa-modellek alkalmazásának a bemutatása, a forgatókönyvírás (scenárió) hazai gyakorlata, valamint a részrendszerek nagyrendszerré történő összekapcsolásának és ilyenek működésének a modellezése.

6. A Konferencia a jövőkutatás soronlevő fontos feladataként jelölte meg: a prognosztika tudományos alapjainak további gondos kimunkálását, főbb kategóriáinak tudományos igényű

kifejtését és rendszerezését, valamint az elkészült prognózisok gyakorlati hasznosításának szélesítését és e folyamat meggyorsítását.

II. A Konferencia ajánlásai

1. A Konferencia ajánlja az MTA – országos koordináló és orientáló szerepet is betöltő – Jövőkutató Bizottságának, hogy ösztönözze és segítse a hazai jövőkutatással szemben támasztott fokozott igények hatékonyabb kielégítését. Támogassa azokat a kezdeményezéseket, amelyek a jövőkutató eredmények szélesebb körű és teljesebb hasznosítását célozzák a döntési folyamatokban, különösen pedig a középtávú tervekben; továbbá, amelyek a különböző időtávokra készülő előrejelzések közötti kapcsolatok konzisztens rendszerének kialakítására irányulnak. Támogassa a hazai társadalmi-gazdasági fejlődés jövőbeli alakulását feltáró, s különösen a várható konfliktushelyzetek kialakulását elemző, illetve ilyenek okait és következményeit vizsgáló kutatásokat. Ösztönözze az előrejelzések megbízhatóságának rendszeres vizsgálatát, s az ezzel kapcsolatos módszertan fejlesztését. Nyújtson eszmei támogatást a születendő új nemzedék egészségének védelmét szolgáló kutatásokhoz.

2. A Konferencia ajánlja a Szervezési és Vezetési Tudományos Társaságnak, hogy Prognosztikai Szakosztálya révén is ösztönözze a vállalati prognosztika elméletének és módszertanának a fejlesztését – különösen a hosszú távú előrejelzések metodikájának a kimunkálását –, és segítse elő ezek tudományos háttérének az erősítését. Támogassa a prognosztikai célú új vállalkozási formákat, ezzel is segítve a vállalati prognosztika eredményeinek szélesebb körű gyakorlati hasznosítását. Biztosítson a vállalati jövőkutatásban érdekelt szakemberek számára olyan tudományos fórumot, amely módot ad rendszeres kapcsolattartásra és eszmecserére, ismeretanyaguk felrészítésére és bővítésére. A Konferencia javasolja megvizsgálni annak lehetőségét, hogy az SZVT és a MTESZ együtt kutatási pályázatok kiírásával is tudná-e ösztönözni a szocialista vállalati forma jövőbeli tendenciáinak, hosszú távon érvényesülő törvényeinek a kutatását.

3. Kívánatos lenne, hogy az MTA Jövőkutató Bizottsága és az SZVT Prognosztikai Szakosztálya együttesen kezdeményezze egy színvonalas új jövőkutató fogalomtár illetve lexikon kidolgozását és publikálását.

4. A Konferencia a jövőkutatásban érdekelt szervek figyelmébe ajánlja – mint sürgető feladatot – az előrejelzések információs bázisának jelentősebb fejlesztését (pl. megfelelő adatbank létrehozásával, a korszerű információtechnika felhasználásával), valamint a hazai jövőkutatókat megfelelően regisztráló nyilvántartás (kataszter) elkészítését. Szükségesnek és időszerűnek ítéli a jövőkutatás hazai kutatási bázisának erősítését (a meglévők fejlesztése mellett, központi koordináló funkciók ellátására is alkalmas önálló bázisintézet létrehozásával); továbbá a jövőkutatók egyre szélesedő hazai táborának aktivizálását és a jövő kérdéseit érintő közvélemény formálását (pl. önálló Jövőkutató Társaság létrehozásával, nyilvános terjesztésű prognosztikai folyóirat rendszeresítésével, vitafórumok szervezésével).

5. A Konferencia egyetértve azzal a felfogással, hogy a jövő mindenkor elsősorban az ifjúság ügye, fontosnak tartja a hazai ifjúság szélesebb körű részvételét a jövőkutatás művelésében és a jövőkutatói kultúra terjesztésében. Javasolja, hogy ezért az itt elhangzott előadásokból készüljön külön válogatás az egyetemeken, illetve a főiskolák hallgatói számára. Továbbá, kívánatosnak tartja, hogy a felsőoktatás korszerűsítésének folyamatában a jövőkutatás is kapjon megfelelő súlyt és helyet.

6. A Konferencia határozottan igényli, hogy a hazai jövőkutatók utánpótlását szervezetten biztosítsák. Ezért felkéri a Tudományos Minősítő Bizottságot arra, hogy a jövőkutatói té-

mák meghirdetésével, ilyen témájú kezdeményezések felkarolásával is segítse ezt a folyamatot.

7. A Konferencia – abból kiindulva, hogy a jövőkutatás fejlődése és hatékonyabbá tétele rendkívül nagymértékben függ az e téren kibontakozó nemzetközi kapcsolatok alakulásától – szükségesnek ítéli, hogy szorosabb együttműködés valósuljon meg a Jövőkutató Világszövetség (WFSF) Európai Tagozatával, a KGST közös prognosztizálást koordináló szerveivel, és szükség szerint más nemzetközi szervezetekkel is. Kívánatos a nemzetközi szervezetek számára végzett hazai jövőkutatói munkálatokat jobban összehangolni egymással és a hasonló nemzeti célú munkálatokkal.

8. A Konferencián elhangzott plenáris előadások (valamint az előzetesen közreadott kötetekbe nem került szekció-előadások), a szekciónkénti összefoglaló értékelések, továbbá a jelen állásfoglalások és ajánlások ismertetésére a „PROGNOSZTIKA” c. kiadvány szerkesztőségét kéri fel.

9. Szükséges, hogy a Konferencia ajánlásai a címzettekhez eljussanak. Erről a Konferencia szervezői gondoskodjanak, és kísérik figyelemmel az ajánlások megvalósulását, s tapasztalataikról az illetékes szerveket tájékoztassák.

10. A következő jövőkutató konferenciát célszerű 4–5 év múlva megrendezni. A közben lévő időszakban tudományos vitaulések szervezésével kellene biztosítani egy-egy nagyobb témakör (pl. a jövőkutatás elméleti és módszertani kérdései stb.) megvitatását. A Konferencia az érdekelt állami és társadalmi, illetve területi szervek figyelmébe ajánlja annak mérlegelését is, hogy a következő években Magyarország tudná-e vállalni a WFSF valamelyik rangos rendezvényének a megrendezését, ami módot adhatna a kapcsolatok szorosabbra fűzésén túl, a világban folyó jövőkutatás újabb eredményeinek gyorsabb, közvetlenebb és mélyebb megismerésére.

Budapest, 1985. február 14.

A szövegezésre és az előterjesztésre
felkért alkalmi bizottság

TESTÜLETI MUNKA

KOVÁCS GÉZA:

ELGONDOLÁSOK ÉS TERVEK A JÖVŐKUTATÁSI BIZOTTSÁG 1986–1990. ÉVI MUNKÁJÁHOZ

Az MTA IX. Osztályának Jövőkutató Bizottsága – támaszkodva a jövőkutatással foglalkozók és a jövőkutatás iránt érdeklődők szélesebb táborának lelkes és odaadó munkájára – az elmúlt évek eredményeire és tapasztalataira építve és az új követelményekhez, igényekhez és lehetőségekhez igazodva végzi majd munkáját az 1986–1990. közötti időszakban. Számol azzal is, minthogy önálló jövőkutató intézet nincs és nincs széles körűen intézményesült jövőkutató hálózat sem, hogy a Jövőkutató Bizottságra nagyobb tudományirányítási és tudományszervezési feladatok hárulnak, mint számos más tudományág akadémiái bizottságára.

Megőrizve a Bizottság önállóságát, hasznosítva az elmúlt évek pozitív tapasztalatait, törekedve a negatív jelenségek kiküszöbölésére, az akadémiái bizottság továbbra is együtt kíván működni az MTESZ-szel, s az SZVT Prognosztikai Szakosztályával, amelynek vezetői és tagjai részben tisztségviselői és tagjai a Jövőkutató Bizottságnak is. Ugyancsak a korábbi jó hagyományokra építve, támogatja az SZVT Prognosztikai Klubjának a munkáját is, klubprogramok tervezésében való közreműködéssel és a klub-programokhoz előadások biztosításával.

Tervünk kialakításakor figyelembe vettük a II. és a III. Magyar Jövőkutató Konferencia ajánlásait, valamint az MTA IX. Osztályának a tudományági helyzetjelentésünkkel kapcsolatos állásfoglalását. Jóllehet a szóbanforgó konferencia-ajánlásokból és az Osztály állásfoglalásából sok mindent teljesítettünk, vannak még olyan feladatok, amelyeknek teljesítése az elkövetkező periódusban is érvényesek, esetenként még azzal is számolva, hogy bizonyos – elsősorban az intézményesülés vonatkozásában – megfogalmazott igények az elkövetkező „akadémiai ciklusban” sem elégíthetők ki teljes egészében. Mőd van azonban a jelenlegi intézményesültségi fok meghaladására.

Munkatervünket rugalmas, nyitott tervnek tekintjük. Tervünk egyrészt abban az értelemben nyitott, hogy „nem töltjük ki” részletes programmal teljes egészében az előttünk álló öt-éves időszakot. Minthogy a gazdasági szférát meghaladóan, más területeken is a reformok küszöbére értünk, szükségessé válhat olyan társadalmilag megfogalmazott feladatok megoldásában való közreműködésünk, amelyeket a későbbiekben határoznak meg. Meg kell tehát őriznünk készségünket arra, hogy a korábbiakhoz hasonlóan részt vegyünk továbbra is társadalmi-gazdasági problémáink jövőcentrikus megoldásában, a megfogalmazott igényeknek és saját kezdeményezésünknek megfelelően. Nyitott a munkatervünk másrészt abban az értelemben is, hogy más szervek döntései, egyebek között az Osztály tervező munkája, kutatásfejlesztési és -irányítási módosulások korrekciókat igényelhetnek tervünkben.

A Jövőkutató Bizottság munkájában a múlthoz hasonlóan, sőt fokozott mértékben kell előtérbe állítani a jövőkutatás elméleti-módszertani és gyakorlati kérdéseivel való tartalmi foglalkozást, óvakodva attól – sajátos helyzetünk ellenére –, hogy a Bizottság túlzottan a szervezési, szervezőkérdésekben merüljön el. Ma már nincs szükség arra sem, hogy a korábbiak-

nak megfelelő mértékben foglalkozunk a jövőkutatás önálló tudományágként vagy tudományterületként való kezelésének és elfogadtatásának a problémájával. Részint azért, mert valószínű, hogy ezen a fejlődési szakaszon – ami úgy tűnik, a hazai tudományfejlődésben a jövőkutatáson túlmenően is megkerülhetetlen, és ami rengeteg, jobban is hasznosítható energiát emészt fel – már végleg túljutottunk. Részben pedig azért, mert a mai és jövőbeni időszakban is tartalmi munkánk színvonalától, társadalmi hasznosságától függ majd elsősorban tudományunk elismerése. Nem mellékes az sem, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés szükségszerűen és fokozott mértékben fogja kikényszeríteni a jövővel való elmélyültebb foglalkozást, s vele a jövőkutatásra való fokozott mértékű támaszkodást is. Nehéz lenne ugyan kétségbe vonni annak indokoltságát, hogy az elmúlt években a gyakorlati gazdaságpolitikában és politikában túlzott mértékben álltak előtérben a nagyjából rövid és középtávú problémakezelést igénylő egyensúlyi kérdések, még nehezebb volna kétségbe vonni, hogy problémáink megoldása fokozott mértékben igényel távlati gondolkodást a jövőben és hovatovább a társadalomtudományok, köztük a közgazdaságtudomány deformálódását eredményezi az, ha nem vállalják fel megfelelő mértékben a jövővel, benne a távolabbi jövővel való foglalkozást. Amennyiben viszont felvállalják – és szükségszerűen fel kell vállalniok – ez növelni fogja a jövőkutatás iránti igényeket is.

A tartalmi kérdésekkel való foglalkozás előtérbe állítása vezetett bennünket a Jövőkutatói Bizottság strukturális továbbfejlesztésére tett javaslataink kialakításánál is. Javaslatainkat bizonyos korrekciókkal az Osztály elfogadta. Részint a jövőkutatás tartalmi továbbfejlesztése és a gyakorlat által megfogalmazható igények kielégítése miatt, részint az Osztálynak – az előzőektől nem függetleníthető – ama állásfoglalásához igazodva, miszerint „minden tudományágnak magának kell a jövő felé orientálódnia” erősítettük a Jövőkutatói Bizottság interdiszciplináris, sőt multidiszciplináris összetételét. Olyan társadalomtudományi irányokban léptünk előre, amelyek eddig hiányoztak a bizottságunkból, mint pl. a jogtudomány, a pedagógia tudománya és olyan irányokban is, amely tudományágak és a mögöttük levő gyakorlati területek különösen generáló elemei a jövőnek. Ez utóbbihoz tartoznak pl. a műszaki tudományok (bent a település-, és a vízrendszerek fejlesztésével foglalkozó tudományok), továbbá a biológia, az orvostudományok, a hadtudományok stb. E területekről olyan neves szakértőket vontunk be, akik már korábban is foglalkoztak jövőkutatással, szerepeltek jövőkutatói konferenciáinkon. A jövőkutatás strukturális továbbfejlesztését összekötöttük a fiatalabb, s egyben az ún. váltó generációhoz tartozó jövőkutatók részarányának további növelésével és ügyeltünk arra is, hogy részt vegyenek a Bizottság munkájában olyan intézmények jövőkutatással foglalkozó tisztségviselői, amelyek ténylegesen foglalkoznak jövőkutatással, vagy ahol felhasználják a jövőkutatók munkáit, legyenek ez utóbbiak prognózisok, jövőképelemek vagy komplex jövőképek. Emellett biztosítottuk a megfelelő arányú részvételt azoknak is, akik korábban egyénileg „szabad úszóként” foglalkoztak jövőkutatással, s a szükségletnek megfelelően kapcsolódtak különböző intézményekhez, alkalmi team-ekhez.

A Jövőkutatói Bizottság a továbbiakban is támaszkodni kíván azoknak az odaadó munkájára, akik az előző periódusban tagjai voltak a Jövőkutatói Bizottságnak, ám az újban nem maradtak a tagok sorában; továbbá azokra is, akik lelkesen dolgoznak jövőkutatói területen és a tudományos fokozat megszerzése után a következő periódusban a Jövőkutatói Bizottság tagjainak sorába kerülhetnek, növelve a váltógeneráció további részarányát, s bővítve a Bizottság tudományági összetételét.

A Jövőkutatói Bizottság javaslatát némileg módosítva, az MTA IX. Osztálya az alábbi bizottsági névsort hagyta jóvá:

Elnök: dr. Kovács Géza, a közgazdaságtudományok doktora, egyetemi tanár, a M. K. Közgazdaságtudományi Egyetem Népgazdasági Tervezési Intézet Jövőkutatói Osztályának a vezetője.

Alelnök: dr. Gidai Erzsébet, a közgazdaságtudomány kandidátusa, egyetemi docens, az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének tudományos osztályvezetője.

Titkár: dr. Nováky Erzsébet, a közgazdaságtudomány kandidátusa, egyetemi docens, a M. K. Közgazdaságtudományi Egyetem Népgazdasági Tervezési Intézet Jövőkutató Osztályának munkatársa.

Tagok: dr. Adorján Bence, a közgazdaságtudomány doktora, ny. igazgatóhelyettes;
dr. Benedek András, a neveléstudomány kandidátusa, az OPI Szakképzési Igazgatóság igazgatója;

dr. Besenyei Lajos, a közgazdaságtudomány kandidátusa, egyetemi docens, M. K. Közgazdaságtudományi Egyetem, Statisztikai Tanszék;

dr. Csath Magdolna, a közgazdaságtudomány kandidátusa, az Országos Vezetőképző Központ munkatársa;

dr. Czabán János, a közgazdaságtudomány kandidátusa, a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Ipargazdaságtani Tanszékének docense;

dr. Dávid László, a műszaki tudomány kandidátusa, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság osztályvezetője;

dr. Diczig István, az állam- és jogtudomány kandidátusa, a Belügyminisztérium munkatársa;

dr. Ehrlich Éva, a közgazdaságtudomány kandidátusa, az MTA Világgazdasági Kutatóintézet tudományos főmunkatársa;

dr. Farkas János, a szociológiai tudomány doktora, a Budapesti Műszaki Egyetem Szociológiai Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára;

dr. Gábor Éva filozófus, a Budapesti Műszaki Egyetem Filozófia Tanszékének docense;

dr. Gánti Tibor, a biológiai tudomány doktora, egyetemi tanár, a „Természet Világa” főszerkesztője;

dr. Grolmusz Vince, a közgazdaságtudomány kandidátusa, az MTA Kutatásszervezési Intézet tudományos főmunkatársa;

Illés János közgazdász, az Országos Tervhivatal Távlati Tervezési Főosztályának a vezetője;

dr. Koncz Gábor közgazdász, a Művelődési Minisztérium Vezetőképző és Továbbképző Intézetének igazgatóhelyettese;

dr. Kovács Attila, a közgazdaságtudomány kandidátusa, hivatásos katonatiszt, Honvédelmi Minisztérium;

dr. Kőszegfalvi György, a műszaki tudomány doktora, címzetes egyetemi tanár, a Városépítési Tudományos Tervező Intézet tudományos igazgatóhelyettese;

Kőszeginé dr. Kalas Mária, a közgazdaságtudomány kandidátusa, az OT Tervgazdasági Intézet tudományos főmunkatársa;

dr. Lévai András akadémikus, ny. tanszékvezető egyetemi tanár, a Budapesti Műszaki Egyetem Hő- és Rendszertechnikai Intézet munkatársa;

ifj. dr. Marosán György, a filozófiai tudomány kandidátusa, az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály munkatársa;

dr. Matos Lajos, az orvostudomány kandidátusa, az Országos Kardiológiai Intézet mb. tudományos osztályvezetője;

dr. Nagy Sándor, a közgazdaságtudomány kandidátusa, az MSZMP Budapesti Pártbizottság Oktatási Igazgatóságának igazgatóhelyettese;

dr. Nyilas András, a közgazdaságtudomány doktora, a Gazdaságkutató Intézet igazgatóhelyettese;

dr. Rajcsányi Péter vegyészmérnök, a Magyar Külügyi Intézet tudományos főmunkatársa;

dr. Sárkány Pál, a mezőgazdasági tudomány kandidátusa, a Mezőgazdasági Könyvkiadó igazgatója;

dr. Schmidt Ádám, a közgazdaságtudomány doktora, ny. tudományos tanácsadó;

dr. Sipos Béla, a közgazdaságtudomány kandidátusa, a Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdasági Karának egyetemi docense;

dr. Tóth László, a közgazdaságtudomány kandidátusa, a szegedi Orvostudományi Egyetem Marxizmus-Leninizmus Intézetének docense;

dr. Versztovsek Boriszné, a közgazdaságtudomány kandidátusa, ny. tudományos tanácsadó;

dr. Vidor Ferenc, a műszaki tudomány doktora, az MTA Kutatásszervezési Intézet tudományos főmunkatársa.

A Jövőkutatási Bizottság munkájában állandó meghívottként részt vesznek:

dr. Bérci Gyula, a közgazdaságtudomány kandidátusa, a MTESZ Fejlesztési és Szervezési Társaság Titkárságának vezetője;

dr. Korán Imre, a közgazdaságtudomány doktora, címzetes egyetemi tanár, ny. tudományos tanácsadó;

Németh Gyula okleveles közgazdász, nyugalmazott főelőadó;

dr. Tóth Attiláné filozófus, a Budapesti Műszaki Egyetem Filozófia Tanszékének adjunktusa, az SZVT Prognosztikai Klubjának elnöke;

Györgypál Katalin okleveles közgazdász, a Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézetének munkatársa, a politikatudomány aspiránsa.

A jövőkutatás elméleti-módszertani alapjainak továbbfejlesztése

A IX. Osztály tudományági helyzetjelentésünkkel kapcsolatos határozatában egyebek között nyomatékosan hangsúlyozta, hogy „A legfontosabb feladat az általános elméleti és módszertani kérdések kidolgozása”. A hazai jövőkutatás jelentős eredményeket ért el a jövőkutatás elméletének és módszertanának továbbfejlesztésében. Szisztematikusan összefoglalta a jövőkutatás terén használatos fogalmakat, ideértve azok különböző értelmezéseit is. Részletesebb elemzésekkel is hozzájárult az elméleti alapok erősítéséhez. Ugyancsak szisztematikusan összefoglalta a jövőkutatás terén alkalmazható módszereket. Adaptált különböző módszereket a gyakorlati igényeknek megfelelően, ideértve a hazai makro- és mikro-szférában való alkalmazásukat, továbbá a KGST közös prognosztizálásban való alkalmazásukat is. Mindennek ellenére szükséges a jövőkutatás elméleti és módszertani alapjainak a továbbfejlesztése. Részint azért, mert a jövőkutatás által vizsgált területek újabb összefüggéseinek kutatása, s a korábban is vizsgált területek új aspektusainak a felszínre kerülése igényli az újabb elméleti és módszertani kérdések tisztázását. Részben pedig azért, mert a jövőkutatásnak, mint tudományágnak a fejlődése is igényként fogalmazza meg az elméleti-módszertani alapok erősítését. Ezért az elméleti és módszertani alapok továbbfejlesztésénél e kettős követelményt egyenlő mértékben kell figyelembe vennünk. A gyakorlati igények kielégítése kapcsán megkülönböztetett figyelmet kell fordítani – az Osztály állásfoglalásának megfelelően – a hosszú távú tervezés jövőkutatási igényein túlmenően, a közép- és rövid távú prognosztizálás sajátosságaiból adódó elméleti és módszertani kérdések felszínre hozására. Célszerű lenne külön elemző tanulmányt készíteni a jövőkutatás elméleti alapjainak továbbfejlesztéséről, annak szóba jöhető irányairól és témaköréről.

Külön tanulmányban kellene felvázolni a jövőkutatás módszertanának továbbfejlesztésével kapcsolatos feladatokat.

Mindkét elemző tanulmányt jövőkutatási bizottsági plenáris ülésen, esetleg kibővített ülésen – élve az SZVT Prognosztikai Klubja által kínált lehetőségekkel is – célszerű megvitatni. Az előterjesztés és a vita tanulságai alapján kell véglegesíteni azt a munkaprogramot, amely tartalmazza az elméleti és módszertani fejlesztéshez szükséges kutatásokat. Ezen ismeretek birtokában kell eldönteni azt, hogy a kutatások hol, milyen feltételek biztosítása mellett szervezhetők.

A jövő kutatás oktatása és propagandája

A jövő kutatás tudományos eredményei hasznosításának egyik fontos területe az oktatás és a közművelődés. A jövő kutatás oktatásának továbbfejlesztése mindenekelőtt a jövő kutatás egyetemi oktatásának a továbbfejlesztését jelenti. Több egyetemünk oktatási programjának szerves részét képezi – persze eltérő mértékben és eltérő arányokban – a jövő kutatás. Mindezenekelőtt azt kell megvizsgálni, hogy az egyetemeken napirenden levő oktatási reform-munkák keretében hogyan javítható a jövő kutatás oktatásának a feltételrendszere azokon az egyetemeken (MKKE, BME, SOTE, Pécsi J. P. Tudományegyetem, Szegedi Orvostudományi Egyetem, Miskolci Nehézipari Egyetem, Veszprémi Vegyipari Egyetem), ahol jövő kutatást az elmúlt időszakban is oktattak. Meg kell vizsgálni azt is, hogy milyen feltételek közepette lenne kiterjeszhető a jövő kutatás más egyetemekre, ill. egyetemi karokra.

Tovább kell lépni a jövővel való foglalkozás és a jövő kutatás középiskolai oktatása terén is. Újra meg kell vizsgálni – a már több éves gyakorlati tapasztalat tükrében –, hogy a középiskolai tanulók tananyagában milyen mértékben és hogyan szerepel a jövő, mennyire szervesen épül be az oktatás révén a tanulók világképébe a jövő képe, és hogyan vált valóra „a műveltség az ezredfordulón” elképzelés a mindennapi oktatásban. Ezen elemzések alapján javaslatokat kell kidolgozni a jövővel való foglalkozásnak és a jövő kutatás oktatásának a továbbfejlesztésére.

Bővíteni kell és szervezettebbé kell tenni a jövő kutatás propagandáját. Miközben üdvözlendő módon szintáttörésnek minősíthető a III. Magyar Jövő kutatási Konferenciának és e Konferencia anyagának visszatérő megjelenése a tömegkommunikáció különböző fórumain, továbbá rendszeresen megjelennek információk a News-letterben a hazai jövő kutatás eseményeiről, mindenképpen rendszeressé kell tenni a jövővel és a jövő kutatással való foglalkozást a sajtóban, a televízióban és a rádióban, fontos eseményekre meg kell hívni a tömegkommunikáció munkatársait, és a jövő kutatással foglalkozóknak is fokozottabb figyelmet kell fordítani a jövő kutatás népszerűsítésére. Vállaljanak a jövő kutatatók előadásokat, vitavezetést pl. ifjúsági klubokban, sci-fi klubokban, ha erre felkérjük őket.

A jövő kutatási eredmények gyakorlati hasznosítása

Az elmúlt évek kialakult gyakorlatának megfelelően a jövő kutatási eredmények gyakorlati hasznosításának egyik fontos területe a hazai hosszú távú tervezés. A hosszú távú tervezés előző munkaszakaszában jelentős előrelépésként üdvözölhető, hogy önálló elemző-prognosztizáló munkaszakaszt iktattak be. Célkitűzés, hogy a következő hosszú távú munkaszakaszban is – a változó feladatokhoz igazodva – ugyancsak jelentős közreműködést várnak a hazai jövő kutatás művelőitől. Részben úgy, hogy az előző időszakhoz képest – és ez üdvözlendő – növelik a jövő kutatás eredményeinek átfogóbb hasznosítását, elsősorban, bár nem kizárólag a jövő kép hosszú távú tervre gyakorolt hatásának erősítése formájában. Ezeket az igényeket – megfelelő

feltételek megteremtésével – ki kell elégíteni, és ez a hazai tervezési igények kielégítésének továbbra is kiemelkedően fontos területe lesz. A jövőkutatás hosszú távú tervezésben való hasznosításának módjára vonatkozó elképzeléseket ugyancsak a Jövőkutatási Bizottság plenáris ülésén kell megvitatni. Ennek a vitának a keretében tájékoztatni kell a Bizottságot a hosszú távú tervezés továbbfejlesztésével kapcsolatos szakértői megkérdés eredményeiről és az ÁTB-nak a hosszú távú tervezés továbbfejlesztésével kapcsolatos állásfoglalásáról is.

A Jövőkutatási Bizottság tagjai a megfogalmazott igényeknek megfelelően – elsősorban munkahelyük közvetítésével, de munkahelytől függetlenül önálló szakértőként is – részt vesznek megfelelő feltételek biztosításával tudományos-műszaki és más programok prognosztikai igényeinek a kielégítésében is.

Az elmúlt években nem haladtunk kielégítő mértékben előre a középtávú tervezés prognosztikai megalapozásában. Ennek okait tüzetesebben meg kell vizsgálni, tisztázva azt is, hogy ebben mennyire játszottak közre elméleti tisztázatlanságok, és mennyire kapcsolathányok vagy szubjektív tényezők.

Jelentős eredmények születtek viszont a rövid távú prognosztizálás terén. A rövid távú prognosztizálás a kormányzati döntések megalapozásának szerves részét képezte az elmúlt években is. A Jövőkutatási Bizottság azonban érdemben nem foglalkozott a rövid távú prognosztizálás kérdéseivel. Ezért – elsősorban informálódási céllal – ugyancsak napirendre tűzi a rövid távú prognosztizálás hazai helyzetét.

Mind a középtávú prognosztizálásról, mind a rövid távú prognosztizálásról készített helyzetelemzést majd a Jövőkutatási Bizottság plenáris ülésén célszerű megvitatni. Az előterjesztések és a viták tapasztalataira támaszkodva kell kijelölni elsősorban a középtávú prognosztizálás terén megteendő lépéseket.

A hazai jövőkutatás egyaránt foglalkozott a makro- és mikro-szféra jövőkutatási, benne prognosztikai kérdéseivel. A jövőben is – lehetőségeinkhez képest – ki kell elégíteni e téren mind a makro-, mind a mikro-szféra igényeit. Megkülönböztetett figyelmet kell azonban fordítani a vállalati prognosztizálás specifikus elméleti és módszertani problémáinak kidolgozására. A III. Magyar Jövőkutatási Konferencia is felhívta a figyelmet arra, hogy a makro- és mikro-szféra elméleti-módszertani alapozásában nem egyforma mértékben haladtunk előre. A kialakult aránytalanságot a vállalati prognosztizálás elméleti-módszertani specifikumainak tisztázásával és a makro-szintű prognosztizálással való kapcsolatának elmélyítésével kell felszámolni. E feladat megoldásában – a III. Magyar Jövőkutatási Konferencia ajánlásait is figyelembe véve – együtt kell működni az SZVT Prognosztikai Szakosztályával.

Az igényeknek megfelelően az elkövetkező években is hozzá kell járulni a KGST közös prognosztizáláshoz. Részben a közgazdasági makro-mutatók közös prognosztizálásában való részvétellel, részben a KGST tudományos-műszaki prognosztizálásában való közreműködéssel. Ez utóbbit illetően megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a KGST Komplex Program prognosztikai igényeinek a kielégítésére, igazodva az új szervezési elvekhez és a szervezési elvek változásából is adódó metodikai követelményekhez: A tudományos-műszaki együttműködés prognosztizálásának aktuális kérdéseit, szervezési elveit a KGST Tudományos-Műszaki Együttműködési Bizottsága Prognosztikai Munkacsoportjának Magyar Tagozatával közös szakértői értekezleten kell megvitatni, amelyen a témában érdekelt jövőkutatási bizottsági tagok vesznek részt.

A jövőkutatói publikációk fejlesztése

Továbbra is biztosítani kell – az MTA KSZI-vel és az SzVT Prognosztikai Szakosztályával közösen kiadott – „PROGNOSZTIKA” c. kiadványunk rendszeres megjelenését. Szűkebb körű bizottsági ülésen meg kell vitatni a „PROGNOSZTIKA” aktuális lapterveit. Visszatérő rendszerességgel felmerülő igényként fogalmazódik meg a „PROGNOSZTIKA” nyilvános kiadvánnyá alakítása. Jóllehet a kép teljességéhez hozzátartozik, hogy az utóbbi időben takarékosági és rentabilitási okok miatt több kiadvány szűnt meg, mint amennyi újként létrejött, mégis célszerű megvizsgálni, hogy: van-e reális lehetősége a „PROGNOSZTIKA” nyilvános kiadvánnyá alakításának? Ennek kapcsán egyaránt vizsgálni kell: milyen reményeket fűzhetünk az engedélyeztetéshez, milyen forrásokból előlegezhető meg a nyilvános kiadvánnyá alakítás, mik a garanciái a rentabilitásnak és hogyan biztosíthatók a szerkesztés személyi, technikai és tárgyi feltételei?

Tervszerűbbé kell tenni a különböző szakfolyóiratokban a jövőkutatói témájú cikkek megjelenését. Ebből a szempontból mindenekelőtt szóba jöhet a „Közgazdasági Szemle”, a „Valóság”, a „Tervgazdasági Fórum”, továbbá az „Impulzus” is. Az említetteken túl alkalomszerűen napilapokban is, sőt más szakirányú folyóiratokban, hetilapokban is lehetne jövőkutatói témájú írásokat megjelentetni.

A Konferencia ajánlásait is figyelembe véve, vissza kell térni rövid időn belül a III. Magyar Jövőkutatói Konferencia anyagából egy válogatás szélesebb körű terjesztésének lehetséges módjára, élve a video-felvétel által kínált lehetőségek felhasználásával is. A Konferencia írásos anyaga iránt széles körű érdeklődés nyilvánul meg, ám a kötetek magas ára miatt, azokat csak egyetemi tanszékek, kutatóintézetek, jövővel különösen foglalkozó gyakorlati szervek tudták megvásárolni. E széles körű terjesztésnél fokozottan figyelembe lehet venni a közművelődési hálózat igényeit és azt is, hogy a kötetek jó oktatási segédletet jelenthetnek általános- és középiskolai tanárok részére is. Ezért a kiadásban érdekeltté kell tenni a Művelődési Minisztérium illetékes intézményeit.

Célszerűnek tűnik egy újabb jövőkutatói témájú tanulmánykötet előkészítése is. E tanulmánykötet tartalmazhatná a jövőkutatói elméleti-módszertani alapjainak az erősítésével kapcsolatos újabb tanulmányokat, valamint a hazai gyakorlati jövőkutatói újabb eredményeinek szintetizált összefoglalását. Megfontolás tárgya lehet e tanulmánykötetnek magyar és idegen nyelven való egyidejű megjelenítése.

Tárgyalások kezdődtek a Sci-fi Társaság képviselőivel egy olyan közös kötet megjelentetéséről, amelyben sci-fi írások, és e témakörhöz kapcsolódó jövőkutatói írások együtt jelennek meg. A rendelkezésünkre bocsájtott sci-fi írások között egyaránt vannak olyanok, amelyek a tudományos-technikai fejlődés aspektusaival, vagy éppen településekkel, életmóddal stb. foglalkozniak. Így a tematika alapján mód van arra, hogy a sci-fi és a felelősségteljesebb jövőkutatói aspektus egymás mellett kerüljön kiadásra adott témakörökben. Amennyiben e kiadvány feltételei megteremthetők, úgy mindenképpen üdvözölni lehet ezt a vállalkozást. A végleges döntések után lehet visszatérni arra, hogy a jövőkutatók közül kik vegyenek részt az egyes tanulmányok megírásában.

Üdvözlendő, hogy elkészült a hazai jövőkutatói irodalom újabb bibliográfiája, amely az 1980–85. években publikált írásokról ad információt. Tárgyalásokat kell folytatni arról, hogy mely szerv (vagy szervek) tudja pénzügyileg támogatni e fontos dokumentum minél előbbi megjelentetését.

Tovább kell fejleszteni a jövőkutatói fogalomtárat. Meg kell vizsgálni e fogalomtár lexikonná fejlesztésének lehetőségeit és feltételeit is. Az ezzel kapcsolatos munkálatokról írásos előterjesztést kell elkészíteni és azt a Jövőkutatói Bizottság alkalmi operációs testületében kell megvitatni.

Hazai jövőkutatósi szemináriumok és konferencia

Mind a II., mind a III. Jövőkutatósi Konferencia ajánlásai között szerepel az, hogy jövőkutatósi konferenciát 4–5 évenként célszerű szervezni, a közbelső időszakban pedig tudományos vitaulések szervezésével kell biztosítani egy-egy nagyobb témakör megvitátását.

A jövőkutatósi elméleti-módszertani kérdéseinek megvitátásán túlmenően, szeminárium-szerűen célszerű lenne vitát folytatni a jövőkép és a hosszú távú terv célrendszerének kapcsolatáról, az Országos Tervhivatal hosszú távú tervezési munkaszakaszához igazodva; a KGST Komplex Program prognosztikai alapozásának aktuális kérdései témaköréről; továbbá a jövő embere témaköréről. A IV. Magyar Jövőkutatósi Konferenciát célszerű lenne az 1990-es évben megrendezni. Az időpont meghatározásakor valószínűleg korlátozó tényezővel is kell számolnunk, mint a III. Magyar Jövőkutatósi Konferencia esetében. E konferencia témakörét később célszerű meghatározni.

Nemzetközi kapcsolatok

A nemzetközi kapcsolatok – fő irányukat tekintve – kialakultnak minősíthetők. Egyrészt a Jövőkutatósi Bizottság tagja a Jövőkutatósi Világszövetségnek, sőt a Jövőkutatósi Bizottság egyes tagjai személyes tagsággal is rendelkeznek a Világszövetségben. Jónak mondható a KGST munkaszerveivel való kapcsolat is. A Jövőkutatósi Bizottság tagjai – saját tudományos munkájuk révén – ugyancsak kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkeznek. Ezért a jövőkutatósi nemzetközi kapcsolatainak elmélyítésében az említett területek által kínált együttműködés továbbfejlesztése, elmélyítése jelenti az elsődleges feladatot.

Az utóbbi időben – a magyarországi jövőkutatósi eredményeinek fokozott nemzetközi elismerése alapján is – ismétlődően felmerült nemzetközi jövőkutatósi konferenciák magyarországi szervezésének igénye, lehetősége. Ezen igény megfogalmazásában egyaránt kezdeményezők voltak hazai jövőkutatók és a Világszövetség tisztségviselői is. E konferenciák lehetőségéről előzetes tárgyalások is folytak. Megfogalmazódott a kérdés pl. úgy is, hogy már rövid időn belül célszerű lenne szervezni egy európai térségekre korlátozódó nemzetközi konferenciát, amely bizonyos fokig „előzetese” lehetne egy Magyarországon később megrendezésre kerülő jövőkutatósi világkonferenciának. Nemzetközi konferencia, sőt Jövőkutatósi Világkonferencia szervezése rendkívül nagy és körültekintő munkát igényel, nagy felelősséggel, benne nagy politikai felelősséggel jár. Ezért ilyen konferencia szervezésének felvállalását – figyelembe véve a jövőkutatósi hazai intézményesültségi fokát – csak több együttműködő szerv közreműködésére lehet alapozni. Számolni kell azzal is, hogy a nemzetközi konferenciák – különösen a Jövőkutatósi Világkonferencia – politikai aspektusai miatt is kiterjedt előzetes konzultációkat igényelnek mind hazánkban, mind az érdekelt más, elsősorban szocialista országokban. Megfelelő előzetes garanciákkal kell rendelkezni tekintetben is, hogy felsőszintű szervek magukévé tegyék a konferenciát, felelős magas szintű állami vagy pártbeosztásban levő személyek védnökséget vállaljanak a konferencia felett. Előzetes elemzés tárgyává kell tenni azt is, hogy mi a konferencia célja, a résztvevők milyen körével számoljunk, mi a konferencia témája, mi a várható költségkihatása, s kik viselik majd a konferencia költségeit és kockázatait. Ezen kérdések megválaszolásához célszerű felhasználni az elmúlt években rendezett hasonló jellegű nemzetközi konferenciák magyarországi tapasztalatait is. Az említettekről írásos felterjesztést kell készíteni, s ezt az előterjesztést a Jövőkutatósi Bizottság szűkebb testületében kell megvitálni.

Amennyiben megrendezésre kerül a KGST tudományos-műszaki prognosztizálás – eredetileg Tbilisziben tervezett, de elmaradt – szimpóziuma, úgy részt veszünk e rendezvényen.

A konferencián résztvevők személyi összetételét a konferencia céljának változása tükrében kell megerősíteni, vagy módosítani.

A hazai jövő kutatás intézményi rendszerének és finanszírozásának fejlesztése

A III. Magyar Jövő kutatási Konferencia ajánlásaként fogalmazódott meg az is, hogy a Konferencia „szükségesnek és időszerűnek ítéli a jövő kutatás hazai kutatási bázisának erősítését (a meglévők fejlesztése mellett a központi koordináló funkciók ellátására is alkalmas önálló bázisintézet létrehozásával)”. A IX. Osztály tudományági helyzetjelentésünkkel kapcsolatos állásfoglalásában azt hangsúlyozza, hogy „A jövő kutatás intézményi rendszerét továbbra is az egyes társadalomtudományi műhelyek szintjén kell fejleszteni”. Az említetteket figyelembe véve, célszerű arra vállalkozni, hogy tovább lépünk a meglévő műhelyek stabilizálásában és a szükségletnek, az igényeknek megfelelő fejlesztésükben. Ilyen értelemben továbbra is meg kell tartani az MKKE Népgazdasági Tervezési Intézet Jövő kutatási Osztályának akadémiailag támogatott kutatóhelyként való működtetését. Igényként fogalmazódott meg az MKKE Statisztikai Tanszékén működő Vállalatprognosztikai Csoport intézményesülése, amit feltétlenül támogatunk. Többirányú konzultációt figyelembe véve, elégedettek helyzetünkkel a pécsi és a miskolci egyetemen dolgozó jövő kutatók. Nem fogalmazódott meg határozott igényként más egyetemek, akadémiai intézetek, szervek, illetve más intézmények kutatóhelyeiről jövő kutatási részlegek létrehozása. Amennyiben ezen intézmények vezetői vagy az ott dolgozó, jövő kutatással foglalkozó kollégák ilyenirányú igényt megfogalmaznak, természetesen törekvésüket támogatni fogjuk.

A koordináló funkciók ellátását a Jövő kutatási Bizottságnak kell vállalnia. A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy a tudományági koordináció általában is a tudományági bizottságok feladata. Más tudományágak területén sincs olyan bázisintézet, ami a tudományágot koordinálja, ezt valószínű nem is fogadnák el a tudományág több intézményében, tehát egyetemeken, Akadémián, ágazati irányító szerveknél elhelyezkedő kutatóhelyei, függetlenül attól, hogy a közöttük levő kapcsolatot a maihoz képest mindenképpen célszerű erősíteni.

Ugyancsak a Jövő kutatási Konferencia ajánlásait figyelembe véve, célszerű visszatérni egy jövő kutatási társaság alapításának a kérdésére is, annak hangsúlyozásával, hogy amíg e társaság meg nem alakul, az SZVT Prognosztikai Klubját kell vitafórumként felhasználni az aktuális jövő kutatási kérdések megvitatására.

A Jövő kutatási Konferencia ajánlásai között fogalmazódott meg az előrejelzések információs bázisának a fejlesztése is. Minthogy ezek az információk érintkeznek bizalmasan is kezelt tervezési információkkal, külön meg kell vizsgálni a hazai információtárolás és az információhoz jutás fejlődését, és ebben a jövő kutatással kapcsolatos információk helyzetét, az ezekkel összefüggő problémákat.

A hazai jövő kutatás finanszírozása változatos formákban történik. Jövő kutatóink egy része és tudományos tevékenységük is – munkahelyi elhelyezkedésükből adódóan – költségvetési finanszírozásban részesül. E finanszírozást egészítik ki a kutatási főirányok által kínált lehetőségek, a különböző pályázatokban, gmk-ban, ill. szakszövetkezetekben való részvétel, vagy a különböző alapítványok felhasználásával történő kutatások stb. Minthogy a finanszírozási rendszerben változások vannak kibontakozóban, célszerű visszatérni e változásokhoz való alkalmazkodás lehetőségeire, szóba jöhető módjaira, annak figyelembe vételével, hogy a jövő kutatási szakértők – jövő kutatási szempontból kevésbé intézményesült vagy nyugdíjba vonult – szélesebb táborát is a kutatásokba be lehessen kapcsolni.

A fentiekben körvonalazott szerteágazó feladatok megoldása felelősségteljes munkát és rugalmas munkaszervezést kíván a Jövőkutató Bizottság tisztségviselőitől és tagjaitól. Nyilván a szélesebb körű Jövőkutató Bizottságot csak nagyon átfogó témák megtárgyalására célszerű összehívni. A folyamatos ügyeket vagy a kisebb közösségeket érintő feladatokat az érintettek bevonásával célszerű megvitatni és előkészíteni.

A Jövőkutató Bizottság állandó jelleggel csak egy albizottságot működtet. Ez az albizottság a nemzetközi kapcsolatokkal és a propagandával foglalkozik. Elnöke dr. Gidai Erzsébet; tagok: dr. Gábor Éva, dr. Kalas Mária, dr. Versztovsek Boriszné, dr. Koncz Gábor és dr. Vidor Ferenc.

A „PROGNOSZTIKA” szerkesztésével – továbbfejlesztett szerkesztő bizottságra támaszkodva – a Jövőkutató Bizottság továbbra is dr. Grolmusz Vincét bízta meg.

GIDAI ERZSÉBET:

JÖVŐKUTATÁS A PROGNOZTIKAI SZAKOSZTÁLYBAN

Az SZVT IV. Tisztújító Közgyűlése újválasztotta és részben átalakította az SZVT vezetését és tevékenységét.

Az 1986. február 15-iki választó ülést megelőzően sor került a szakosztályok vezetőségeinek újválasztására is. A tisztújító közgyűlések előtt – ahogyan ez szokásos – értékelték, számot vetettek az eddigi tevékenységükkel és új programokat, terveket készítettek a szakosztályokban. A prognosztikai Szakosztály is összegzett, értékelt munkáját, foglalkozott a jövőjével, s tette mindezt nem csupán a kötelező beszámolók regisztrálási szabályai szerint, hanem az általa képviselt tudományág helyzetének elemzésével, a társasági élet kritikai értékelésével és – az előrelátás mellett – az előbbre lépés igényével is.

Egy tudományág intézményesült rendszerének működése jó tükörképet ad a tudományág helyzetéről, fejlettségi szintjéről, s magán hordja a szakmai viták sajátosságait és megítéltetésének jegyeit.

Ez a kép jól illeszthető a hazai jövőkutatást lassan 20 éve képviselő társasági szervezetre: a Prognosztikai Szakosztályra. Ha képzeletbeli koordinátarendszerben meghúznánk fejlődésének trendvonalát, jól nyomon követhetnénk rajta a jövőkutatás körül folyó viták trendmódosító hatásait. Így a tudományág fellendülésével együttjárt az intézményesülés kiterjedése, és a visszaesés folyamatában gyakran előtérbe került a más szervezetekbe való „beintegrálás” igyekezete. A jövő iránti érdeklődésnek ezek az „éhség–jóllakottság” fázisai arra is ösztönöztek, hogy a jövőfeltárás viszonylag kisszámú művelője újra és újra átgondolja helyét, összegezze az eredményeket, és – a szellemi összecsapások darwini törvényeinek érvényesülése nyomán – megmaradjon, szaktudásában stabilizálódjon, a tudományos közéletben küzdőképessé és ellenállóvá váljon. Ennek köszönhetően napjainkban a döntéshozatal egy lényeges és realizálható eszközévé a jövő feltárása, az előrejelzések, ill. a jövőképek alkotása válik.

A Szakosztály is ezt a folyamatot szolgálja célkitűzéseivel, amelyeket megalakulása (1969) óta vall magáénak: a prognosztika tudományágának fejlesztése és gyakorlati alkalmazásának elősegítése; a jövőkutatással foglalkozó szakemberek tapasztalatcseréjének, együttműködésének, társadalmi aktivitásának szervezése és összehangolása.

A Szakosztály sokoldalú, interdiszciplináris tevékenységet folytat, és mint a jövőkutatás egyik meghatározó hazai szervezeti központja, fontos szerepet tölt be az új tudományos eredmények, ill. az új prognosztikai módszerek gyakorlati alkalmazásának terjesztésében, mind makrogazdasági, mind vállalati szinten. A prognosztikai kutatások eredményeinek átültetése a gyakorlatba, s ezzel a döntések hatékonyságának emelése – a Szakosztály alapfeladatát képezik.

A Szakosztály tudományos tevékenységében jelentős szerepet tölt be az MTA Jövőkutatási Bizottságával történő aktív együttműködés.

Ha mérleget készítenénk az elmúlt három évről, akkor ez a mérleg egy szerencsés aktívummal zárulna, hiszen erre az időre estek olyan rendezvények, mint a III. Magyar Jövőkutató Konferencia és a kerekasztal-viták, a sikeres pályázati kiírás a vállalatok jövőjéről, és a hosszú évek óta rendszeresen megtartott színvonalas klub-előadások.

A Szakosztály tevékenységét munkabizottságokban fejtette és fejteti ki. Így: a Prognosztikai Klubot működtető munkabizottságban, a Vállalati Prognosztikai Munkabizottságban és az alkalmilag létrehozott „ad hoc” bizottságokban (pl. a konferencia szervezését végző bizottságban stb.). E bizottságok munkáját a Szakosztály vezetősége irányítja és fogja össze.

A bizottságok közül a legaktívabban a Prognosztikai Klub működik, minden hónap első keddjén az Urbanisztikai Társaság termében. A Klubnak régi hagyományai vannak, színvonalas és értékes témákat vitatnak meg, többször jelentős sajtóvisszhanggal.

Az egyik előadás a társadalmi-gazdasági folyamatok prognosztizálhatóságával, alternatív lehetőségekkel foglalkozott (előadó: dr. Gidai Erzsébet), ahol az előadó hazánk társadalmi-gazdasági fejlődésének lehetőségeit és korlátait elemezte, kiemelve a nyolcvanas évek lelassult és törésekkel megszakított fejlődési trendvonalát, amely hosszú távon meghatározza a fejlesztés lehetőségeit és a restriktív gazdaságpolitika mellett végrehajtott reformok korlátozott életképességet, valamint kitért a kiéleződő társadalmi feszültségek szorító hatásai által is támasztott akadályokra. Az előadásban olyan fejlődési alternatívákról is szó volt, amelyek lehetőséget nyújtanak gazdasági fejlődésünk mélypontjáról való elmozdulásra.

Sokoldalú, a probléma széles körű megközelítése jellemezte a „Lakosság biológiai jóléte 2000-ben Magyarországon” c. témát, amelynek keretében dr. Nemessuriné Dalmi Edit és dr. Nemessuri Mihály számoltak be kutatásaikról. Figyelemfelhívó következtetések, a lakosság biológiai jólétének romlása és ennél a felgyorsulás veszélye nagy vitát váltott ki.

Több alkalommal tartott a Szakosztály más szervezetekkel is közös rendezvényt. Ilyen volt többek között dr. Várnai Istvánnak az energiaellátásunk jelenéről és jövőjéről szóló, nagy érdeklődést kiváltó előadása, amelyet a Szakosztály a Magyar Elektronikai Egyesülettel együtt rendezett.

Magasszínvonalú vitaindítót hallgattunk meg dr. Gánti Tibortól a „Biológia fejlődésének néhány kritikus elágazási pontja az ezredfordulig és várható hatásuk a XXI. század elején” címmel. Az előadó a fluid számítógépek vezérelte fluid (kémiai) automaták korszakáról és működéséről beszélt.

Nemzetközi konferenciákkal ismerkedhetett meg a hallgatóság azon a klubdélutánon, ahol a Costa Rica-i Jövőkutató Világkonferenciáról, a zürichi, a dubrovnyiki, a montreáli és a weimari rendezvényekről volt színes, értékes beszámoló. Hallgattunk előadást a Kondratyev-féle hosszú hullámokról dr. Sipos Bélától; valamint munkaerőhelyzetünkről dr. Berey Andrástól. Besztuzsev-Lada szovjet jövőkutató a szovjet jövőkutatói tevékenységről számolt be. Értékes könyvvitát rendezett a Klub dr. Kovács Géza „Nagy távlatú fejlődéstendenciák” c. könyvéről.

1985 őszén új előadás-sorozatot indított a Klub az értelmiség helyzetéről és jövőjéről. Az első ülésen dr. Németh József a műszaki értelmiség létszámának, e létszám belső szerkezetének alakulásáról, és az ezekről készült előrejelzésekről számolt be „Sok vagy kevés mérnök – merre tovább?” címmel. Egy másik előadás keretében a közgazdászok helyzetével foglalkozott dr. Hrubos Ildikó.

Mindkét előadást élénk vita követte, s a hozzászólók aggodalmuknak adtak hangot a műszaki és a közgazdasági értelmiség társadalmi szerepének és megbecsülésének jövőbeli alakulásával kapcsolatban. E sorozat később az értelmiség más rétegeit vizsgálja és mutatja be.

A Szakosztályban a Vállalati Prognosztikai Munkabizottság a vállalati előrejelzések készítésével, a stratégiai tervezés problémakörével foglalkozik (tevékenysége jelentősebb átalakítás-

ra került). A Munkabizottság megkísérelte – a vállalati tevékenységet a maga gyakorlatában és működésében megragadva – segíteni az előrejelzések elkészítését. (Elnöke: dr. Pirityi Ottó)

Jelentős sajtóvisszhangot váltott ki a vállalatok jövőjéről kiírt pályázat, amelynek I. díját dr. Pirityi Ottó kapta: „A vállalatok az ezredfordulón” c. pályamunkájával.

A Szakosztály nagy feladatai közé tartozott a III. Magyar Jövőkutató Konferencia megrendezése, a Jövőkutató Bizottsággal együtt. Nemcsak a szervezésben vállalt meghatározó szerepet, hanem a szekció üléseken tartott előadásokkal is jeleskedett. A konferencia ajánlásai közül számunkra azok lényegesek, amelyek a Szakosztály tevékenységének továbbfejlesztésére vonatkoznak.

„A Konferencia ajánlja a Szervezési és Vezetési Tudományos Társaságnak, hogy Prognosztikai Szakosztálya révén is ösztönözze a vállalati prognosztika elméletének és módszertanának a fejlesztését – különösen a hosszú távú előrejelzések metodikájának a kimunkálását –, és segítse elő ezek tudományos háttérének az erősítését. Támogassa a prognosztikai célú vállalkozási formákat, ezzel is segítve a vállalati prognosztika eredményeinek szélesebb körű gyakorlati hasznosítását. Biztosítson a vállalati jövő kutatásban érdekelt szakemberek számára olyan tudományos fórumot, amely módot ad rendszeres kapcsolattartásra és eszmecserére, ismeretanyagok felfrissítésére és bővítésére. A Konferencia javasolja megvizsgálni annak lehetőségét, hogy az SZVT és a MTESZ együtt kutatási pályázatok kiírásával is tudná-e ösztönözni a szocialista vállalati forma jövőbeli tendenciáinak, hosszú távon érvényesülő törvényeinek a kutatását.

Kívánatos lenne, hogy az MTA Jövőkutató Bizottsága és az SZVT Prognosztikai Szakosztálya együttesen kezdeményezze egy színvonalas új jövőkutató fogalomtár, illetve lexikon kidolgozását és publikálását.” (Részlet az Ajánlásokból)

Az ajánlásban foglalt feladatokban több kezdeményezés történt, pl. a pályázat kiírására, egy új jövőkutató fogalomtár tervének formálására, a vállalkozási formák kialakítására stb.

A sok tanulsággal járó konferencia gondokat és új feladatok megvalósításának igényét egyaránt felvetette.

Az egyik gond a tudományos konferenciák szerepét és helyét érinti a tudományos társaságok életében. Pontosabban: egyik alapkérdésként merült fel, hogy nyereségre törő vállalkozás legyen-e az elsődleges szempont, avagy inkább a tudományos érdeklődés, a szakmai ismeretek és a kutatási eredmények átadása, ill. megvitatása. Esetleg érvényesülhet-e egyidejűleg mind a két szempont?

Közismert, hogy a tudományos jellegű szimpóziumok közönségét a legtöbb esetben a „befutott” kutatók köre mellett, többségében sovány erszénnyel rendelkező egyetemisták, főiskolások vagy fiatal kutatók teszik ki, s ha nem talál a szervező bizottság megfelelő mecénásokra, az ilyen típusú konferencia kevésbé csilloghat a „kiadás-bevétel” aktív egyenlegének „nyereség-öltözékében”. Feltételezve, hogy a tudomány (így a jövő kutatás) fejlődését bemutató (és azt szolgáló) konferenciák sajtóvisszhangjukkal a rendező szervezetet is népszerűsítik, ez „felér” a nyereség magas százalékával, még ha ez csupán „erkölcsi” is. Nem lehet tehát versenyt futtatni a konjunktúra diktálta érdeklődést kielégítő rendezvényekkel a tudományos élet nehéz szerepéhez szokott konferenciákat.

A jövőben is erősíteni kell azt a szemléletet, hogy a „vállalkozó típusú konferenciákkal” szemben a tudományos iskolákat, ill. irányzatokat és a tudomány szellemi erőforrásait kiaknázó rendezvényeket kell előtérbe állítani. Ahol viszont a vállalkozási jelleg a meghatározó, ott törekedni kell a pénztár feltöltésére is.

Másik problémaként a tudományos társasági élet felpozíciója merül fel. Úgy tűnik, hogy hazánkban ez a társasági formák többségénél visszaesett, ami nyilván összefügg az elfoglaltságok megnövekedésével, az időhiánnyal, az életforma kedvezőtlenebbé válásával, de összefügg

a társaságok elbürokratizálódásának veszélyével is. Többször fölvetődött az a kérdés, hogy ismét meg kellene teremteni a tudományos társaságok működésének feltételeit. Ebben természetesen legfontosabb a tartalmas és színvonalas programok biztosítása és vitafórumok kialakítása, de szükséges a „komfort” feltételek megteremtése, az információhoz jutás gyors lehetősége, a jó szervezési lehetőségek. Itt több tennivaló várat magára ahhoz, hogy visszatérjen a korábbi – még a Hungáriában rendezett – klubülések, vitafórumok hangulata és légköre, de ehhez – a szakosztály munkája és igyekezete mellett – más szervezeti tényezők is szükségesek (pl. a szervezési munkák megkönnyítése stb.).

A Szakosztály két éve az MTA Jövőkutató Bizottságával és az MTA KSZI-vel együtt adja ki a „Prognosztika” c. zárterjesztésű kiadványt. Ez az egyetlen ilyen tárgyú folyóiratunk, s ezért nyilvános terjesztésének és költségvetési finanszírozásának megoldása az egyik legsürgesebb feladatot jelenti. Több, eddig még eredménytelen kezdeményezés talán a közeli jövőben már sikerrel jár.

Kiemelt feladat az utánpótlás biztosítása, a fiatal szakemberek hatékonyabb bevonása a társasági munkába, amiben érdekeltté is kellene tenni őket. Más szóval, az ismeretek szerzése mellett a szakmai pálya útjait is egyengetni kell azzal, hogy vitafórumokat teremtünk számukra, ahol munkájukkal, kutatási eredményeikkel bemutatkozhatnak. Ezt szolgálja egyetemi-főiskolai hallgatók részére meghirdetett pályázatunk is, amely az alábbi témakörökbe tartozó tanulmányok kidolgozására tesz felhívást:

1. Magyarország 2020. (Társadalmi-gazdasági változások, a társadalmi struktúra alakulása, a kultúra, a jogi és intézményi rendszer távlati fejlődésének irányai, a gazdasági erőforrások felhasználása stb.)
2. Természet és gazdaság kölcsönkapcsolata.
3. A kommunikációs technika és az oktatás kapcsolatának jövője.
4. Innovációs irányzatok. (A műszaki, gazdasági, társadalmi, politikai, jogi innovációk és ezek kapcsolódásai.)

Végül, az nem vitatható, hogy a szakosztályok munkája akkor hatékony, ha rendezvényei, programjai is azok. Ezt viszont elsősorban maga a Szakosztály tudja megteremteni.

A PROGNOZTIKAI SZAKOSZTÁLY VEZETŐSÉGE

<i>Elnök:</i>	dr. Gidai Erzsébet
<i>Társelnökök:</i>	dr. Gerle György dr. Kovács Attila
<i>Titkár:</i>	dr. Szabó Gábor
<i>Szervezőtitkár:</i>	Györgypál Katalin
<i>Tagok:</i>	Tóth Attiláné dr. – a Prognosztikai Klub elnöke Fülöpné Borovszky Ildikó – klubtitkár Bosnyák Gyula dr. Grolmusz Vince dr. Kismarty Lóránd dr. Korán Imre dr. Nováky Erzsébet dr. Piriti Ottó dr. Somodi Imre dr. Szarvas Beatrix Valló Tamás dr. Várnai István

KÖNYVISMERTETÉSEK

TÓTH ATTILÁNÉ:

A KULTURÁLIS SZFÉRA TERVEZÉSÉRŐL

(Káposztás F.—Koncz G.—Monigl I.:

„A kulturális szféra tervezése” c. könyv ismertetése; Tankönyvkiadó. Bp. 1984. 204 p.)

Korunkban a kulturális szféra a társadalmi folyamatok tudatos irányítóitól és szervezőitől külön figyelmet kíván. Az ezzel kapcsolatos megállapítások többféle megközelítésben hangzanak el. Például Aurelio Pecceinek — a Római Klub néhai elnökének — hazánkban is megjelent könyvében leírt gondolata szerint: a világ azért van válságos helyzetben, mert technikailag magasabb színvonalon áll, mint kulturálisan. Ebből következik az általa javasolt megoldás is: a világ lakosságának kulturáltságát kell megfelelő színvonalra emelni, és ezzel megnyílik előttünk a válságból kivezető út. Vagy: divatossá vált „új”, „minőségi”, „metamateriális” értékekről beszélni, amelyeknek kialakulása kívánatos a jövőben, és amelyekben kifejezésre jut egy emberibb mindennapokban megvalósuló élet előnyben részesítése. Ezek között az értékek között a kultúrának, a műveltségnek meghatározó szerepe lesz. Az ilyen értékek kialakulásáért, illetve kialakulásának elősegítéséért a fejlett országokban is szerveződnek mozgalmak. A kultúra, a műveltség terjesztése politikai jelentőségű feladat a harmadik világ országainak legtöbbszörében, ahol — ennek jelentőségét felismerve — szintén többféle társadalmi szervezet alakult, amelyek feladatuknak tekintik az ismeretek demokratizálását.

A mikroelektronika térhódításával, illetve ennek a termelés, az adminisztráció, az egészségügy, a közlekedés, a szórakozás stb. területén való elterjedésével, valamint a mindennapjainkra gyakorolt hatásával a fejlődés előtérbe állítja a műveltség színvonalának problematikáját. Ma már egy társadalom elmaradottságát nemcsak gazdasági jellemzőkkel lehet megadni, hozzájárulhatnak ehhez kulturális, műveltségi tényezők is, sőt jelentősebb a lemaradás, ha az kulturális területen is jelentkezik.

Káposztás Ferenc, Koncz Gábor és Monigl István által írt, „A kulturális szféra tervezése” című, a Tankönyvkiadónál megjelent könyv elolvasása után az a véleményünk alakult ki, hogy e könyv szerzői azok közé tartoznak, akik világosan látják a kultúra növekvő szerepét a jövőben, és mélyen elkötelezettek e téma iránt. Könyvüknek minden mondatából érződik az okos aggodás hazánk jövője iránt, tisztában vannak az általuk vizsgált probléma jelentőségével, és az ezzel együttjáró kutatói felelősséggel. Ehhez járul a szerzők tájékozottsága, amit nem is elsősorban a külföldi és a hazai irodalom, vagy a viták és az események ismertetéséből vonhatunk le, hanem a problematika világos kifejtéséből. Különösen szimpatikus, hogy a szerzők — bár világosan utalnak arra, hogy a viták során ők melyik oldalon állnak — fontosnak tartják, hogy az olvasó több álláspontot is megismerjen. Ezzel a kulturális tervezést kísérő, és a — szerzők szerint — szükséges társadalmi vita kibontakozásához kívánnak hozzájárulni.

A hazai és a külföldi szakemberek vitáinak ismerete azért is fontos, mert — a szerzők szerint — a jövőben a kulturális szféra tervezésének eredményesebbé tétele érdekében, a tervezés-

hez mint megismerési tevékenységhez tartozó kutatások fejlesztésére lesz szükség. Ezek körvonalazása pedig megkívánja az eddigi eredmények ismeretét.

A szerzők az első fejezetben a tervezés általános elméletével, valamint a társadalmi-gazdasági tervezés kialakulásával foglalkoznak. Véleményük szerint – és ezzel messzemenően egyetérthetünk – „a népgazdasági szintű gazdasági tervezésnek fokozatosan át kell alakulnia társadalmi-gazdasági tervezéssé, amelyben a gazdasági növekedés nem cél, hanem a társadalmi fejlődés eszköze”. Ez az átalakulás akkor valósulhat meg, ha már – többek között – a kulturális szféra tervezése is megfelelő színvonalú lesz. A könyv ennek a folyamatnak a meggyorsítása és sikeressége érdekében született.

E könyvnek – tudjuk – nem célja, hogy a tervezés általános problémáit teljes bonyolultságukban vizsgálja, mégis bizonyos esetekben árnyaltabb, pontosabb megfogalmazásra lett volna szükség. Különösen elnagyolt és érthetetlen, hogy a szerzők milyen szerepet tulajdonítanak a tervezésben az értékek szerepének. Ezt nemcsak azért említjük meg, mert itt az első fejezetben találtunk másfél oldalt, amelyet véleményünk szerint helyes lett volna a könyv többi részéhez méltóan, világosan megfogalmazni, hanem azért is, mert egyetértünk a szerzőkkel ott, amikor a kultúra tervezését elősegítő kutatómunkát hiányolják, és annak megindulását sürgetik. A kulturális tervezésről szóló későbbi fejezetben sincs kifejtve az értékek szerepe, és nyilván nem a szerzők mulasztása miatt, hanem azért, mert hiányoznak azok az eredmények, amelyek itt felhasználhatóak lennének. Holott úgy véljük, hogy a kulturális szféra tervezésekor figyelembe kellene venni a társadalom és az egyén által preferált tulajdonságokat, tevékenységeket és azok eredményeit, valamint az értékek belső struktúráját, azt, hogy milyen mozgás várható, és milyenre lenne szükség a jövőben. A kultúra nemcsak alkalmazkodik a már kialakult értékrendhez, hanem részt vesz annak formálásában is, éppen ezért van óriási jelentősége.

A szerzők helyesen ismerik fel: a tervezés fejlődésének lehet tekinteni azt, hogy ma már alternatívákban gondolkodunk. De az értékek szerepének tisztázatlanságával összefüggően, az alternatíva-képzés problémája sem került kifejtésre, és ez a hiányosság a későbbi elemzésekre szintén rányomta a bélyegét.

A második fejezetben a szerzők a kulturális szféra tervezésének helyzetével foglalkoznak. Nagyon tanulságos mindaz, amit a kultúra fogalmáról mondanak. Egyetértenek a kultúra fogalmának elméletileg kialakult tartalmával, amely szerint ez a fogalom az anyagi és a szellemi kultúra egységét fejezi ki. A tervezési gyakorlat azonban nem tudja ezt az átfogó kategóriát használni, és így „... azokat a tevékenységeket, amelyek elsődleges és közvetlen célja, hogy az emberi alkotóképességet fejlesszék, a társadalom kulturális élete körébe sorolhatjuk.”

Tisztázatlan a „kulturális szféra” és a „művelődési” fogalmak használata. E könyv alkalmas arra, hogy mintegy „összemosva” használjuk ezt a két kategóriát, ami azért helytelen, mert megnehezíti a valóságos folyamatok közötti eligazodást. Véleményünk szerint míg a „kulturális szféra” fogalom a társadalom egésze oldaláról veti fel a kultúra problémáit, addig a művelődés ugyanennek a kérdésnek az egyén oldaláról való megközelítését takarja.

Itt hívjuk fel a figyelmet arra is, hogy a művelődés nem csupán ismeretszerzést jelent, mint ahogy a műveltség sem az ismeretek halmaza, de még csak nem is ezen ismeretek összefüggéseinek a feltárása. Éppen a mi korunkban válik egyre világosabbá, hogy nem elegendő ismerni a körülöttük levő világot, hanem ahhoz megfelelő módon kell viszonyulnunk is, vagyis a környezetünk kérdéseire adott válaszaink képezik műveltségünk igazi tartalmát. Műveltségünkről vall az, hogy mennyire tudunk ismereteinknek, tudásunknak megfelelően, azt kifejezve cselekedni. A műveltség eme definíciójából következik, hogy a művelődés sem lehet pusztán ismeretszerzés, hanem ki kell terjednie a válaszadás begyakorlására is.

A könyv második fejezetében olvasható a következő: „A definiált kulturális szférából viszonylag határozottan elkülöníthető az oktatás és a tudományos kutatás alrendszere. A továb-

biakban a kulturális szféra ezeken kívüli részeit együttesen 'a szűkebb kulturális szférának' nevezzük, és ezen belül beszélünk majd a közművelődés, a művészetek, a tömegkommunikáció stb. speciális problémáiról." A kulturális szférának ilyen felosztása elengedhetetlen a tervezés gyakorlatának oldaláról nézve. E felosztás előtt a szerzők, kutatásaikra támaszkodva kifejtik a kölcsönös összefüggés jelentőségét a gazdasági és (még egységesként kezelt) kulturális fejlődés között. E felosztás előtt tehát a szervezőknek az a nagyon helyes felfogása alakult ki, hogy a kulturáltság úgy társadalmi, mint egyéni szinten szerves egységként jelentkezik és működik, és az egyes alrendszerekben folyó munka eredménye nem egymás mellett, hanem együtt értékelendő. Ennek tisztázása nagyon fontos a tervezés szempontjából, ugyanis ez indokolja a kialakított alrendszerek közötti együttműködést már a tervekészítés időszakában is.

A könyv harmadik és negyedik fejezete a kulturális szféra egy-egy alrendszerének, az oktatásnak és a szűkebb kulturális szférának a tervezési problémáival foglalkozik. Ez a két terület – a tervezőmunka történeti tapasztalatai, eredményei, a konkrét gyakorlat szempontjából – erősen különbözik egymástól, természetes tehát, hogy velük szemben a jövőbeli elvárások is mások.

A szerzők szerint ma már az oktatás tervezésének szükségességét általában nem kérdőjelezzik meg, s a viták inkább arról folynak, hogy a jövőben várható társadalmi-gazdasági fejlődés milyen új elemek érvényesítését kívánja meg az oktatás tervezésében, és hogyan kell átalakítani a még hagyományosnak tekinthető tervezési metodológiát. A helyzetet nehezíti itt az előrejelzések bizonytalansága, amely ha teljesen nem is szüntethető meg, de az elkövetkező időben – az oktatást érintő területeken folyó tudományos kutatások eredményeképpen – bizonyosan csökkenni fog.

Az oktatástervezésről szóló fejezetben dominál az eddigi tervezési gyakorlat kritikai elemzése. A szerzők leginkább ezzel járultak hozzá a továbblépés eredményességéhez ezen a területen.

A szűkebb kulturális szféra tervezési problémái még eléggé nyitottak, az álláspontok még nem tisztázódtak és több vitára adnak lehetőséget. A nemzetközi és a hazai tapasztalatok ismertetése után a szerzők vázolják egy lehetséges tervezési metodológia általuk legfontosabbnak tartott elemeit. A szűkebb kulturális szféra tervezésében három kiindulási pontot határoznak meg. Ezek: a kulturális folyamatokra ható társadalmi-gazdasági folyamatok rendszere; a társadalmi-gazdasági változásokból valószínűsíthető kihívások és elvárások összessége; és a kulturális szféra önfejlődéséből, belső feszültségeiből adódó összefüggések rendszere.

A kulturális szféra komplex tervezésének lehetőségeiről szóló epilógusban a szerzők megállapítják, hogy a tudományos kutatások eddigi eredményei nem képesek kellően megalapozni a célrendszer és a stratégia kialakítását, s ezért a már elkezdődött és kezdeti sikereket elért kutatások továbbfolytatását sürgetik. Itt hívják fel a figyelmet arra is, hogy a kulturális szféra bizonyos területein a nyereségre orientált gazdálkodás lehetetlen.

A könyv szerzői – a kulturális szféra tervezésének problémáit a társadalmi-gazdasági tervezés kialakulási folyamatába ágyazva – helyesen és korszerűen tárják elélnk azokat a múltbeli és jelenlegi folyamatokat, amelyek meghatározzák és egyben megmagyarázzák jövőbeli lehetőségeinket.

DANKA ATTILA:

VITA EGY KÖNYVRŐL ÉS A JÖVŐRŐL A PROGNOZTIKAI KLUBBAN*

(Ismertetés Kovács Géza: „Nagy távlatú fejlődéstendenciák
[Magyarország 2020-ig]” című könyvének vitájáról.)

Epikurosz szerint „...a jövő nincs teljesen a hatalmunkban, viszont nem áll teljességgel a hatalmunkon kívül”.

Kovács Géza nemrég megjelent könyve – Nagy távlatú fejlődéstendenciák (Magyarország 2020-ig). MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest, 1985 – is a jövővel foglalkozik.

E könyv és a Prognosztikai Klub pezsgő vitája pregnánsan igazolta az epikuroszai aforizma optimizmusát.

Kovács Géza három fejezetre osztja könyvét. Az *első fejezet* hazai fejlődésünk nemzetközi összefüggésrendszerével foglalkozik. A globális problémák közül a legfontosabb a háború és a béke kérdésköre. A világháború veszélye nőtt, a katonai technikák és technológiák páratlan ütemben fejlődtek. A mikroprocesszoros forradalom eredményeként a találati pontosság nagy mértékben megnőtt, egy esetleges atomháború a szembenálló felek teljes pusztulásához vezethet. Sajnos jelenleg: „Sem a közgazdászok, sem pedig más tudományok művelői, de a politikai döntéshozók sem tudnak fantáziagazdag elképzeléseket kidolgozni arra vonatkozóan, hogyan kellene a fegyverkezést leállítani, és a katonai szektorban – ideértve most a katonai szektor számára termelő ágazatokat is – dolgozók foglalkoztatását másutt biztosítani.” (19.p.)

Érdekes kérdést vet fel Kovács Géza, amikor a kétpólusú világ alternáival: a pólus nélküli és a többpólusú világ kérdéseivel foglalkozik. Egy jövőbeli többpólusú világ hosszabb idő alatt fejlődhet ki, és várhatóan még sokáig kiemelkedő jelentőségű marad a Szovjetunió és az USA szerepe. A szocializmus nagytársági problémái felvetik a szocialista országok és a nyugat-európai kommunista pártok közötti együttműködés és a közös szocializmuskép kialakításának a kérdését. A szocializmus-modell tőkés országokra értelmezett továbbfejlesztése a keleti és a nyugati tapasztalatok egybevetése alapján jöhet létre. „... A létező szocializmusnak a gazdaságilag legfejlettebb térségekben való hiánya kínálja annak a lehetőségét, hogy erősen megoszló véleményeket esetleg nagyfokú véleménykülönbségeket is magában foglalóan keressük a szocializmus általános, specifikus, tehát nagytársági, valamint egyedi, egyes országokra vonatkozó vonásait.” (50. p.)

A könyv *második fejezete* egy következő fejlődési formációs szakasz körvonalait, a tudományintenzív termelés és a szolgáltatási stratégiák összekapcsolódását, a korlátozott erőforrásokkal történő újratermelést, Magyarország 2020-beli állapotát írja le. Nemzetközileg és nagyobb részben hazánkban is nyitott kérdés, hogy a következő fejlődési szakaszt a szocializmus részeként, vagy a szocializmust meghaladó szakaszként kezeljük. A nagytávlatú komplex jövő-

*E vitára a Prognosztikai Klub 1986. február 4-iki ülésén került sor. (Szerk.)

kép struktúrájának fokozott mértékben kell magán viselnie a következő fejlődési formációs szakasz „anyajegyeit”, írja a szerző. „...Társadalomképként a társadalom jövőképeként mindenképpen a XXI. század első évtizedeire elképzelhető állapotot kellene körvonalazni egy kb. 2020-as időhatárral.” (68. p.)

Kovács Géza az elkövetkezendő fejlődési formációs szakaszt „posztoszocialista” fejlődési formációs szakaszként értelmezi, s ezzel elkerüli a pontos szakaszmegjelölést. Ennek a szakasznak egyik problémaköre az alapszükséglet, valamint a tudományintenzív termelési és szolgáltatási stratégiák összekapcsolása. Az alapszükséglet köre nem azonos az alapellátás körével, mivel az alapellátás nem szükségleti csoportot jelent. Az egyes alapszükségleti csoportok kielégítése mezo- és mikroszinten – az egyén együttes szükségletének az összegzését jelenti.

Igen lényeges megállapítása a szerzőnek, hogy „...elégé elsikkad a köztudatban például az, hogy a társadalmi-gazdasági és persze szociális problémáink igen nagy hányada oktatási-kulturális problémákra vezethető vissza.” (76. p.) A helytelen táplálkozásból adódó betegségek gyógyítása jóval nagyobb összegeket emészt fel, mint a felvilágosító munkára szükséges pénzmenyiség. Az alapszükségletek sávhatárát közelebb kell hozni az optimumhoz, ugyanakkor korlátozni kell a társadalmilag elfogadható felső sávhatár túllépését.

A tudományintenzív termelési stratégia kialakításában kiemelkedően fontos szerep hárul a tudományra. Várhatóan nőni fog az integráltabb társadalomtudományok, valamint a biológia szerepe. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy a társadalomtudományokkal szemben megfogalmazott elméletigényesség az utóbbi években csökkent. A társadalomtudósok túlzottan a részletekbe merültek, eluralkodott az empirikus kutatás. Az exponenciálisan növekvő tudományos információk egyre kisebb hányadát használják fel elméletalkotásra, és egyre nagyobb részük soha nem kerül felhasználásra. A társadalomtudományi kutatások elméleti gyengesége abból is fakad, hogy „...erősebbé vált a politika és benne főleg a gazdaságpolitika pragmatikus jellege.” (88. p.) Hiszen a társadalomtudományi alap kutatásokra keveset áldoznak. A korlátozott erőforrásokkal való újratermelésben egyre nagyobb szerepe lesz a tudománynak, ugyanakkor a termelési struktúra radikálisabb átalakítására lenne szükség. Jelenlegi problémáink jövőbemutató megoldása a népgazdaság korszerűsítésének makroszintű folyamatát kívánja.

A könyv *harmadik* és talán legérdekesebb *fejezete* a társadalomirányítási mechanizmus továbbfejlesztésével foglalkozik. Kovács Géza kiemeli, hogy társadalomirányítási rendszerünket egy igazgatáscentrikus társadalomirányítási rendszerként írhatjuk le. Ez a forma előnyöket és hátrányokat egyaránt magában hordoz. Előnyként jelentkezik, hogy hierarchizált rendszerként épül fel és működik, s ez lehetőséget nyújt gyors, hatékony beavatkozásra és működtetésre. Lehetőség nyílik arra, hogy a különböző érdekek úgy kapcsolódjanak össze, és úgy érvényesüljenek, hogy az átfogóbb, nagyobb közösségi érdekek kapjanak prioritást. Ezzel szemben hátrányként jelentkezik, hogy az igazgatás-centrikus irányítási forma hajlamos arra, hogy a „...köz önzetlen szolgálatát hatalomgyakorlással váltsa fel, az igazgatási tevékenységet végzők hatalmának, hatalmaskodásának gyakorlása formájában.” (126. p.) Tehát az igazgatás-centrikus irányítási rendszerhez – specifikus monopolhelyzetéből és az igazgatás specifikumaiból származó – negatív jelenségek tartoznak.

Kovács Géza a könyv hátralevő részében vizsgálja a társadalomirányítási rendszerünk továbbfejlesztésével összefüggő különböző alternatívákat, a vállalkozó típusú irányítási rendszert, a kreatív egyén és a társulásokon alapuló kisközösségek szerepét stb. A továbbfejlesztés lehetséges útjaként mutatja be a vegyes-moddal jellemezhető irányítási rendszert. A cél mindenképpen az, hogy megszűnjön az igazgatási jelleg túlsúlya.

A kormányzati munka továbbfejlesztéséről, valamint a településcentrikus társadalomirányításról elmondottak a napi realitáshoz kötődő, de a jövő gyakorlatába mutató elképzeléseket vetítenek elénk.

A könyv vitáján szép számmal megjelent érdeklődők közül először az opponensek kaptak szót. Mindkét opponens – Koncz Gábor és Versztovsek Radmila –, majd pedig a hozzászólók is jelezték, hogy ez a téma rendkívül aktuális. Jelenünkből hiányzik a komplex jövőkép; a jövőről, a jövőképről, a várható kilátásokról kevés publikáció jelenik meg; ugyanakkor az egyén fél a jövőtől, a rá váró megpróbáltatásoktól, a bekövetkező változásoktól. Sokan attól félnek, hogy az egyéni létszféra a jövőben túlzott, vagy teljes ellenőrzés alá kerül. Ez a félelem különböző módon hat az emberek tudatára. A jövőkutatóknak nem szabad az egyént magára hagyniok ezzel a félelemmel, hanem olyan jövőképet, jövőt kell felrajzolniok, ami feloldja ezeket a feszültségeket.

A könyv ismerteti a jövővel kapcsolatos vélemények egy részét, amelyek közül globalitásánál fogva kiemelkedik a kollektív öngyilkosság lehetősége – atomháború –, és a lassú öngyilkosság valósága: a környezetszennyezés-kérdése. Ezekkel a globális problémákkal eddig nem tudtunk hathatósan megküzdeni. Nem mindig tudunk elébe menni a kihívásoknak, gyakran felkészületlenül érnek bennünket ezek a változások.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy születik egy új kihívás, amelyet eddig kevésbé tudtunk megérteni, értelmezni és még kevésbé tudtunk felkészülni rá. Ez az archaikus gazdaság és a kommunikációs társadalom közötti egyre élesebb feszültség.

Igen lényegesnek tartották a hozzászólók, hogy a könyv a létező szocializmus problémáit tárgyalja, s ezért többen politikai vitairatnak, illetve intellektuális töprengésnek is nevezték. Nagyon nagy szükség van a szocializmus jövőképre, ami már önmagában is cselekvést vezérlő erő, amelyben a társadalmi-politikai-morális egyensúly biztosítva van.

Lényeges kérdésként vetődött fel: az életszínvonal és a tudományintenzív termelési technika közötti kapcsolat. Az életszínvonal nem mehet a tudományintenzív termelési technika megvalósításának a rovására, ugyanis az is nyilvánvaló, hogy új technika nélkül nincs magas életszínvonal.

Igen fontos, hogy a jövőre vonatkozóan meghaladjuk a gazdaságcentrikus termelést, összekapcsoljuk a lakossági alapszükséglet mind teljesebb körű kielégítését és a tudományintenzív termelési stratégiák kialakítását. A helyi és az országos reformokat kell összekapcsolni, hogy javuljon a gazdasági és a kulturális hatékonyság, hogy növekedjen a társadalmi nyilvánosság, és ezáltal is minden területen fejlődjék a demokrácia.

A könyv legnagyobb érdeme, hogy összefoglalta azokat a leglényegesebb problémákat, amelyek jelen társadalmunkat feszítik, és várhatóan a közeljövőben is jelentkezni fognak. Ugyanakkor a problémák felmutatása mellett a szerző a megoldásokat is keresi. A tudomány fejlődése felgyorsult, a jövő egyre közelebb kerül, a távlatok szűkülnek, ezért nem lehet rövid távon gondolkodni. A jövő a tudatosan vállalt jelen meghaladása, akár a jelen megtagadásával is.

Felvetődött a vitában, hogy pontosan mit is jelent a posztoszocialista társadalom, mi a viszonya a kommunizmushoz, mi a tartalma az elfogadható perspektívának, hogyan mérhető a kormányzati munka hatékonysága, mit jelent a tudományintenzív szabad idő stb.

Ne csak a végeredményre, hanem magára a folyamatra is koncentráljunk – hangzott el egy vélemény –, nagy szükség lenne az organikus láncok létrehozására, amelyen belül például az oktatás esetében a nevelés is nagyobb hangsúlyt kapna.

A könyv hiányosságaként említették, hogy keveset foglalkozik az individuum, a szubjektum szerepével, problémájával. A jövőkutatásnak feladata, hogy az embert az ember felé fordítsa, és küzdjön az elgépiesedés réme ellen. Felmerült, hogy az emberiség a műszaki haladás csapdájába eshet, ha a pragmatizmus kap prioritást.

El kellene fogadtatni az emberekkel, hogy a jövő az emberektől az egyénektől, a tudatosan cselekvő, aktív személyiségektől függ. Éppen ezért jelentősen emelni kellene az általános kulturáltsági színvonalat.

Befejezésül a szerző maga is kiemelte, hogy olyan politikai tartalmú könyvet kívánt írni, amely a jövőkutatás terén segíti az együttgondolkodást. Szocializmusképünk összetöredezett – állapította meg Kovács Géza – ezért lényeges, hogy olyan jövőképet alkossunk, ami húzóerejű, ezért már ma is több mindent kellene felvállalnunk a jövőre vonatkozóan, mint amit jelenleg teszünk. Túlzottan a jelen egyensúlya áll a középpontban. Humáncentrikusabb társadalmat és jövőképet kellene kialakítani, ehhez azonban csupán gazdasági eszközök nem elégségesek, társadalmi mechanizmusunk továbbfejlesztésére is törekednünk kell.

RÖVID HÍREK

A WFSF (Jövőkutató Világszövetség) minden év tavaszán az Inter University Center (Jugoszlávia–Dubrovnik) keretében rendezi meg kéthetes szemináriumát, amelynek során néhány fontos és aktuális kérdést vitatnak meg. „A társadalmi folyamatok és az új technikák” témájú szemináriumot 1985. március 25. és április 6. között rendezték meg. Ezen résztvett a WFSF vezetősége (E. Masini elnök, J. Dator főtitkár, R. Homann, az európai központ titkára, R. Nakarada, a tanfolyam igazgatója), valamint mintegy 40–50 küldött a világ különböző részeiből. Érdekes jelenség, hogy a résztvevők korösszetétele jelentős eltolódást mutatott a korábbiakhoz képest, az átlagéletkor 30 év körül volt.

Nagy érdeklődés nyilvánult meg a III. Magyar Jövőkutató Konferencia iránt. A Newsletter 1985. március–áprilisi száma teljes terjedelemben közölte a konferencia programját: a plenáris ülések és a szekcióülések előadásainak címeit, s ezzel kapcsolatban számos kérdést tettek fel. Elismeréssel fogadták dr. Gidai Erzsébet Future-tendencies, future-images (Notes on 3rd Hungarian Future-Research conference) – Jövő-tendenciák, jövőképek (Megjegyzések a III. Magyar Jövőkutató Konferencián) c. írásban benyújtott előadását, amit közölni fognak a Newsletter-ben, valamint az én előadásomat, amely a III. Magyar Jövőkutató Konferencián is elhangzott. Dr. Rolf Homann – aki mint ismeretes – résztvett a Konferenciánkon, ugyancsak kedvezően nyilatkozott az itt szerzett benyomásairól.

A WFSF vezetősége a Dubrovnikban megtartott soros ülésén úgy döntött, hogy a Jövőkutató Világkonferenciák időrendje és helye a következő lesz: 1986 – USA/Honolulu, 1988 – Kína, 1990 – Magyarország.

Újabb ismertetést adott a III. Magyar Jövőkutató Konferenciáról a Newsletter 1985. augusztusi száma is. Beszámolt arról, hogy milyen előadások hangzottak el az egyes szekciókban, s hogy milyen kérdések körül folyt a vita. Az ismertetés aláhúzta, hogy a konferencia mentes volt az öncélú teoretizálástól, az előadók igyekeztek az országot foglalkoztató hosszú távú prognózisok alapján felvázolni az elképzelt jövőt. Hangsúlyt helyeztek a műszaki fejlődés társadalmi következményeire, a gazdasági és műszaki, valamint a kulturális fejlődés imperatívuszaira. Részleteket idéztek a konferencia egyes felszólalásaiból, főleg azokból, amelyek a Jövőkutató Világszövetség európai képviselőjében mélyebb nyomot hagytak, valamint abból, amit összefoglalójából a Magyar Jövőkutató Bizottság elnökhelyettese, dr. Gidai Erzsébet küldött el írásban a szerkesztőséghez.

Ugyanebben a számban részletes ismertetést olvashatunk a Bóna–Gábor–Sárkány szerkesztette kötet – Future Research in Hungary – főbb fejezeteiről. Méltatják a kötet szerzőinek alapos munkáját, a cikkek őszinte hangvételét, majd ismertetik a magyar jövőkutató főbb eredményeit. Befejezésül utalnak arra, hogy a magyar jövőkutatóban az „atyák” mellett már ott van a fiatalabb generáció is, így vannak, akik folytassák a jövőkutató terén megkezdett munkát.

A periodika rövid előzetes tájékoztatást adott a Jövőkutatási Világkonferenciáról, amelyet 1986. május 25–31 között rendeztek meg Honoluluban. Témája a „Jóléti Társadalom” volt.

Összeállította: Gábor Éva

CONTENTS

THE THIRD HUNGARIAN FUTURE RESEARCH CONFERENCE	3
1. The Opening plenary session	4
Welcoming speeches:	
Géza Kovács	4
János Szentágothai	6
József Bognár	8
János Hoós	10
Ferenc Trethon	11
Rolf Homann	13
I. V. Besztuzsev-Lada	14
2. Summaries of the sections	15
First section (Éva Hideg)	15
Second section (Attila Kovács)	33
Third section (Beatrix Szarvas)	44
3. Written and verbal contributions of foreign visitors on the conference	52
Gábor Petőcz: The Czecho-Slovakian Socialist Republic in 2010. (Methodological aspects in the given period)	52
Violeta Kaszirova: Utilization of forecasts in the formation of scientific-technological policies of the Bulgarian People's Republic	55
Dieter Wirth: Some thoughts on the analysis and forecasting of certain processes in the people's economy and the methodological problems of the subject	60
4. Closing plenary session	
Reports on the	65
first session by Géza Kovács	65
second session by János Illés	69
third session by Lajos Besenyei	71
Closing speech by Erzsébet Gidai	75
5. Standpoint and proposals of the conference	78
OFFICIAL WORK	
Géza Kovács: Ideas and plans concerning the activity of the Future Research Committee in 1986–1990	82
Erzsébet Gidai: Future Research in the Department of the Scientific Society of Organizations and Management (SZVT)	92
BOOK REVIEWS	
Mrs. Attila Tóth: About planning in the cultural sphere (Káposztás–Koncz–Mognl: Planning of the cultural sphere)	96
Attila Danka: The future and a book in the focus of a debate in the Club of Forecasters (Géza Kovács: Long-range development tendencies: Hungary till the year 2020)	99
NEWS (Éva Gábor)	103
Contents in Hungarian	105
Contents in Russian	106

TARTALOM

A III. MAGYAR JÖVŐKUTATÁSI KONFERENCIA ISMERTETÉSE	3
1. A nyitó plenáris ülései előadásai	4
Kovács Géza megnyitó beszéde	4
Szentágothai János üdvözlő beszéde	6
Bognár József üdvözlő beszéde	8
Hoós János üdvözlő beszéde	10
Trethon Ferenc üdvözlő beszéde	11
Rolf Homann üdvözlő beszéde	13
I. V. Besztuzsev-Lada üdvözlő beszéde	14
2. Szekciónkénti összefoglalók	15
Összefoglaló az 1. sz. szekció munkájáról (Hideg Éva)	15
Összefoglaló a 2. sz. szekció munkájáról (Kovács Attila)	33
Összefoglaló a 3. sz. szekció munkájáról (Szarvas Beatrix)	44
3. Külföldi résztvevők szóbeli és írásos hozzászólásai	52
Petőcz Gábor: A Csehszlovák Szocialista Köztársaság 2010-ben. (Módszertani megközelítések a prognosztizált időszakban)	52
Kaszirova, Violeta: A prognózisok felhasználása a Bolgár Népköztársaság tudományos-műszaki politikájának kialakításában	55
Wirth, Dieter: Néhány gondolat a népgazdasági folyamatok elemzéséről és prognosztizálásáról, valamint az erre vonatkozó módszerekről	60
4. A záró plenáris ülés előadásai	65
Kovács Géza beszámolója az 1. sz. szekció munkájáról	65
Illés János beszámolója a 2. sz. szekció munkájáról	69
Besenyei Lajos beszámolója a 3. sz. szekció munkájáról	71
Gidai Erzsébet záróbeszéde	75
5. A III. Magyar Jövőkutató Konferencia állásfoglalásai és ajánlásai	78
TESTÜLETI MUNKA	
Kovács Géza: Elgondolások és tervek a Jövőkutató Bizottság 1986–1990. évi munkájához	82
Gidai Erzsébet: Jövő kutatás a Prognosztikai Szakosztályban	92
KÖNYVISMERTETÉSEK	
Tóth Attiláné: A kulturális szféra tervezéséről (Káposztás–Koncz–Monigl: „A kulturális szféra tervezése” c. könyv ismertetése)	96
Danka Attila: Vita egy könyvről és a jövőről a Prognosztikai Klubban (Ismertetés Kovács Géza „Nagy távlatú fejlődéstendenciák /Magyarország 2020-ig/” c. könyvének vitájáról)	99
RÖVID HÍREK (Gábor Éva)	103
Orosz nyelvű tartalomjegyzék	106
Angol nyelvű tartalomjegyzék	108

СОДЕРЖАНИЕ

III-Я ВЕНГЕРСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ ПО ИССЛЕДОВАНИЮ БУДУЩЕГО	3
I. Доклады вступительного пленарного заседания	4
Вступительное слово Геза Ковача	4
Приветственные выступления:	
Яноша Сентаготаи	6
Йожефа Богнар	8
Яноша Хош	10
Ференца Третон	11
Рольфа Хоманн	13
И.В. Бестужев-Лада	14
2. Обобщение работы секций:	15
I. секция /Ева Хидег/	15
2. секция /Аттила Ковач/	33
3. секция / Беатрикс Сарваш/	44
3. Устные и письменные выступления зарубежных участников .	52
Габор Петец: Чехословацкая Социалистическая Республика в 2010-ом году /Методологические подходы в прогно- зируемый период/	52
Виолета Касирова: Использование прогнозов в формирова- нии научно-технической политики Болгарской Народ- ной Республики	55
Дитер Вирт: Об анализе и прогнозировании народнохозяй- ственных процессов, а также об их методах	60
4. Доклады заключительного пленарного заседания.	65
Доклад Гезы Ковач о работе секции I.	65
Доклад Яноша Иллеш о работе секции 2.	69
Доклад Лайоша Бешенеи о работе секции 3.	71
Заключительное слово Эржебет Гидаи	75
5. Высказывания и рекомендации III-ей Венгерской Конфе- ренции по исследованию будущего	78
РАБОТА КОРПОРАЦИЙ	
Геза Ковач: Соображения и планы к работе Комитета по исследованию будущего в 1986-1990 гг.	82
Эржебет Гидаи: Исследование будущего в Секции по прог- нозированию	92

О КНИГАХ

Аттилане Тот: О планировании культурной сферы /О книге Капосташ-Конц-Монигл: "Планирование культурной сферы"/	96
Аттила Данка: Дискуссия об одной книге и о будущем в Клубе по прогнозированию /Дискуссия о книге Гезы Ковач: "Тенденции развития на большую перспективу - Венгрия до 2020-го года"./	99
КРАТКИЕ ИЗВЕСТИЯ /Ева Габор/.	103
Содержание на венгерском языке	105
Содержание на английском языке	108

